

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Osvojování jmenných kategorií dítětem

Acquisition of Nominal Categories by the Child

Autorka práce: Kateřina Mikulcová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Pavla Chejnová, Ph.D.
Studijní program: Specializace v pedagogice (B7507)
Studijní obor: Učitelství pro mateřské školy

Rok odevzdání: 2021

Odevzdáním této bakalářské práce na téma *Osvojování jmenných kategorií dítětem* potvrzuji, že jsem ji vypracovala pod vedením vedoucí práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále potvrzuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 4. 2021

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní doc. PhDr. Pavle Chejnové, Ph.D. za její cenné profesionální rady a připomínky během celého průběhu zpracovávání mé bakalářské práce. Velmi rovněž oceňuji její milý a vstřícný způsob vedení, za který jí patří můj velký obdiv.

ABSTRAKT

Tato bakalářská práce se zabývá osvojováním jazyka dítětem a představuje rovněž dílčí výzkum v této oblasti.

První část práce popisuje teoretické a historické pozadí poznatků o této oblasti a popisuje různé koncepce a faktory, které ovlivňují nebo determinují osvojování dětské řeči. Uvádí přehled ontogenetického vývoje řeči a rovněž všechny navazující fáze při jejím osvojování. Zmiňuje současné přístupy, které jsou stále více komplexní a sleduje výsledky předchozích výzkumů v českém a slovenském prostředí. Zmiňuje rovněž důležitost předškolního vzdělávání, které se, mimo jiné, soustřeďuje i na získávání (klíčových) komunikačních kompetencí.

Druhá část práce je založena na vlastním výzkumu. Zaměřuje se na proces osvojování gramatických kategorií podstatných jmen u česky hovořícího dítěte. Popisuje řečovou produkci dítěte ve věku 2.9 až 3.2 let. Obsahuje detailní popis metodologie a pořízení dat, a to při sledování, při dialogu dítěte s jeho matkou. Výzkum tedy pracuje s autenticky pořízeným materiálem řeči během dialogu a uvádí detailní kvantitativní analýzu monitorující postupné osvojování gramatických kategorií podstatných jmen (čísla, rodu a sedmi pádů) v řečové produkci dítěte ve sledovaném období. Pokouší se zjistit posloupnosti v osvojování gramatických kategorií a další možné trendy v jejich vývoji a zároveň tato zjištění porovnává s výsledky z jiných obdobných výzkumů. Dítě ve sledovaném období (chlapec) již rozlišuje všechny jmenné kategorie, ale ve všech z nich stále někdy tvoří i nenáležité tvary spojené s hypergeneralizací. Chlapec přednostně užívá tvary singulárové před plurálovými. Nejméně používaným rodem je pak rod střední. Jediný z pádů, který během sledovaného období v řeči dítěte nebyl zaznamenán, byl vokativ plurálu. Jednou ze sledovaných oblastí byla i miniparadigmata. Bylo potvrzeno, že osvojování jmenných kategorií dítětem je pro něj velmi tvořivý a vysoce individuální proces.

KLÍČOVÁ SLOVA

Vývojová psycholingvistika, dětská řeč, osvojování mateřského jazyka, osvojování jmenných kategorií, morfologie, osvojování češtiny.

ABSTRACT

This (bachelor's) thesis deals with the subject of child language acquisition and also presents own partial research in this area.

The first part describes the theoretical and historical background of findings about this issue and describes the various conceptions and factors that influence or determine the acquisition of child speech. It introduces the ontogenetic development of speech and also all the consequential phases of the child speech acquisition. It mentions contemporary approaches that are more and more complex and it follows the results of previous researches in the Czech and Slovak environment. It also mentions the importance of pre-school education which is focused on the acquisition of the (key) communication competencies.

The second part of this study is based on the research. This research is focused on the process of acquisition of noun grammatical categories by a particular Czech speaking child. It describes an oral production of the child between the ages of 2.9 to 3.2. It includes a detailed description of the methodology and data obtaining within observation of the dialogue between the child and his mother. The research operates with the authentic material (authentic audio recordings of the dialogues) and provides detailed quantitative analysis which monitors gradual acquisition of particular grammatical categories of nouns (number, grammatical gender and seven cases) in the child oral production in the selected period. It attempts to find out the sequences of acquisition of these grammatical categories and further trends in their development while comparing the results of the previous studies done in other researches. The child (in this case a boy) differentiates all the nominal categories in the given age, but in all of them he makes mistakes resulting from the overgeneralization. The boy prefers using singular forms to plural forms. In the child speech, the neutrum gender is the least frequent gender. Vocative in plural was the only grammatical case that he did not use during the whole period. Miniparadigms were also one of the observed categories. It was confirmed that the acquisition of nominal categories is very creative and highly individual process for a child.

KEYWORDS

Developmental psycholinguistics, child language, first language acquisition, acquisition of nominal categories, child speech, morphology, acquisition of Czech.

Obsah

1 Úvod.....	9
2 Cíle práce.....	10
3 Teoretická východiska.....	11
3.1 Osvojování jazyka dítětem jako předmět zájmu interdisciplinárního výzkumného směru	11
3.2 Historické etapy v pohledu na vývoj osvojování dětské řeči.....	11
3.2.1 Behavioristický přístup (první polovina dvacátého století).....	12
3.2.2 Myšlenky psychologů L. S. Vygotského a J. Piageta (meziválečné období).....	12
3.2.3 Generativní teorie Noama Chomského a navazující teorie (druhá polovina dvacátého století).....	13
3.2.4 Současné koncepce ve vývojové psycholingvistice: racionalistický, empiristický a interakční přístup (přelom 20. a 21. století).....	15
3.3 Zákonitosti ve vývoji řeči	18
3.3.1 Stadia ontogenetického vývoje řeči.....	18
3.3.2 Ontogeneze řeči v kontextu jazykových rovin jako dílčích systémů jazyka	22
3.4 Výzkumy dětské řeči v českém prostředí	24
3.5 Výzkumy dětské řeči na Slovensku	26
3.6 Osvojování gramatických tvarů	31
3.7 Nadměrná generalizace (hypergeneralizace, zpravidelňování)	35
3.8 Řeč orientovaná na dítě.....	38
3.9 Instituce a jejich vliv na jazykové dovednosti dítěte	39
3.10 Shrnutí teoretické části.....	40
4 Popis analyzovaných dat	42
4.1. Formulace řešeného problému, cílů a výzkumných otázek	42
5 Popis metodologie a realizace vlastního výzkumu.....	44
5.1 Anamnéza dítěte.....	45
6 Vlastní výzkum	48
6.1 Analýza prvního transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 09, 17)	48
6.1.1 Frekvence užívání podstatných jmen	48

6.1.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	48
6.1.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru	51
6.1.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	51
6.1.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	53
6.1.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány	53
6.2 Analýza druhého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 10, 16)	55
6.2.1 Frekvence užívání podstatných jmen	55
6.2.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	58
6.2.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru u každého z pádů	59
6.2.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	59
6.2.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	61
6.2.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly pozorovány v souvislosti s produkcí podstatných jmen	62
6.3 Analýza třetího transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 11, 14)	64
6.3.1 Frekvence užívání podstatných jmen	64
6.3.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	64
6.3.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru u každého z pádů	66
6.3.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	67
6.3.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	68
6.3.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly pozorovány v souvislosti s produkcí podstatných jmen	70
6.4 Analýza čtvrtého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 00, 16)	72
6.4.1 Frekvence užívání podstatných jmen	72
6.4.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	74
6.4.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru	74
6.4.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	74
6.4.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	76
6.4.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány	77

6.5 Analýza pátého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 01, 10).....	78
6.5.1 Frekvence užívání podstatných jmen	78
6.5.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	80
6.5.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru.....	81
6.5.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	81
6.5.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	82
6.5.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány	83
6.6 Analýza šestého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 02, 06).....	84
6.6.1 Frekvence užívání podstatných jmen	84
6.6.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)	85
6.6.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru.....	86
6.6.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány	87
6.6.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila	88
6.6.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány	89
7 Diskuse, srovnání s dosavadními výsledky	91
7.1 Frekvence užívání podstatných jmen	91
7.2 Zastoupení podílů jednotlivých rodů v řeči dítěte	93
7.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru, včetně případných odlišností u jednotlivých pádů.	95
7.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věkovém rozpětí) v jeho řeči používány. (Sledování možných pořadí osvojování pádů) včetně vývoje čtyř nejfrekventovaněji užívaných pádů v průběhu sledovaného období).....	96
7.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte ve sledovaném období objevila a jaký byl jejich vývoj.	99
7.6 Jaké nenáležité tvary a gramatické chyby byly nejčastěji v tomto období sledovány (včetně jejich možné souvislosti s hypergeneralizací).....	101
8 Závěr.....	103
Seznam používaných zkratk	105
Literatura a informační zdroje.....	107
Seznam příloh.....	111

1 Úvod

Do jaké míry je pro nás objasněno osvojování jazyka dítětem? Jaký je jeho vývoj? Jaký mechanismus umožňuje dítěti odhalit gramatický systém? Existují při osvojování si gramatiky nějaké zákonitosti? Existují zákonitosti v důvodech a výskytech dysgramatismů u dětí v určitém období?

Na tyto otázky se již pokoušeli najít odpovědi mnozí výzkumníci po celém světě. Pokusme se těmto otázkám v této práci věnovat znovu, protože čím více dílčích pokusů o objasnění některých otázek je prováděno, tím větší množství poznatků máme k dispozici a můžeme tedy nalézat stále přesnější doplnění a vysvětlení k dané problematice.

Tato bakalářská práce poskytuje pohled na dítě v období, kdy se proces rozvoje a osvojování jeho řeči, ve smyslu osvojování jazykového systému (stejněho jaký používají dospělí), vyvíjí u dítěte rychle a zdánlivě lehce. Pozornost je soustředěna na morfologickou rovinu, na osvojování gramatického systému.

Oblast osvojování řeči se soustředěním se na její hlubší poznávání (včetně nalézání nebo sledování jejích principů) nemusí být přínosná pouze pro odborníky v oblasti psycholingvistiky. Tato práce může být zajímavá rovněž pro kohokoli, kdo je rovněž sám rodičem. Poznatky lze využít například k docílení toho nejlepšího způsobu podpory rozvoje komunikačních kompetencí svého dítěte (včetně řeči), které jsou pro jeho celý budoucí život velmi důležité. Vždyť právě rodina je pro dítě také prvním motivem ke komunikaci a prvním vzorem jeho řeči.

Zájem disponovat podrobnějšími vědomostmi, které se týkají rozvoje řeči dítěte a zákonitostí a posloupností jejího osvojování, je rovněž nutností pro učitelky mateřských škol. Je to totiž právě věk okolo tří let, kdy děti začínají obvykle navštěvovat mateřskou školu. Znalosti týkající se možné úrovně řeči v určitém věkovém období a zákonitostí jejího osvojování se tedy rovněž zásadně váží k hlubším profesním znalostem, kterými by měla disponovat každá učitelka mateřské školy. V souvislosti s daným tématem není totiž nezajímavé si povšimnout, že i komunikační kompetence dětí (související nutně i s dosaženou úrovní řečové vybavenosti dítěte) determinuje mimo jiné, rovněž připravenost učitelek na podporu této kompetence a jejich hlubší znalosti týkající se této problematiky.

2 Cíle práce

Hlavním cílem této práce je realizovat na základě teoretických poznatků vlastní výzkum v oblasti osvojování jazyka.

První část bude věnována popisu teoretických přístupů v kontextu historických pohledů na vývoj ontogeneze řeči včetně přiblížení současných koncepcí i faktorů, které tento vývoj ovlivňují. Na řeč dále bude rovněž nahlíženo z hlediska vývoje jednotlivých jazykových rovin a rovněž dle stadií, která v ontogenetickém vývoji řeči existují. Zajímat se budeme o výsledky výzkumů dětské řeči v českém a slovenském prostředí se zaměřením se na osvojování gramatických tvarů jmen v řeči dítěte.

Navazovat bude praktická část s cílem realizace vlastního výzkumu v případové studii. Na jednom subjektu, kterým bude předškolní dítě, bude sledován jeho individuální vývoj řeči. Pozorování bude probíhat prostřednictvím pořízení audionahrávek dítěte (minimálně šesti nahrávek po 30 minutách) při jeho interakci s dospělým. Rozhovory budou transkribovány za účelem jejich následné bližší analýzy zaměřené na vývoj gramatických kategorií jmen (pád, číslo, rod). Cílem bude popis osvojování daných kategorií, porovnání jejich frekvence a popis jejich vývoje ve sledovaném úseku. Zjištěná data budou vztažena k výsledkům dosavadních výzkumů u nás a na Slovensku. Mezi sledované faktory budou patřit i možné chyby pramenící z hypergeneralizace.

3 Teoretická východiska

3.1 Osvojování jazyka dítětem jako předmět zájmu interdisciplinárního výzkumného směru

Osvojování jazyka dítětem je jednou ze specifických problematik, kterou se, kromě jiných témat, zabývá psycholingvistika. Předmětem jejího zkoumání a klíčovým tématem je užívání jazyka a modelování tohoto procesu (Nebeská, 1992).

„Psycholingvistika je interdisciplinární výzkumný směr, jehož cílem je pochopit, jak si lidé osvojují jazyk, jak ho užívají k mluvení a vzájemnému porozumění a jak je jazyk reprezentován a zpracováván v mozku“ (Fernández, 2014, s. 15). Spojují se v něm dvě disciplíny, lingvistika a experimentální kognitivní psychologie. Jako počátek oboru psycholingvistika¹ je považován rok 1951, kdy byla na setkání, kterému předsedal **Charles Osgood**, na Cornellově univerzitě utvořena komise pro lingvistiku a psychologii (Fernández, 2014).

V souvislosti s osvojováním jazyka a rozvojem jeho komunikačních schopností dnes hovoříme o samostatné dílčí disciplíně nazývané **vývojová psycholingvistika**, která specificky propojuje poznatky vývojové psychologie a psycholingvistiky (Nebeská, 1992). V rámci vývojové psycholingvistiky se rovněž utváří související teorie a provádí se výzkumy a další aktivity v této oblasti. Tato interdisciplinární oblast vědy propojuje zejména znalosti nejen z vývojové a kognitivní psychologie, lingvistiky, fonetiky, pedagogiky, neurologie, sociální psychologie, ale i z mnohých dalších vědních disciplín (Průcha, 2011).

3.2 Historické etapy v pohledu na vývoj osvojování dětské řeči

Historický vývoj studia osvojování dětské řeči však prošel několika etapami dle toho, jak se vyvíjely nové poznatky, na základě kterých byly doplňovány, přepracovávány či tvořeny její nové teorie a koncepce.

Již na konci přelomu devatenáctého a dvacátého století nacházíme záznamy německých psychologů pokoušející se objasnit fenomén dětské řeči. Některé jejich myšlenky se později uplatnily v později ucelených koncepcích. Například myšlenka o **funkčním**

¹ V té době byly pohledy na řeč odlišné než dnes. Řeč byla chápána jako jeden z druhů motorického chování lidí, což odráželo tehdejší behavioristickou psychologii (viz podrobněji kapitola 3. 2. 1).

charakteru dětské řeči (spojení slova s projevem vůle) **Bertholda Sigismunda** se později stala podstatným základem pro komunikační psycholingvistiku (Průcha, 2011).

Na začátku dvacátého století se studium dětské řeči prudce rozvíjí (USA, Německo, Francie) a objevují se především deskriptivní práce popisující vývoj dětské řeči. Např. manželé C. a W. Sternovi popisují stadia vývoje řeči (Průcha, 2011).

3.2.1 Behavioristický přístup (první polovina dvacátého století)

Od dvacátých do konce padesátých let dvacátého století ovlivňuje úvahy o procesech osvojování jazyka **behavioristický psychologický přístup** a to tak, že učení se jazyku je vlastně pouhé reagování na verbální (ale i na neverbální) stimuly. Zdůrazňován je tedy princip stimulace a reakce při osvojování jazyka (Průcha, 2011). „*V základech behavioristických teorií je názor, že osvojování jazyka je vytváření soustavy návyků řečového chování*“ (Nebeská, 1992, s. 94).

Americký psycholog **B. F. Skinner** jej vysvětluje jako **operantní podmiňování**, na které lze nahlížet jako na určitý **druh učení**, kdy si dítě jazyk osvojuje **napodobováním** výpovědi dospělých a prostřednictvím posilování a upevňování „správných“ reakcí dítěte ze strany dospělých (Průcha, 2011). Posilování vzniká, když určité chování vyvolává kladné důsledky (Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016; Fernández, 2014).

3.2.2 Myšlenky psychologů L. S. Vygotského a J. Piageta (meziválečné období)

V meziválečném období pak v dalším vývoji následují i explanační zkoumání pokoušející se vysvětlit a objasnit mechanismus postupného vývoje jazyka a jeho determinant. Nejvýznamnějšími představiteli tohoto období, kteří spojují vývoj dětské řeči s vývojem dětského myšlení, avšak pohlíží na charakter a determinanty jejího vzniku každý rozdílným způsobem, jsou švýcarský psycholog **Jean Piaget** a ruský psycholog **Lev Semjonovič Vygotskij**. Jejich myšlenky se později stávají základem pro různé směry: **nativistický, empiristický a interakční** směr (Průcha, 2011).

3.2.2.1 Jean Piaget (1896 -1980)

Konstruktivistická teorie znalostí švýcarského vývojového psychologa **J. Piageta** rozvíjená od 50. let 20. století tvrdí, že řeč je odrazem určité etapy rozvoje myšlení a psychického vývoje, tj. souvisí a navazuje na **kognitivní vývoj** dítěte. Je závislá na vnitřních mechanismech a na mentálních strukturách a mentálních reprezentacích. Předkládá teze

o egocentrické řeči (tj. řeč dítěte pro sebe v období, kdy dítě ještě není schopno vcítit se do perspektivy druhých), která nemá komunikační charakter. Každý jedinec prochází (i když každý jinak rychle) týmiž stadii vývoje (Průcha, 2011).

3.2.2.2 Lev Semjonovič Vygotskij (1896 – 1934)

L. S. Vygotskij nesouhlasil s teorií předkládanou J. Piagetem a objasňuje naopak dětskou řeč především jejím komunikačním charakterem. Při jejím osvojování hrají velkou úlohu procesy **učení** a významné jsou rovněž vlivy **prostředí**. Existuje tedy sociální, kulturní i historická podmíněnost jazyka a myšlení lidí, kteří konkrétním jazykem hovoří (Průcha, 2011).

Vygotskij chápe dítě jako sociální bytost obklopenou lidmi, kteří mu v rámci daného sociokulturního prostředí pomáhají něco se naučit. Dětské učení probíhá jako sociální interakce. Rozpětí mezi aktuální úrovní dětských schopností a jeho latentní kapacitou (možným výkonem), lze dosáhnout s podporou zkušenější osoby. Tato oblast, která je připravena k dalšímu vývoji, je označena jako zóna proximálního (nejbližšího) vývoje (Vágnerová, 2012).

3.2.3 Generativní teorie Noama Chomského a navazující teorie (druhá polovina dvacátého století)

Od druhé poloviny dvacátého století sami behaviorističtí psycholingvisté (např. i **Ch. Osgood**) přiznávají, že ve své teorii podcenili význam vrozených předpokladů řečového vývoje (Nebeská, 1992).

V roce 1965 se proto objevuje nová revoluční teorie, kterou se stává americká koncepce **Noama Chomského**. Teorie **generativní transformační gramatiky** tvrdí, že schopnost osvojování jazyka i konkrétní realizace řečové činnosti závisí na **vrozených (mentálních) dispozicích** člověka. U každého narozeného dítěte tedy existuje LAD (Language Acquisition Devise), přičemž LAD můžeme chápat jako geneticky založený mechanismus osvojování jazyka (vrozený mentální program pro osvojování jazyka). Nazýván bývá rovněž jako **Univerzální gramatika UG** (Universal Grammar) zahrnující obecné rysy jazykové struktury. Na základě UG, abstrahováním z okolní slyšené řeči se teprve utváří gramatika jazyka mateřského. Dítě si abstrahováním samo pro sebe postupně konstruuje soubor pravidel mateřského jazyka a přibližuje se tak postupně souboru pravidel používaných v řeči dospělých (Průcha, 2011; Pačesová, 1979; Nebeská, 1992).

Předmětem výzkumů tedy nemá být řeč, ale soubor pravidel uložených v mysli (Fernández, 2014).

N. Chomsky zavedl do jazykovědy dva termíny, a to **jazykovou kompetenci**¹ (jako soubor pravidel, které se jedinec bez uvědomování naučí ovládat) a **jazykovou performanci**² (jako procesy použití jazykové kompetence ve všech směrech) (Bytešníková, 2007).

Silným argumentem generativní psycholingvistiky byla především rychlost a snadnost, s jakou si dítě žijící ve standardních podmínkách jazyk osvojuje. Dalším argumentem vrozené znalosti jazyka je schopnost dítěte rozumět a tvořit věty, které nikdy předtím neslyšelo. Tento jev je nazýván **jazykovou kreativitou** (Nebeská, 1992).

Na základě myšlenek N. Chomského byla později zformována celá **škola nativistů**, používající pojem „**triggerring**“, označující aktivování či spouštění vrozené schopnosti (Průcha, 2011).

Na teorii N. Chomského navázal se svými výzkumy, v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století, Američan **Dan I. Slobin** s **komparativní teorií osvojování jazyka**. Domnívá se, že řeč dítěte není jen pouhou imitací řeči dospělého a nevychází pouze z pamětního učení. Je od počátku **gramaticky strukturovaná**, nikoli náhodná. Osvojování řeči a jejích pravidel je dítětem postupně konstruováno a mění se tak v průběhu jeho vývoje. **I. Slobin** tvrdil, že děti mohou nejen rozumět, ale i produkovat mnoho variant vět (existuje jazyková kompetence s vrozeným základem), což dokládal pomocí výzkumů struktur prvních dvouslovných vět prostřednictvím modelů **pivotové gramatiky**³ (Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016).

Kritikové generativní koncepce, resp. nativismu, (např. **R. L. Atkinson** a **E. Clark**) však zpochybňovali existenci abstraktní generativní gramatiky v mozku člověka, kterou nelze nikterak reálně empiricky ověřit, nepočítá s vlivem sociálních faktorů, potlačuje roli učení, zkušeností a napodobování, opomíjení sémantické a lexikální složky řeči a nezahrnuje komunikační funkci v řečové produkci dítěte (Průcha, 2011).

¹ **Jazyková kompetence** označuje ovládání gramatiky a lexika jazyka. Je to znalost jazyka, která propojuje zvuk a význam. Jejími složkami jsou moduly zodpovědné za správné kombinování hlásek, slov a frází.

² **Jazyková performance** znamená využívání znalosti gramatiky a lexika v konkrétním zpracování vět (v produkci i v porozumění) (Bytešníková, 2007).

³ Pivotovou gramatiku původně formuloval v 60. letech 20. století americký psycholog Martin D. S. Braine).

Nutně dochází ke zformování nového vědeckého paradigmatu tzv. **komunikační psycholingvistiky**, která klade důraz na existenci **komunikačních kontextů** v řeči dítěte, při které dítě vyjadřuje rovněž určitou **komunikační intenci** (Nebeská, 1992).

3.2.4 Současné koncepce ve vývojové psycholingvistice: racionalistický, empiristický a interakční přístup (přelom 20. a 21. století)

Současné koncepce ve vývojové psycholingvistice jsou úzce propojeny s **vývojovou a kognitivní psychologií**. Zahrnují zkoumání dětské řeči s velkým vědeckým zájmem propojeným i mezinárodně užívanou terminologií (např. L₁ acquisition, first language acquisition, Child language research). Množství poznatků o způsobu osvojování jazyka však není sjednoceno do jedné komplexní teorie, lze je však zařadit do tří skupin přístupů (Průcha, 2011).

3.2.4.1 Racionalistický (nativistický) přístup

Tento přístup pracuje s hypotézou, že osvojování jazyka souvisí s dědičnými vlohami. Principem této teorie je, že počáteční stav je biologicky naprogramován ještě před tím, než se jedinec setká se zkušeností. Základem znalosti je mozek a myšlení, nikoli vnější input. Mechanismus osvojování vědění je jakási schopnost myšlení, kdy vnímané rekonstruuje a dedukujeme tak nové vědění. Gramatika je součástí myšlení a aplikuje se na jazykovou zkušenost. Nevýhodou však zůstává, že tuto abstraktní hypotézu nelze verifikovat (Průcha, 2011).

Zastáncem existence dědičných dispozic (tedy předpřipravenosti k osvojování jazyka) je např. představitel **kognitivní psychologie Robert Sternberg**, který mluví o **kritickém období pro zvládnutí jazyka**. Svá tvrzení dokládá rychlým osvojováním jazyka, které probíhá ve stejném věku dítěte ve všech jazycích. Dle jeho hypotéz existují univerzální rysy při osvojování jazyka, jazykový gen a jazykový instinkt (Průcha, 2011). V přístupu k existenci kritického období pro osvojení mateřského jazyka však nepanuje mezi jednotlivými autory jednoznačná shoda. Někteří se domnívají, že tato schopnost vymizí (a to v období kolem 12 let), jiní, že je pouze oslabena (Čukovskij, 1959).

Teorii jazykového instinktu pak představuje na konci dvacátého století **Steven Pinker** (1994), kdy jazykový instinkt, jako vrozená reakce na vnější podněty, je založený na specifické organizaci neuronových sítí v mozku. Jazyk považuje za instinkt. Předpokládá, že je vrozen abstraktní vnitřní jazyk myšlení a univerzální gramatika obsahuje informace

o existenci kategorií jako je substantivum, sloveso, atd. Svá tvrzení dokládá i tím, že i v případech, kdy jazykový input (řeč v okolí dítěte) je nedokonalý (např. chudý na stimuly), přesto si dítě, na základě tohoto vrozeného mechanismu, osvojí jazyk velmi rychle a gramatické rysy si osvojuje v určitém pořadí (Průcha, 2011; Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016).

Na začátku našeho století se související teorií stává americkými psychology vymezený tzv. **bootstrapping**. **Barbara Lust** (2006) definuje bootstrapping následovně: „*Bootstrapping – mechanismus, jímž subjekt zahajuje učení při počáteční absenci znalosti (knowledge): týká se sémantického, syntaktického nebo prozodického mechanismu.*“ (Lust In Průcha, 2011, s. 27). K přiřazení formy a odhalení jejího významu využívá dítě při jejím osvojování syntaktické informace (povahy a uspořádání), sémantické informace či prozodické informace (zvukové, rytmické). B. Lust rovněž navazuje na myšlenky N. Chomského. Pojímá mechanismus LAP jako výpočetní systém založený na kombinatorickém principu, který postupně vyřazuje negramatické možnosti při osvojování jazyka (Průcha, 2011).

V prvním desetiletí dvacátého prvního století se objevuje i **hypotéza o principech a parametrech F. Smolika**. Domnívá se, že univerzální gramatika obsahuje soubor principů stejných pro všechny jazyky, a dále obsahuje i parametry, které reflektují zkušenosti, tedy konkrétní slyšený jazyk a jeho specifické vlastnosti (Průcha, 2011).

3.2.4.2 Empiristický (komunikační, funkční) přístup

Empirický přístup k osvojování jazyka je determinován učním, vlivy prostředí a komunikačními intencemi (funkcemi) jazyka. Nespolehá pouze na biologický mechanismus LAD. Osvojování jazyka vysvětluje na základě učení (induktivního a pamětného) a zpracování struktur v inputu. Osvojování probíhá na základě zkušeností. Determinují jej jeho komunikační funkce a další mimojazykové faktory (komunikační situace, komunikační partneři, sociální a kulturní prostředí). Dítě se vyvíjí v sociálním kontextu jako sociální bytost, rozvíjí své sociální a komunikační potřeby (Průcha, 2011). Dítě má schopnost usuzovat a rozpoznat komunikační intence druhých (intention-reading) a má rovněž schopnost směřující k odhalování vzorců za jednotlivými výpověďmi (pattern-finding). Tím se u něj rozvíjí i osvojování jazyka a jeho struktury (Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016).

Představitelem empiristického přístupu je na počátku dvacátého století např. **Michael Tomasello** (Lipsko) se svou **sociofunkční teorií osvojování jazyka**, což je realisticky založená teorie. **Sociopragmatický přístup** pojímá jazyk jako vrozeně

sociální, sloužící jako prostředek k realizaci komunikačních intencí. Osvojování jazyka zahrnuje základové procesy (rozpoznávání intence, kulturní učení) a facilitační procesy (jazykový kontext, lexikální kontext). M. Tomasello předkládá výzkumy (dětí ve věku 18 měsíců) potvrzující vysokou korelaci mezi časem, který dítě strávilo s matkou a jeho velikostí slovní zásoby. Učení z jazykového inputu je tedy pro osvojování jazyka velmi důležité. **Imitační učení** je forma širšího sociálního učení (k osvojení kulturních dovedností i jazyka). Dítě nejprve výrazy imituje, poté tyto struktury kategorizuje a kombinuje. Dítě se současně při osvojování učí jazykové struktuře i sémantice (významu). Odmítá rovněž vrozenou UG s tvrzením, že v typologii jazyků existuje jen málo specifických gramatických kategorií a konstrukcí přítomných ve všech jazycích (Průcha, 2011).

Na tuto teorii navazuje v 80. letech minulého století např. i Belgičan **Jean A. Rondal**, který tvrdil, že děti jsou v procesu osvojování jazyka učícími se subjekty a rodiče jsou subjekty implicitně vyučujícími (Průcha, 2011).

3.2.4.3 Interakční přístup

Interakční přístup spojuje myšlenky racionalistického i empirického přístupu (tj. obou přístupů jako komplementárních) a říká, že vrozené dispozice i učení dítěte jakož i vlivy sociálního a kulturního prostředí spolupůsobí při osvojování jazyka. Zdůrazňována je role **učení** a osvojování jazyka v souvislosti s **jazykovým inputem** (frekvencí jazyka v řeči dospělých). Představitelkou je na začátku dvacátého století např. Američanka **Eve Clark** (2009) a její **komplementární pojetí**, jako spolupůsobení vrozených dispozic i procesů učení ve vývoji dětské řeči a komunikace. Důležité je zde **sociální prostředí** (vztahy, komunikace mezi dítětem a dospělým) i kognitivní vývoj jedince. Důležitá je řeč dospělého zaměřená na dítě jako jazykový input (podrobněji viz též podkapitola 3.8). Zdůrazňuje i **kontinuitu vývoje** dětského jazyka (Průcha, 2011; Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016).

Rovněž psycholožka **M. Vágnerová** poukazuje na to, že řeč souvisí s procesem socializace. Osvojuje se prostřednictvím **sociálního učení** při mezilidské interakci. Na tomto procesu se spolupodílí vrozené dispozice i sociální stimulace a zkušenosti. (Vágnerová, 2012).

Na konci 20. století se Chomským inspiruje i **kognitivní lingvistika**, která se však později od Chomského myšlenek odvrací. Pod vlivem **G. Lakoffa**, **M. Johnsona** a **W. R. Langacra** se stává široce orientovaným hnutím přinášejícím teze, že znalost jazyka vzniká s jeho užíváním a není vrozená. Hlavní oblasti zájmu se přesouvají do sémantiky

s názorem, že jazyk je výsledkem rozvíjených schopností obecného poznání (kognice) (Průcha, 2011).

3.3 Zákonitosti ve vývoji řeči

Ontogeneze řeči je ovlivněna endogenními i exogenními faktory. Vyvíjí se v souladu s psychickým vývojem dítěte a dle podmínek prostředí. Mezi významné **faktory**, které ji ovlivňují, patří: stav centrální nervové soustavy, úroveň intelektových a motorických schopností, úroveň sluchového a zrakového vnímání, vrozená míra nadání pro verbální komunikaci i vliv sociálního prostředí. Za klíčové období pro vývoj komunikačních schopností člověka je považováno období do šesti let věku dítěte. Nejrychlejší vývojové tempo lze sledovat okolo věku od tří do čtyř let (Bytešníková, 2007).

Základní funkcí dětského jazyka je **funkce dorozumívací**. Ještě dříve než se u dítěte vyvine vlastní řeč, objevujeme u dítěte potřebu komunikovat a dorozumívat se s okolím (Pačesová, 1979). „*Osvojování jazyka je komunikační proces a v základu jazykového chování je proto třeba vidět kompetenci širší než pouze jazykovou, totiž kompetenci komunikační.*“ (Pačesová, 1979, s. 14).

V jazykové ontogenezi se velmi brzy u dětí projevuje asymetrie mezi **porozuměním** a **produkcí**¹. Porozumění zpravidla předchází produkci jazyka (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Dětská řeč je jakýsi druh uměle stylizovaného jazyka. Typickou charakteristikou je intimní, citové a dětské zabarvení celé slovní zásoby dítěte (Pačesová, 1979).

Proces osvojování jazyka je velmi individuální, následnost jednotlivých fází však zůstává zachována (Chejnová, 2016 b).

3.3.1 Stadia ontogenetického vývoje řeči

Dítě je naladěno na lidský hlas, ještě než se narodí. Sluch se u plodu začíná vyvíjet už během druhého trimestru a na začátku třetího trimestru již plod reaguje na zvukovou

¹ Dle teorie D. J. Townsenda a T. G. Bevera (2001) systémy produkce a porozumění mají jinou úlohu a fungují na základě jiných znalostí dítěte. Při porozumění řeší dítě např. možné víceznačnosti, odvozuje z kontextu a interpretuje. Produkce naopak vyžaduje navíc operace, jako jsou např. realizace motorické stránky řeči (koordinace činnosti hlasivek, artikulačních orgánů, dechového aparátu), zvládnutí artikulace jednotlivých hlásek, plánování slabik, slov i vět (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

stimulaci. Děti po narození preferují hlas své matky a jsou schopny ho rozlišit (Fernández, 2014).

V průběhu prvního roku mluvíme o **stadiu tzv. přípravného (předřečového) období**. Dítě má od narození vrozené predispozice k tomu, aby si osvojilo řeč. Postupně se učí tvorbě hlasu, procvičuje své mluvní orgány, automatizuje a koordinuje své percepční, hlasové i motorické dovednosti nezbytné pro zpracování a tvorbu řeči. Vokalizace a řeč se tedy vyvíjí v interakci s rozvojem schopností neuromotorických, percepčních, integračních, napodobovacích a komunikačních (Bytešníková, 2007).

V přípravném období můžeme rozlišovat následující stadia vývoje řeči, která na sebe plynule navazují:

- **Období křiku** (trvající do konce šestého týdne) je období, kdy prvním komunikačním signálem je křik novorozence (hlasový reflex na změnu prostředí), kterým později začíná signalizovat výraz nelibosti (Bytešníková, 2007).
- Mezi druhým až třetím měsícem začíná být dítětem křik užíván i k vyjádření libých pocitů (s měkkým hlasovým začátkem). Toto stadium je také označováno jako **období broukání** (vydává jednoduché hrdelní zvuky podobné vokálům či konsonantám „g“ a „r“) (Bytešníková, 2007).
- **Stadium pudového žvatlání** (bývá pozorováno do šestého měsíce věku). Charakteristická je hra dítěte s mluvidly a hlasem (prozkoumávání hlasu) a získávání kontroly nad melodickými konturami. V tomto období u dítěte ještě neexistuje vědomá sluchová kontrola (pudově žvatlají i neslyšící děti) (Bytešníková, 2007).
- **Období napodobujícího žvatlání** (začíná mezi šestým až osmým měsícem věku). Dítě napodobuje a imituje okolní zvuky. Zapojuje se zde vědomá zraková i sluchová kontrola. Napodobuje melodii a rytmus mateřského jazyka. Začíná opakovat hláskové skupiny (fyziologická echolálie) (Bytešníková, 2007).

Mezi sedmým až desátým měsícem již žvatlá formou opakovaných sledů slabik (dvojslabiky), při čemž dítě zdokonaluje jemnou motorickou koordinaci v artikulaci, respiraci, fonaci a zapojuje i rezonanci). (Chejnová, 2016 b). Dítě ve věku kolem 10 měsíců ztrácí senzitivitu vůči fonémům jiných jazyků (Chejnová, 2016 b).

- **Období rozumění řeči** (od desátého měsíce věku). Jedná se o neverbální komunikaci gesty a zejména motorickou reakci dítěte na melodickou modulaci řeči osob (včetně gestikulace a mimiky) v jeho okolí. M. Vágnerová tvrdí, že dítě (už někdy od osmi až deseti měsíců věku) zřejmě rozumí jednoduchým slovním výrazům (Vágnerová,

2012). Dítě nejprve zvládá **pasivní řeč** (porozumění) a teprve později ji začne **aktivně** používat. Vnímá melodii řeči a umí ji napodobit (Bytešníková, 2007).

Vlastní vývoj řeči je období nastupující okolo prvního roku života dítěte. Rozlišit zde můžeme následující vývojová stadia řeči (Bytešníková, 2007; Klenková, 2006):

- **Stadium emocionálně-volní** (začíná okolo prvního roku života dítěte).
Dítě začíná užívat první jednotlivá slova (tvořená opakováním slabik, slova jsou nesklonná) s funkcí jednoslovné věty. Vyjadřuje jimi své pocity, přání, emoce a vůli. Dle intonace u nich lze rozlišovat oznámení, otázku a žádost. Ze slovních druhů jsou dítětem nejčastěji (jako první slova) používána onomatopoická (zvukomalebná) citoslovce, podstatná jména, později i slovesa (Bytešníková, 2007).
Období prvních slov, kterými již dítě má na mysli celou větu, označuje P. Chejnová jako tzv. **holofrastickou fázi**. Žádosti, komentáře a rozkazy zde dítě vyjadřuje pomocí intonace (Chejnová, 2016 b). Holofrastické období je v některých pramenech označováno jako **jednoslovné období** (Fernández, 2014).
- **Stadium egocentrické** (nastupuje v období kolem roku a půl až dvou let věku dítěte).
Dítě samo opakuje a napodobuje slova dospělých. První **dvouslovné věty** (tvořené sumací dvou slov) ještě nemají správnou gramatickou strukturu. Tento věk je také **věkem nástupu prvních otázek** (Co/Kdo/Kde je to?) (Bytešníková, 2007).
P. Chejnová v tomto věku hovoří o fázi tzv. elementárních vět, kdy řeč dítěte je **telegrafická** (vynechává koncovky, předložky, spojky, pomocná slovesa) (Chejnová, 2016 b).
- **Stadium asociačně-reprodukční** (nastává kolem dvou let věku).
Slova, která dítě používá, označují konkrétní věci či osoby, které vidí ve svém okolí a přenáší je i na jevy podobné (transfer), dle své asociace (Klenková, 2006).
- **Stadium rozvoje komunikační řeči** (nastupuje mezi druhým a třetím rokem). Dítě zjišťuje, že se pomocí řeči dají dosahovat drobné cíle a usměrnit okolní lidi. Kolem věku dva a půl až tři roky začíná také dítě užívat až **trojslovné věty** (Bytešníková, 2007).
- **Stadium logických pojmů** (začíná okolo třetího roku). Slova se pomocí abstrakce stávají všeobecnými pojmy. Slovní zásoba je již na úrovni okolo jednoho tisíce slov. Dítě umí pojmenovat předměty denní potřeby, orientuje se i v časových pojmech. Ve věku okolo tři a půl roku nastupuje tzv. **druhý věk otázek**. Typické jsou otázky

(„Proč?“, „Kdy?“) (Bytešníková, 2007). Pomocí těchto otázek si dítě rovněž ujasňuje gramatické struktury jazyka a používá jazyk jako prostředek sociálního kontaktu (Kutálková, 2005).

Věkové období tří let je také považováno za kritickou hranici pro začátek mluvené produkce dítěte (Chejnová, 2016 b).

- **Stadium intelektualizace řeči** (nastává kolem čtvrtého roku života). Vyvíjí se logická stránka řeči. Dítě chápe obsah, rozlišuje pojmy konkrétní a abstraktní, zpřesňuje gramatické formy, rozšiřuje slovní zásobu, zkvalitňuje řečový projev (Bytešníková, 2007).

Někteří autoři, např. **Reger Brown** (1973), při studiu jazykových znalostí a úrovně vývoje řeči neberou v potaz stejný věk dětí, protože zde v úrovni jazykového vývoje existují u dětí velké rozdíly, ale místo chronologického věku sledují průměrnou délku výpovědi dítěte, tzv. **index MLU** (Mean lenght of utterance)¹. Při počítání indexu se u každé výpovědi dítěte spočítá délka ve slovech (**MLUW** Mean lenght of utterance in Words) nebo v morfémech (**MLUM** Mean lenght of utterance in morphemes) a poté se vypočte průměrná délka jedné výpovědi. Protože se předpokládá, že děti zpočátku slova na morfémy nerozkládají, a jelikož čeština patří k morfologicky složitějším jazykům, je u nás běžné počítat index MLU² ve slovech (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

B. Červenková používá ve své studii, dle délky výpovědi dítěte, následující stadia vývoje řeči (Červenková, 2019):

- (Věk 0-12 měsíců) - předřečový vývoj (obsahuje zvuky, gesta, jednotlivá slova).
- (Věk 12-18 měsíců) - stadium jednoslovných výpovědí.
- (Věk 18 – 24 měsíců) - stadium dvouslovných výpovědí.
- (Věk 24 – 28 měsíců) - stadium holých vět a prvních trojslovných výpovědí.
- (Věk 28 – 30 měsíců) - stadium čtyřslovných výpovědí s rozvitou přísudkovou částí.
- (Věk 30 – 36 měsíců) - stadium souvětí.

Zajímavá je rovněž etapizace vývoje dětské řeči s vymezením stadií gramatického vývoje (s charakteristickými znaky v řeči) uváděná **V. Příhodou** (V. Příhoda, 1963, s. 190):

¹ Bownovy výzkumy pracují s indexem **MLU**, dle kterého rozdělil vývoj dětské řeči do pěti stadií (každé stadium s přehledem vývoje stavby věty) (Bown In Saicová Římalová, 2013).

² S měření průměrné délky výpovědi jako ukazatele ontogeneze řeči, v adaptaci pro flektivní jazyk slovenštinu, pracovaly např. ve svých výzkumech S. Kapalková a I. Bónová.

- (Od narození do 7 měsíců) výrazové stadium interjekční (křik, broukání, gesta).
- (Od sedmi měsíců dále) intonační drezúra (hříčky na výzvu).
- (Od sedmého měsíce) počátky jazykové percepce (porozumění gestům, slovům).
- (Třináct až sedmnáct měsíců) stadium onomatopoické (nápodoba slyšených zvuků).
- (Patnáct až sedmnáct měsíců) stadium komplexních výrazů (slov obecných, citově volných).
- (Sedmnáct až dvacet a půl měsíce) izolační typ řeči (bez časování a skloňování).
- (Osm a půl měsíce až dvacet pět měsíců) rozšíření izolační věty od dvou do sedmi slov.
- (Dvacet pět měsíců až dvacet devět měsíců) flektivní typ řeči.
 - a) Izolované sklonění a časování (jen jednotlivých slov).
 - b) Obecné proniknutí flexe.
 - c) Psychologická struktura vět.
- (Dvacet devět měsíců a dále) počátek srozumitelné výslovnosti s jasnou artikulací.
- (Třicátý první až třicátý třetí měsíc) zdokonalování tvaroslovné a syntaktické.
- (Třicátý třetí měsíc a dále) správné vytvoření podřadného souvětí.

3.3.2 Ontogeneze řeči v kontextu jazykových rovin jako dílčích systémů jazyka

3.3.2.1 Lexikálně-sémantická rovina

Lexikálně-sémantická rovina zahrnuje slovní zásobu (aktivní i pasivní) a porozumění významu slov.

Okolo 10. měsíce věku začíná dítě řeči rozumět a okolo 12. měsíce začíná dítě produkovat svá první slova (Klenková, 2006). Slovní zásoba¹ se rozšiřuje individuálně a nerovnoměrně. Její nejprudší nárůst bývá spatřován do třetího roku života, kdy už dítě zná přibližně tisíc slov (Bytešníková, 2007; Klenková, 2006). Období vyššího tempa růstu slovní zásoby (okolo druhé poloviny druhého roku života, které souvisí se změnami v reprezentaci pojmů či slovních významů) nazývají někteří autoři **slovníkovým spurtem**² (Smolík a Saidlová Málková, 2014). Zajímavým rysem je zde tzv. **rychlé mapování** (dítě

¹ Ve druhém roce činí slovní zásoba dítěte okolo 270-300 slov. Ve třetím roce okolo 1000 slov. Ve čtyřech letech pak cca tisíc pět set slov. V pěti letech dva tisíce slov. V šesti letech dva a půl až tři tisíce slov (Bytešníková, 2007; Klenková, 2006).

² E. M. Fernández označuje za slovníkový spurt období, kdy se slovní zásoba dítěte již přiblížila padesáti slovům (Fernández, 2014).

si slovo gramaticky zařadí, ale má zatím jen vágní představu o jeho významu. Plný význam si teprve postupně osvojuje (Fernández, 2014).

3.3.2.2 Morfologicko-syntaktická rovina

Morfologicko-syntaktická rovina sleduje v mluvním projevu správnost uplatňování gramatických pravidel (rod, číslo, pád apod.), dále správnost vět a slovosledu. Gramatiku si dítě postupně osvojuje tak, že si pamatuje slyšené tvary a tyto mluvní vzorce si ve své mluvě následně uzpůsobuje a přenáší je na podobné situace (Bytešníková, 2007).

U podstatných jmen začíná dítě (v období jednoslovných vět) nejprve produkovat podstatná jména v 1. pádě. Slovesa pak užívá v infinitivu, v rozkazovacím způsobu, nebo ve 3. osobě. Zastoupení slovních druhů se v řeči dítěte postupem věku mění (Klenková, 2006).

Velmi prudký rozvoj v užívání slovních druhů (např. přídavných jmen a osobních zájmen) nastupuje v období mezi druhým a třetím rokem života. Poté následuje osvojování číslovek, spojek i předložek (Klenková, 2006).

V období trojslovných vět (které nastupuje ve věku dva a půl až tři roky) již dítě potřebuje postihnout vzájemné vztahy mezi objekty. V řeči dítěte proto dochází k pokroku v užívání flexe (začíná skloňovat podstatná jména a časovat slovesa). Po třetím roce rozlišuje kategorie jednotného a množného čísla a začíná rovněž tvořit první souvětí. (Bytešníková, 2007).

Do věku čtyř let života dítěte jsou odchylky v gramatické stavbě věty běžné, hovoříme o **fyzilogickém dysgramatismu**. Do konce čtvrtého roku by již dítě mělo zvládnout užívat všechny slovní druhy a jeho verbální projev by již měl být z gramatického hlediska správný (tzv. v normě) (Klenková, 2006).

Mezi druhým a pátým rokem si dítě osvojí gramatiku (morfologii i syntax), ale v dalším období se stále u dítěte rozvíjí složitost větných konstrukcí. (Chejnová, 2016 b).

3.3.2.3 Foneticko-fonologická rovina

Foneticko-fonologická rovina se zabývá zvukovou stránkou řeči, výslovností jednotlivých hlásek (fixace jejich artikulace) a fonémy. Za vývojový mezník výslovnosti je zde považováno období přechodu z pudového do napodobujícího žvatlání, kdy neartikulované zvuky přecházejí do realizace fonémů mateřského jazyka, které dítě slyší

ve svém okolí a pokouší se je napodobit (Klenková, 2006). Nejdříve si děti fixují artikulaci vokálu „a“, poté další samohlásky (Bytešníková, 2007).

3.3.2.4 Pragmatická rovina

Pragmatická rovina reprezentuje schopnost jedince ke správnému užívání jazyka v rámci společenského kontextu (např. schopnost aktivní účasti při konverzaci, zachování pravidel dialogu, přiměřeného reagování, vhodného používání nonverbální komunikace) (Bytešníková, 2007).

Přibližná úroveň vývoje řeči vzhledem k věku dítěte je dle V. Lechty (1995) následující: Období pragmatizace (do prvního roku života), období sémantizace (od jednoho do dvou let), období lexemizace (od dvou do tří let), období gramatizace (od tří do čtyř let), období intelektualizace (po pátém roce života) (Bytešníková, 2007).

3.4 Výzkumy dětské řeči v českém prostředí

Osvojování řeči dítětem se v českém výzkumném prostředí věnovalo nesoustavně jen několik studií. Z těch starších, vyberme např. studii profesora psychologie **F. Čády** (*Studium dětské řeči* z let 1906 a ž 1908), který popisoval slovní zásobu tehdejších dětí a převládající slovní druhy v rané dětské řeči. Na jeho měření slovní zásoby dětí navázal **V. Příhoda** (1927), který dále v roce 1963 popisuje i etapizaci vývoje dětské řeči¹ (Průcha, 2011). Rovněž **K. Ohnesorg** se v 50. letech 20. století zabýval prvními dětskými slovy² vyjadřujícími vůli nebo cit a růstem slovní zásoby. Soudí, že vývoj slovní zásoby dítěte není pravidelný, pozoroval určitá období zpomalení a opětovného růstu (Saicová Římalová, 2013). K. Ohnesorg (1948, 1959) se ve svých pracích rovněž věnoval problematice vývoje osvojování zvukové stránky jazyka u dětí. Uvádí například pořadí osvojování souhlásek u své dcery (Ohnesorg, 1959). Vytvořil rovněž slovník slov a vývoje jejich výslovnosti v řeči dítěte. Podobný slovník (prvních tisíce slov, s použitím transkripce IPA Mezinárodní fonetická abeceda (International Phonetic Alphabet)) vytvořila v roce 2016 pro český jazyk P. Chejnová (Chejnová, 2016 a).

¹ Etapizace vývoje dětské řeči V. Příhody byla již zmíněna v podkapitole 3.3.1).

² **Dětská slova** (Dle L. Saicové Římalové) chápeme pak většinou jako jednotku slovní zásoby. První dětská slova se mohou ve své zvukové podobě ještě lišit od slov cílových, ale jsou již dítětem používány s určitým konkrétním významem (Saicová Římalová, 2013).

Vývojem všech slovních druhů (včetně pořadí osvojování gramatických kategorií u substantiv) se v našem prostředí v 70. a 80. letech 20. století, podrobně věnovala **J. Pačesová**. Podle jejích výzkumů pak, z hlediska slovních druhů, tvoří v prvních stádiích mluvního vývoje většinu slovní zásoby neskloňné interjekce (onomatopoického původu) a substantiva. Později přistupují slovesa a adjektiva. Dále pak zájmena a příslovce. Naposledy číslovky, předložky a spojky (Pačesová, 1979). U substantiv se v dětské řeči nejčastěji vyskytuje konkrétní pojmenování substance. První experimenty provádí dítě zpravidla s koncem slova (s koncovkou, se sufixem). U substantiv se dle výzkumů J. Pačesové u dětí **nejprve ustaluje rod, poté číslo a nakonec pád**. Dítětem bývají primárně osvojeny tvary singulárové než tvary plurálové. **Pády se jako celky osvojují v pořadí:** nominativ (nejprve singuláru až poté v plurálu), akuzativ (nejprve singuláru až poté v plurálu), genitiv, lokál, dativ a instrumentál a jako poslední vokativ. Nejprve jsou osvojovány pády bezpředložkové, poté předložkové (Pačesová, 1979).

P. Chejnová ve své publikaci z roku 2016 uvádí, podobně jako J. Pačesová, následující sled osvojování jednotlivých pádů: Nominativ ve funkci podnětu, akuzativ vyjadřující přímý předmět, poté se **přidávají další pády¹, jejichž pořadí je u jednotlivých dětí individuální** (genitiv vyjadřující původce, dativ vyjadřující nepřímý předmět, lokál vyjadřující okolnosti) a nakonec instrumentál vyjadřující prostředek a vokativ s funkcí někoho oslovit (Chejnová, 2016 b).

Rané dětské projevy popisuje rovněž např. **L. Saicová Římalová** již v prvním desetiletí našeho století. L. Saicová Římalová rovněž zkoumá první projevy gramatiky. Upozorňuje, že u dětských slov v raných stádiích může tatáž forma označovat jiný význam, a to např. jak substantivum, tak případně adjektivum či sloveso. Hovoří o tzv. **zárodcích slovních druhů** (např. o budoucích substantivech). U kategorie pád přidává svůj názor, že pořadí osvojování pádů, tak jak jej stanovila J. Pačesová (1979), nepřihlíží k jejich případným různým významům (Saicová Římalová, 2013). Upozorňuje na potřebu detailnějšího zkoumání **pádů dle jejich významů**, neboť některé tvary např. akuzativ ve spojení „dobý den“ se dítě může **naučit jen jako frázi**, aniž by tvorbu akuzativu u substantiv opravdu zvládalo (Saicová Římalová, 2013). Shodně pak tvrdí, že častěji a dříve jsou rovněž osvojovány a užívány tvary v singuláru a až poté v plurálu. Schopnost konotace

¹ P. Chejnová uvádí následující pořadí osvojení jednotlivých pádů u jednoho sledovaného dítěte: nominativ sg., nominativ pl., akuzativ sg., akuzativ pl., dativ sg., lokál sg., genitiv sg., genitiv pl., instrumentál sg., lokál pl., instrumentál pl., dativ pl., vokativ sg., vokativ pl. (Chejnová, 2017).

i mimo větné členy mají nominativ, akuzativ a genitiv, dítě je uplatňuje již v **jednoslovných promluvách**. Ve svých výzkumech pozoruje Saicová Římalová (2013) první projevy morfologických kategorií¹ u dítěte již ve věku 17 měsíců. Dítě se při svém vyjadřování již pokouší obměňovat tvar slova. První ohýbané tvary se objevují u budoucích substantiv a mají význam týkající se odlišení mnohosti (kategorie čísla). U kategorie odlišení pádů se pak jako první objevuje snaha o odlišení nominativu a akuzativu jako sdělení o příslušném předmětu a žádosti o něj (Saicová Římalová, 2013). Často ještě dochází k záměně tvarů (např. tvar nominativu je užit tam, kde dospělý užívá akuzativ). Záleží tedy vždy na kontextu a interpretaci. Dítě při svých výpovědích často používá nejen prostředky verbální ale komplementárně či suplementárně i gesta a neverbální vokální prostředky, s pomocí nichž je již velmi brzy schopné vyjádřit i víceslovná sdělení s poměrně komplexními významy. L. Saicová Římalová (2013) se rovněž domnívá, že určité jevy (jako např. nárůst pokusů dítěte opakovat² nová slova či nové slovní tvary) by mohly být považovány za určité signály naznačující blížící se změnu ve vývojovém stadiu, resp. mohou vypovídat o nejbližším řečovém vývoji dítěte. Doplnuje, že dítě neužívá zkoumané prostředky nahodile, nýbrž v určitém systému, který se postupně vyvíjí a proměňuje (Saicová Římalová, 2013).

F. Smolík a kolektiv vydávají v roce 2017 rodičovský dotazník DOVYKO II³ (Dotazník vývojové komunikace pro děti ve věku 16 až 30 měsíců). Jedná se o mezinárodně rozšířený nástroj pro posouzení jazykové úrovně dětí. Dotazník DOVYKO II, prostřednictvím nepřímých informací o dětech, které jsou sdělovány rodiči, sleduje slovní zásobu dítěte, osvojování gramatiky i používání složitějších jazykových struktur. Výsledky lze tímto způsobem u českých dětí v celém věkovém rozsahu srovnávat a vytvořit tak normy či odhalit poruchy v jazykovém vývoji (Smolík, 2017).

3.5 Výzkumy dětské řeči na Slovensku

Příbuzným flektivním jazykem k jazyku českému je slovenština, proto by pro nás mohlo být zajímavé, sledovat a porovnávat poznatky zkoumání osvojování řeči u slovensky hovořících dětí. Významná slovenská výzkumná skupina, kde jsou volně sdružené badatelky

¹ O skutečných morfologických kategoriích lze podle Saicové Římalové začít mluvit (i když omezeně) až od období, kdy už dítě častěji užívá víceslovné výpovědi (Saicová Římalová, 2013).

² Například při osvojování kategorie množného čísla u substantiv předchází pokusům o změnu koncovky nejprve snaha dítěte opakovat totéž slovo podle počtu označovaných kusů.

³ Tato metoda je adaptací původně americké verze MCDI (MacArthur-Bates Communicative Development Inventories: Words and sentences), publikovaná původně Lerry Fensonem v roce 2007.

v oblasti výzkumu dětské řeči, se nazývá **Virtuálne laboratórium detskej reči**¹. Oblasti gramatiky ve vývoji řeči se zde zabývají (a vzájemně se doplňují) především J. Kesselová, S. Kapalková a D. Slančová. V mnoha dalších souvislostech zde navazují i příspěvky dalších výzkumníků. Skupina tak provádí systematický lingvistický výzkum. Je vedena profesorkou D. Slančovou (na Filosofické fakultě Prešovské univerzity) a usiluje o vytvoření **komplexního modelu ontogeneze řeči** dítěte (podrobněji viz internetové stránky <http://laboratorium.detskarec.sk>). Velký důraz je kladen na interakci. Skupina² se snaží do svých výzkumů zahrnout všechny jazykové roviny i vliv neverbálních prostředků (Slančová, 2008; Slančová, 2018).

J. Kesselová se v rané ontogenezi řeči dítěte zabývala **sémantickými kategoriemi** (které pokládá za elementární sémantické jednotky ve výpovědi dítěte). Raná slova³ produkovaná dítětem mohou mít více významů, lze je tedy spíše než do určité kategorie slovního duhu zařadit do **sémantických kategorií**. V období jednoslovných výpovědí zmiňuje autorka především kategorie: **předmětnost**⁴; **činnostnost**⁵; **lokalizovanost**⁶; **specifikace charakteru**⁷; **rezultativnost**⁸; **rekurence**⁹ a **postojovost**¹⁰. V období dvouslovných až čtyřslovných výpovědí vznikají nové sémantické kategorie: **prospěchovost** (spolu s **posesivností**) a **existenciálnost**. V další fázi vývoje, kdy dítě objevuje vztahy mezi kategoriemi a posouvá se jeho vývoj myšlení, se objevují další sémantické kategorie: **temporálnost**; **kognice**; **smyslová zkušenost**; **modálnost** a **kvantitativnost**. Dalšími zmiňovanými sémantickými kategoriemi jsou např.: **relačnost**, **intenzifikace**, **účelovost**, **kauzálnost** a **komunikace**. Postupné zvládnutí různých sémantických kategorií vede k osvojování sémantiky i gramatiky (Kesselová In Slančová, 2008).

¹ Laboratoř pro výzkum dětské řeči.

² Skupina získala i vlastní empirické materiály. Vypracovány byly i metody longitudinálního sledování pomocí videonahrávek a aplikována na slovenštinu byla i metoda ortografické transkripce CHAT v rámci systému CHILDES. Tato databáze již obsahuje velké množství transkriptů dětské řeči v různých jazycích.

³ První dětská slova představují dle J. Kesselové tzv. **protoslova** (2008), což jsou zvukové komplexy zřetelně oddělené pauzami, které ještě nemusí mít pro příjemce jednoznačně interpretovatelný význam. Od broukání a žvatlání je odlišuje artikulovaná podoba hlásek (Kesselová In Slančová, 2008).

⁴ Označující např. osoby a věci.

⁵ Související se změnou místa, nebo s významem, že něco přestalo fungovat.

⁶ Spočívá na protikladech nahoře/dole, blízko/daleko.

⁷ Podle rozsahu, který objekty v prostoru zabírají.

⁸ Informující o završení děje.

⁹ Dítě se pomocí těchto slov domáhá pokračování nebo opakování děje.

¹⁰ Označující projevy nesouhlasu.

V pozdějších studiích (2018) se **J. Kesselová** znovu podrobněji zabývá kritérii posuzování pádů v rané ontogenezi řeči prostřednictvím **analýzy tvarové, sémantické a pragmatické**. Zkoumá, jaké jsou vlastnosti pádů, které si dítě osvojuje preferenčně. Dítě se dokáže ve své řeči posunout od prvního náznaku pádových tvarů (tzv. **protopádů**) ve věku přibližně 18 měsíců až k používání celé tvarové soustavy (ve věku přibližně 36 měsíců)¹. Formování řeči je výsledkem komplexního vývinu souvisejícího s vývinem lexikálním, vývinem neverbálním, vývinem myšlení. Zahrnuje sociální kontext, individuální styl dítěte i morfologický typ konkrétního jazyka. **Raný mikrosystém pádů**² se dle J. Kesselové utváří v jiném pořadí, než uvádí např. J. Pačesová. V sukcesivní etapě začíná dítě po nominativním (pojmenovacím) tvaru konstruovat tvar akuzativu (shodně jako u výzkumu J. Pačesové). Preferenční formování nominativu a akuzativu je hodnoceno jako přirozené z hlediska **principu kontrastu**. Po delší době (trvající šest až devět měsíců) se v řeči začínají objevovat **další pády, u každého z dětí v jiném pořadí, a to simultánně, v komplexech jako celek**³. **Nemůžeme zde tedy hovořit o stabilní časové posloupnosti osvojování pádů**. Sjednocujícím prvkem je pouze **stejná posloupnost sémantických konkretizací** v ontogenezi řeči. Pádové významy se koncentrují do čtyř preferenčně osvojovaných **funkčně sémantických kategorií (předmětnost, sociativnost, prospěchovost, prostorovost)**. V sémantické kategorii **předmětnost** se utváří **centrální pády (nominativ a bezpředložkový akuzativ)**. Projevují se s nejvyšší frekvencí a v kategorii čísla u nich dítě, jako u jediných pádů, používá preferenčně singulárové i plurálové tvary. Okolo 21. měsíce se pak objevuje i *instrumentál prostředku/nástroje*. Souběžně se objevuje rovněž sémantické kategorie **sociativnost**, kde začíná být produkován sociativní instrumentál⁴ (od 26. měsíce věku). V kategorii **prospěchovost** se s nabýváním sociálních zkušeností začíná formovat primárně *prospěchový dativ*, poté i *prospěchový akuzativ*. Kategorie **prostorovost** je pak kategorií

¹ Pádová soustava se tedy u dítěte začíná formovat koncem senzomotorického stadia a začátkem předoperačního stadia.

² Kritéria posuzování pádů v řečové produkci dítěte pak vždy vychází z kontextového kritéria, i když pády mají ještě tvarově nekompletní strukturu. Postačí, když se u pádové formy objevuje kontrast alespoň s jedním tvarem téhož stejného lexému (je zřejmé, že dítě tím chce vyjádřit vztah).

³ Pro srovnání, polské autorky výzkumů týkajících se osvojování flexe substantiv M. Zarebina, uvádí následující **pořadí osvojování pádů** u substantiv: vokativní formy, nominativ, akuzativ přímého předmětu (15 měsíců), instrumentál vyjadřující společenství, genitiv, dativ (od 21. měsíce už není jen mechanicky opakován, ale je tvořen i samostatně), lokál (23. měsíc). E. Luczynski rovněž poukazuje, že na začátku vývoje flexe se objevuje vokativ. U pádů rovněž uvádí jejich používané významové rozdíly (Saicová Římalová, 2013).

⁴ Na rozdíl od J. Pačesové tvrdí J. Kesselová, že dítě nepreferuje jednodušší parataktické spojení s plurálem u slovesa (např. „tatínek a maminka šli“), ale ve výzkumech J. Kesselové byla taková spojení pozorována jen zřídka (jako replika dospělého) a pozorována byla naopak často spojení („tatínek s maminkou“).

zásadní. Pojmenovává prostorové vztahy (místa a směru). Nejprve se střídá imitace holých a předložkových pádů, poté nastává aktivní fáze, kdy začíná být používán *akuzativ, genitiv a lokál* obsahující **předložky v následující posloupnosti** („na“, „do“, „v“, „po“). Dítě tvoří pomocí kombinací pádů s předložkami jakousi nadstavbu nad třemi prostorovými opozicemi: vzdálenostní opozice (tady/sem/blízke – tam/daleko/vzdálené); vertikální opozice (nahore/vysoko – dole/dolů) a „nádobová opozice“ (doma/uvnitř – ven/vně). Dítě do věku tří let se dále již snaží pojmenovat pozici jednoho objektu vzhledem k jinému objektu, a to směrovou pozici (*směrový dativ* s předložkou „k“) a rovinnou pozici (*směrový instrumentál* s předložkou „pod“). Společně s osvojováním si pádového systému si dítě **osvojuje nejen gramatiku, ale i svou představu o prostorovém uspořádání světa**. Autorka navazuje rovněž na výzkumy D. Slančové z roku 2008. (Kesselová In Slančová, 2018).

Sledování osvojování slovních druhů v kombinaci s jejich **pragmatickými významy** či kategoriemi (v kontextu uplatnění širšího spektra komunikačních prostředků verbálních i nonverbálních) se ve své případové studii (u dětí v prvních osmnácti měsících věku života) věnovala i **D. Slančová**. **Pragmatické funkce** jsou charakterizovány vztahovostí a účelovostí a lze je rozdělit do čtyř základních typů (**referenční** – informace o aktuálním tady a teď, **reakční** – odpověď na otázku, **regulativní** – vůle hovořícího dítěte a výzva adresovaná okolí a **rutinní**). V úvahu je bráno postavení dítěte v komunikační situaci a realizace jeho komunikačního záměru. V osvojování řeči v kontextu pragmatických významů hraje důležitou úlohu dialog matky a dítěte, respektive vztah dítěte a okolí a neméně pak jeho kognitivní vývoj. Dle D. Slančové lze rovněž sledovat souvztažnosti mezi určitými sémantickými kategoriemi a slovními druhy, např. mezi sémantickou kategorií předmětnost a slovním druhem substantivum. (Slančová, 2008).

S. Kapalková se zabývala **neverbálními prostředky** jako důležitou součástí komunikace dítěte. Jedná se například o křik, úsměv, gesta jako záměrné pohyby a jejich klasifikaci¹. Zachytává vývojovou následnost jednotlivých typů gest ve věku od 8 do 16 měsíců (**Kapalková** In Slančová, 2008).

¹ Gesta jsou hodnocena z pohledu významu, formy a pragmatické funkce. Studie prokazuje, že v raném věku dítě produkuje více gest než slov a že jejich významy se jen málokdy překrývají. Jednotlivá stadia vývoje gest jsou spojena i s vývojem slovní produkce dítěte.

Rovněž u výzkumu S. Kapalkové se mezi 17. až 30. měsícem věku dítěte objevily všechny pádové tvary, ale některé jen s vybranými pádovými významy¹ (Kapalková a kol., 2010; Kapalková In Saicová Římalová, 2013).

Vývoj jazyka v nejbližším období lze dle S. Kapalkové rovněž předpovídat i podle užívaných neverbálních prostředků (Kapalková a kol., 2010). Gesta (zejména suplementární spojení²) rovněž ovlivňují osvojování některých prvků gramatického systému jazyka dítěte (Kapalková In Slančová, 2018).

Hodnocením úrovně komunikace dětí ve věku od osmi do třiceti měsíců se zabývaly S. **Kapalková**, D. **Slančová** a kolektiv. Jejich longitudinální data a teoretické poznatky byly převedeny i do praxe. Pro diagnostiku stupně řečového vývoje autorky sestrojily dotazníkové testy **TEKOS I.** (určený pro děti od 8 - 16 měsíců, zaměřený na slova a gesta) a **TEKOS II.** (pro děti ve věku 17 – 30 měsíců, zaměřený na slova a věty), které u dětí hodnotí porozumění mluvené řeči, úroveň slovní zásoby, dosaženou úroveň gramatiky (tvarů slov), gesta a jinou neverbální komunikaci i vývoj hry (Kapalková a kol, 2010).

Osvojováním **zvukové formy** jazyka (včetně schopností uvědomovat si, produkovat a rozpoznávat jednotlivé fonémy v určitém pořadí) se ve své práci zabývala Iveta Bónová (**Bónová** In Slančová, 2008).

M. Mikulajová hodnotí vývoj řeči v souladu s myšlenkami ruské školy, tj. s kulturně historickou koncepcí L. Vygotského a navazující **teorií psychického vývoje**³, která se vztahuje k vývoji pojmotvorby D. Elkonina (Mikulajová In Slančová, 2008).

¹ Zmíněn je např. předložkový akuzativ vyjadřující směr, předložkový lokál vyjadřující místo, předložkový lokál vyjadřující předmět komunikace, prospěchový akuzativ, instrumentál vyjadřující prostředek nebo nástroj, instrumentál označující místo, sociativní instrumentál, předložkový genitiv vyjadřující směr, prospěchový dativ, směrový dativ.

² Suplementární spojení jsou kombinovaná spojení slova (verbálního znaku) a gesta (neverbálního znaku) s odlišným významem), které přímo souvisí s pádovými konstrukcemi.

³ Teorie pracuje se sociálním původem psychických funkcí, kde vývoj je chápán jako přivlastňování (interiorizace) lidské kultury (s významným postavením řeči) vedoucí k individualizaci psychických procesů. Stadia psychického vývoje v jednotlivých obdobích se vztahují k vývoji osvojování smyslu činností a způsobů realizace těchto činností. V prvním roce se jedná o emoční komunikaci dítěte s dospělým. Význam věcí a jejich sociální funkci a použití začíná dítě rozlišovat při předmětné hře. Od jednoho do tří let nastává prudký rozvoj poznávacích schopností, vnímání, paměti a řeči. Narůstá slovní zásoba a zevšeobecňující funkce řeči (raná intelektualizace řeči).

Z. Ondráčková se zabývá charakteristikou dětských slov¹ (**dětského lexika**² z hlediska slovo tvorby i významu) a řečí orientovanou na dítě. Za **dětské slovo** pokládá spisovné ale i nespisovné či hovorové výrazy, které v sobě obsahují kladný citový náboj a fungují jak v dětské řeči, tak v řeči dospělého orientované na dítě (Ondráčková In Slančová, 2008). Ve své následné studii Z. Ondráčková a kolektiv zkoumají slovnědruhové zastoupení³ u prvních padesáti slov (Ondráčková In Slančová, 2018).

Lze tedy shrnout, že ve výzkumech lexika i gramatiky v dětské řeči (jak českých, tak slovenských autorů) bývá často užíváno třídění slov dle slovních druhů (např. J. Pačesová), což je ovšem problematické především u jednoslovných výpovědí, kdy dítě ještě slova neohýbá. Nelze tedy ještě uplatňovat kritéria morfologická ani syntaktická. Alternativně třídí jiné výzkumy slova dle sémantických kategorií (např. J. Kesselová). Ovšem i tento přístup má své nejednoznačnosti (při zařazování slov do příslušných kategorií), které jsou způsobeny zejména polysemií raných dětských slov (jejich význam je vázán na kontext) a neostrosmi hranic mezi jednotlivými sémantickými kategoriemi (Saicová Římalová, 2013).

3.6 Osvojování gramatických tvarů

Proces ovládnutí řeči se uskutečňuje nejrychleji tempem ve věku od dvou do pěti let dítěte. Rozum dítěte dokáže v této krátké době zvládnout mnoho gramatických schémat a vztahů nejintenzivněji zobecnit. K. I. Čukovskij nazývá dítě v tomto věku „**geniálním lingvistou**“. Později, kolem věku pěti či šesti let, dítě tuto „geniálnost“ ztrácí. Co se týká **gramatických tvarů** (dětského skloňování, časování, funkcí předpon a přípon atd.), které jsou v mozku dítěte vytvářeny, vznikají v nejvyšším počtu ve věku **od tří do čtyř let** (Čukovskij, 1959).

P. Chejnová ovšem zmiňuje, že proces osvojování si jazyka je ale pro rodilého mluvčího procesem celoživotním. Po **kritickém období pro osvojení jazyka** na úrovni rodilého mluvčího (tj. do nástupu puberty, tedy do věku 13 až 15 let) si ovšem člověk dále

¹U slov bylo Z. Ondráčkovou zjišťováno, zda kategoriální významy (předmětnost, procesualnost a kvalitativnost) jednotlivých slovních druhů jsou v souladu s formou vyjádřenou morfologickými a syntaktickými vlastnostmi (substantiva, slovesa, adjektiva). Bylo zjištěno, že v menší míře jsou kategoriální významy ztvárněny i onomatopoickou formou. Pro dětské lexikum je příznačná i asymetrie mezi formou a významem.

² Z. Ondráčková sestavila rovněž slovník dětských slov.

³ Slovnědruhové zastoupení u prvních padesáti slov: substantiva (37,9 %), interjekce (29,7 %), slovesa (13,2 %) (Ondráčková In Slančová, 2018).

např. rozšiřuje svou slovní zásobu (a to po celý život) či osvojuje komunikační normy typické pro různá prostředí a také **periferní gramatické jevy** (Chejnová, 2016 b).

J. Klenková uvádí, že nedostatky ve vývoji gramatiky se přirozeně u dítěte objevují až do věku čtyř let, do kdy také mluvíme o **fyziologickém dysgramatismu** (poté se již jedná o narušený vývoj řeči (Klenková, 2006). Naproti tomu např. D. Kutálková stanovuje delší časové období pro vývoj gramatiky jazyka, a to až do věku pěti let. Až poté teprve gramatické nedostatky signalizují problémy ve vývoji dítěte (Kutálková, 2005).

Gramatika¹ je pak osvojována především prostřednictvím vnímání komunikační funkce jazyka (Bytešníková, 2007).

Souvislost s osvojováním gramatiky jazyka v raném věku má **fonologické a morfologické povědomí**. Je to schopnost dítěte analyzovat zvukovou stránku slov, rozpoznat fonémy² i morfémy³ nesoucí určitý gramatický nebo sémantický význam. Dítě postupně rozvíjí znalost morfematické struktury slov a schopnost s touto strukturou manipulovat. U předškolních dětí není ještě morfematické povědomí zcela rozvinuté (morfematický systém jazyka užívají pouze omezeně). Morfologické povědomí je dle výzkumů ovlivněno věkem dítěte a složitostí gramatického systému konkrétního jazyka. Důležitá je také kognitivní připravenost dítěte. Tempo osvojování morfologie je rovněž ovlivněno frekvencí jednotlivých gramatických prostředků v inputu (tj. kdo, jak často a jakým způsobem s dítětem mluví). Input ovlivňuje rovněž pořadí osvojování jednotlivých struktur. Pokud dítě neslyší alespoň minimální kritické množství jevů v inputu, nemůže si tuto strukturu osvojit. (Průcha, 2011).

Naproti tomu např. **P. Brown** popisuje posloupnost osvojování určitých jevů, při zkoumání anglicky mluvících dětí, v tom smyslu, že hlavním faktorem toho, kdy je určitý

¹ „Soubor pravidel, na jejichž základě jsou tvořeny věty daného jazyka, se nazývá gramatika a slova daného jazyka se souhrnně označují jako jeho lexikon (slovní zásoba)“ (Fernández, 2014, s. 19). **Gramatika** je tvořena třemi typy systémů pravidel, a to **fonologickými** (pravidla pravidelnosti hláskového systému), **morfologickými** (pravidla udávající podobu slov) a **syntaktickými** (pravidla určující strukturu věty).

² **Foném** je nejmenší zvukovou (i skladební) jednotkou jazyka. Fonémicky relevantní minimální zvukové rozdíly, které mohou měnit i význam celého slova, se nazývají **distinktivní rysy** (Novák In Bytešníková, 2007).

³ Morfémy jsou různého typu. **Morfémy gramatické** (flektivní) vytvářejí skloňování a časování. **Morfémy derivační** jsou takové, kterými se tvoří nová slova (předpony, přípony, skládání slov) (Průcha, 2011). **Morfémy** mohou být vázané (v analýze slova najdeme morfém, z něhož lze vytvářet další slova, sám o sobě však nic neznamena) a volné (morfém je zde samostatné slovo). O prvních morfémech tvaroslovných (popř. i kmenotvorných) uvažujeme od chvíle, kdy se objevují první zárodky flexe (tj. na konci jednoslovného období) (Bytešníková, 2007).

prvek osvojen, je jeho **sémantická a syntaktická složitost**, nikoli jeho frekvence v inputu (Bown In Saicová Římalová, 2013).

Dítě předpokládá, že nová slova spadají do morfologických a fonologických kategorií, které si již utvořilo (Fernández, 2014).

Znalost gramatiky tedy napoví dítěti mnohé rovněž o významu slov. Dítě postupně získává schopnost kreativně aplikovat pravidla jazyka. Jednotky jazyka (slova a morfémy) dokáže kombinovat a vyjadřovat tak neomezené množství významů. Osvojením a ovládním nového gramatického pravidla dítě zásadně rozšiřuje svou vyjadřovací schopnost, můžeme mluvit přímo o exponenciálním růstu této schopnosti, neboť pravidlo lze potencionálně aplikovat na neomezené množství slov či struktur. **Gramatika** souvisí u dítěte s mechanismy opírajícími se o **provádění různých kombinačních operací**, naproti tomu základem např. pro růst slovníku dítěte jsou paměťové mechanismy. Odvozování a osvojování gramatických pravidel tak předpokládá velmi aktivní roli dítěte. (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Osvojování gramatických kategorií se ve své rychlosti může u dětí lišit, avšak sled jednotlivých kroků/stadií zůstává vždy stejný. Výzkum **P. Chejnové** (provedený na jednom dítěti) sleduje tři stadia. První je **období pre-morfologické**, kdy se slova vyskytují pouze v jedné formě, např. u substantiv jen 1. pád jednotného čísla (ještě nejsou užívány morfologické kategorie pravidelně, objevují se první kontrasty). Navazuje **období protomorfologické** (u výzkumu P. Chejnové toto období trvalo v rozmezí od 2 let a 8 měsíců do 3 let a 6 měsíců věku dítěte), kdy např. u substantiv už začínají být vytvářeny i další pády (dítě aktivně vytváří gramatický systém) (Chejnová, 2016 a). P. Chejnová rovněž svým výzkumem potvrdila, že procentní zastoupení 1. pádu singuláru (v základní formě) v tomto věku začíná postupně klesat, a to právě a úkor toho, že se v řeči začíná objevovat více substantiv v dalších pádech. Následuje **období modularizované morfologie**, kdy je již většina gramatických kategorií osvojena (Chejnová, 2016 a).

Jednotliví autoři však nejsou jednotní v názoru, **od kdy začíná dítě vlastně používat flexi**. Rovněž tak k chápání pojmu „dítě používá flexi“ přistupují různí autoři rozdílně¹. Dle výzkumu **V. Příhody** užije dítě poprvé sklonění slova ve věku 2.1 až 2.5 roku² (Příhoda, 1963). Naproti tomu např. **K. Vužňáková** ve svém výzkumu jednoho dítěte dokládá,

¹ Někteří autoři hovoří o tom, že „dítě používá flexi“ již v období, kdy je možné u dítěte sledovat první kontrasty. Jiní autoři užívají tento pojem až pro období, kdy již dítě užívá flexi z 90 % správně.

² Stadia ve vývoji řeči V. Příhody viz kap. 3.3.1.

že začátek flexe následuje po začátku používání dvouslovných spojení. V případě jejího výzkumu je to již ve věku osmnácti měsíců, kdy nejprve dítě začíná časovat slovesa a teprve následně (ve věku dvaceti měsíců) začíná dítě i skloňovat podstatná jména, i když nejsou ještě vždy používány správné tvary (Vužňáková, 2009). **L. Saicová Římalová** pracuje ve svém výzkumu s prvním výskytem flexe dítěte ve věku 17 měsíců (Saicová Římalová, 2013). **J. Kesselová** zaznamenává první flexi již ve věku od 13 až 19 měsíců (Kesselová, 2014). Obecněji pak toto období definuje **D. Klenková**. Tvrdí, že dítě začíná skloňovat mezi druhým a třetím rokem. Nejprve se objevuje skloňování a poté i časování sloves. (Klenková, 2006).

Přibližme například vnímání flexe v pojetí **J. Kesselové**, která ve svém výzkumu status gramatický tvar přiřazuje slovu dle celkového kontextu (tj. má-li jednoznačnou interpretaci v komunikačním kontextu a dítě mu rozumí, i když není mnohdy ještě totožný s cílovým gramatickým tvarem; kontrastuje-li pádová forma alespoň s jedním jiným tvarem lexému; když pádová koncovka je použita nejméně ve třech rozdílných slovech). Dle takové definice pak J. Kesselová hovoří u některých dětí o záznamu první flexe již ve věku od 13 až 19 měsíců, tj. v období, kdy se objevují první tvary akuzativu (jako binární/kontrastní forma k nominativu). Od 17. do 36. měsíce pozoruje J. Kesselová období intenzivního osvojování gramatické kategorie pádu, na jehož konci již všechny pády používá téměř 90 % všech dětí (v tomto období se již nejedná pouze o první kontrast, ale o postupné rozlišování všech pádů). Rovněž tvrdí, že do třech let děti sice používají všechny pádové tvary, ale jen některé pádové významy (preferenčně v sémantických kategoriích lokalizovanost, předmětnost, sociativnost a prospěchovost) (Kesselová, 2014).

Zajímavým výzkumem v oblasti gramatiky je i sledování **výskytu miniparadigmat** (MP). Jedná se o výskyt minimálně tří různých gramatických forem jednoho slova (lexému) během jednoho měsíce. Kritéria sledování miniparadigmat (dle Kilani Schoch, Dresler) byla u těchto výzkumů taková, že tvar slova je užit spontánně, je dobře srozumitelný, je několikrát opakován, není vázaný pouze na jednu situaci a není součástí naučeného textu (Chejnová, 2016 b). Největší rozvoj paradigmát bývá pozorován většinou **mezi druhým a třetím rokem** věku dítěte (Chejnová, 2016 a).

V dlouhodobých sledováních dětí např. **E. Batesovou, I. Brethertonovou a L. Synderovou** (1988) byla prokázána **vysoká korelace růstu slovní zásoby a** (různých měřítek) **gramatického vývoje**. Specifické gramatické jevy se objevují pravidelně v době, kdy slovní zásoba dítěte dosáhne určitého rozsahu, tj. nezávisí na věku (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Dle některých dokladů (např. P. J. Brooks, V. Kempe, A. Sionov (2005)) mají jedinci s vyššími **intelektovými schopnostmi** i lepší schopnost provádět morfologické operace (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

3.7 Nadměrná generalizace (hypergeneralizace, zpravidelňování)

Již K. I. Čukovskij upozorňuje na to, že díky intenzivnímu působení řeči dospělých dochází v myšlení dítěte k určitým **gramatickým zobecněním**. Při svém řečovém projevu pak dítě tyto „vzory“ aplikuje na další případy. Každé nové slovo dítě vytváří v souladu s normami, které mu dávají dospělí. Tyto normy si postupně osvojuje. Nelze zde ovšem mluvit o pouhém mechanickém napodobování, ale jde o dětskou **jazykovou tvorbu** prováděnou dítětem s velkým citem pro jazyk (Čukovskij, 1959).

Ve vývoji dětské řeči se tedy, mezi druhým a třetím rokem, pravidelně objevuje jev přehnaného dodržování pravidel (**overgeneralization**), kdy dítě již pouze neopakuje ty konstrukce, které slyšelo, ale samo aktivně tvoří nové. Zvládlo již základy morfologie daného jazyka (některá morfologická pravidla, dle nichž pravidelně ohýbá tvary slov), ale dosud nezvládlo výjimky (časuje a skloňuje zcela pravidelně). Přehnané dodržování pravidel v určité etapě vývoje dětské řeči může být vykládáno dvojím způsobem. Nativisté jej považují za další z důkazů jejich teorie o existenci fungování vrozených pravidel. Může být ale chápáno i jako projev systémového či analogického myšlení dítěte (Nebeská, 1992).

Rovněž P. Chejnová ve shodném smyslu zmiňuje hypergeneralizaci i vznik hyperkorektních tvarů. Zdůrazňuje, že se nejedná o narušený vývoj dítěte. Hypergeneralizace zde naznačují postupné osvojování si jazykových pravidel dítětem. (Chejnová, 2016 b).

Nadměrná generalizace některých morfologických tvarů či pravidel byla rovněž pozorována u anglicky hovořících dětí u nepravidelně se ohýbajících sloves a substantiv. Dítě (při utváření a odvozování slova dle svých dosavadních znalostí pravidel) **překračuje svou jazykovou zkušenost**. Snaží se pravidelně odvodit i tvary slov u **tvarů nepravidelných**. Právě při chybném používání nepravidelných tvarů je v určitém období dítěte patrná **progrese nadměrné generalizace**. Dle pozorování C. Cazden z roku 1968 se používání nepravidelných tvarů ve vývoji dítěte drží křivky ve tvaru U (**U-shaped development**). Nejprve tyto tvary dítě používá správně, poté procento správných použití nepravidelných tvarů klesá a postupem času následně opět vzrůstá s tím, jak dítě začíná rozlišovat, na která slova se standardní

pravidla vztahují a která slova jsou ve své flexi nepravidelná. (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Dle tzv. **teorie dvojího mechanismu** (dual route model), kterou podrobněji zmiňují např. **S. Pinker** (1999) a **M. T. Ullman** (2004), jsou pravidelné a nepravidelné morfologické tvary zpracovávány různými mentálními mechanismy. Při tvoření pravidelného gramatického tvaru si mluvčí vybaví ze slovníku¹ kmen a spojí ho s příslušným ohýbacím morfémem na základě gramatického pravidla. Oproti tomu nepravidelné tvary jsou ukládány do paměti jako celý ohýbaný tvar. „*Výskyt nadměrných generalizací je dokladem o tom, že k vytváření tvarů podle pravidel skutečně dochází a že děti si schopnost ohýbat slova podle pravidel osvojují. Kdyby se opíraly jen o vybavování hotových, neanalyzovaných slovních tvarů z paměti, nemohly by vytvářet neexistující tvary.*“ (Smolík a Seidlová Málková, 2014, s. 64).

V češtině, jako v jazyce s bohatým tvaroslovím, však uvažujeme o nadměrných generalizacích v trochu jiném smyslu než v angličtině. Neexistuje zde tak jasná hranice mezi pravidelným a nepravidelným ohýbáním a odvozováním. Např. tvoření množného čísla je v češtině oproti angličtině závislé na konkrétním vzoru. Není zde tedy při tvoření množného čísla jedno obecné pravidlo. U českých dětí bychom tedy spíše v takovém případě hovořili o **nesprávné generalizaci** (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Fáze procesu vývoje osvojování jazyka ve zhruba stejné časové posloupnosti jsou si u všech dětí velmi podobné, stejně jako fáze motorického vývoje. Děti na celém světě jsou vnímavé ke stejným typům jazykových vlastností (slovosled, flexe). Dělají pozoruhodně málo chyb a jejich chyby jsou velmi podobného typu. **Všechny děti se učí pravidelné struktury dříve než nepravidelné²**. Dítě musí být vystaveno **vnějšímu inputu**, aby si vytvořilo gramatiku a lexikon. Biologicky založená podstata osvojování jazyka se projevuje ve strategiích osvojování. Tyto operační principy dle I. Slobina (1973) **určují, které jazykové rysy budou nejvýraznější a nejsnáze osvojitelné** (Fernández, 2014).

D. Crystal (1986) naopak tvrdí, že osvojování gramatických jevů nesouvisí s frekvencí slov v jazykovém inputu dospělých, ale lze jej vysvětlit tak, že rozdílné časové zmocňování se gramatických jevů lze vysvětlit právě různou složitostí jednotlivých gramatických jevů.

¹ Slovník je zde chápán nejen jako seznam významových jednotek, ale i jako seznam všech slovních tvarů, které nelze odvodit podle pravidel. (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

² Např. výsledky studie D. Bordag (2007) potvrzují, že děti se vyhýbají tvarům, u kterých je třeba měnit kmen (Smolík a Seidlová Málková, 2014).

Při pořadí osvojování záleží na tom, jak je složitost gramatické formy dětmi vnímána (Průcha, 2011).

Existuje ovšem i chápání pojmu **hypergeneralizace** z jiného úhlu pohledu. V některých pojetích může mít hypergeneralizace souvislost s tím, že první slova mohou mít u dítěte **více významů** najednou. S rozvojem slovní zásoby pak nastupuje **hyperdiferenciace**, přiřazování slova pouze jedné určité věci (Lechta In Bytešníková, 2007).

Dle J. Pačesové (1979) dítě při postupném osvojování gramatických pravidel vytváří dle svých mylných předpokladů (např. o **symetrii jazykového systému**) různé chyby. V jeho slovní produkci tak vznikají chybné i neexistující nové tvary, tzv. neologismy (Pačesová, 1979). U sufixů např. tvoří dítě často zdrobnělé tvary (preferuje použití deminutiv vzhledem k jejich pravidelným tvarům v koncovkách) i k substantivům, kde takové tvary neexistují (a naopak). U infixů odvozuje z kořenů slov neexistující substantiva nebo slovesa. S afixy pak volně manipuluje a odděluje je či přidává ke slovům jiným. Požívá krácení¹ slov či kříží² dvě pojmenování (Pačesová, 1979).

Důsledkem **univerzalizace v dětském jazykovém systému** je zjednodušování pravidel u jednotlivých gramatických kategorií (Pačesová, 1979):

- U **kategorie číslo** má dítě **tendenci k maximální ekonomii** ve vyjadřování, např. vystačí si při tvoření plurálního tvaru pouze s jednou koncovkou „-i“ bez ohledu na rod, životnost či neživotnost substantiva, vzor tvrdý nebo měkký. Dítě má rovněž **tendenci k maximální pravidelnosti v gramatickém systému**, např. k připojování koncovky při tvoření plurálu, aniž by provedlo povinnou změnu kmenových souhlásek, resp. samohlásek (např. alternace „k/c“, „f/v“, „š/ž“, „e/o“, „ů/o“, popřípadě bez elize samohlásky (např. „chlapečky“).

U látkových substantiv vytváří dítě neexistující plurální tvary (ovoce – „ovoci“). U podvojných, resp. párových tvarů, se dítě zpětně analogicky snaží odvodit singulární tvar (nůžky – „nůžka“). Někdy také dítě ještě nemá jasno v rodech a při tvoření singulárního tvaru odpojí domnělou pluralizační koncovku („teplák“), nebo ji nahradí koncovkou singuláru „-a“ (jako u ženského rodu), koncovkou

¹ Při **krácení** je většinou zachován konec slova, zatímco náslovné slabiky jsou vypouštěny (čokoláda – „koláda“).

² Při **křížení** dvou pojmenování do jednoho slova dochází obvykle ke křížení vlastností, které jako první upoutaly dětskou pozornost (brnkat + kytara – „brnkara“).

„-o“ (jako rod střední). Podobně u pomnožných podstatných jmen (plurália tantum) se snaží analogicky vytvořit neexistující tvar singulárový („půjč mi housličku“).

- U **kategorie rod** dochází oproti běžnému úzu (v období, kdy si dítě ještě existenci rodu příliš neuvědomuje) k zaměňování rodů substantiv a k nedodržování povinné shody spolu se slovesy a adjektivy ve tvarech charakteristických pro určitý rod („malá Vašíček“). V některých případech, zejména tam, kde dítě tápe, kterého rodu substantivum je, používá koncovku „-a“ pro feminina i pro maskulina. Preferuje slabiky otevřené, typu konsonant – vokál (např. „čápa“). Ve snaze o generalizaci pak dítě přidává k substantivům s nulovou koncovkou koncovku „-a“ (např. saň – „saňa“). Rovněž koncovku „-a“ používá jako substituci náležitého „-e“ v měkkých vzorech (kaše – „kaša“). V určitém stadiu rovněž dítě pro rody používá různé koncovky dle analogie rodů produktivních.
- U **kategorie pád** ve zjednodušeném jazykovém systému dítěte platí, že konsonantické zakončení substantiva v nominativu singuláru je signálem pro jeho zařazení mezi maskulina, vokalické mezi feminina (v určitém stadiu tendence ke generalizaci koncovky „-a“ pro všechna feminina) a pro neutra je v počátečních stádiích mluvního vývoje silná tendence generalizovat koncovku „-o“. V nominativu plurálu pak upřednostňuje tvary zakončené na „-i“. Velmi často se u dítěte vyskytuje tvoření pádových koncovek podle analogického tvoření podle produktivních vzorů. Dítě tak používá u maskulin vzor tvrdý životný, u feminin vzor tvrdý, u neuter vzor životný měkký. Vzory vedlejší (vyznačující se nepravidelnostmi) jsou u dítěte v období osvojování si gramatického systému méně časté. Dítě rovněž projevuje nechuť ke koncovce nulové (substituce koncovek analogických). (Pačesové, 1979).

3.8 Řeč orientovaná na dítě

Řeč orientovaná na dítě (Child directed speech, baby talk) je specifický způsob vyjadřování, který používají dospělí při interakci s dítětem. Používají při něm specifické jazykové prostředky. Jedná se o řeč, která má oproti řeči orientované na dospělé jednodušší větnou skladbu a omezené lexikum, pomalejší tempo, vyšší posazení hlasu, výraznější pauzy, výraznější intonační kontury, kratší výpovědi, gramaticky správné a sémanticky jednoduché věty, s častým opakováním a otázkami (Saicová Římalová In Karlík a kol., 2016; Fernández, 2014).

Nutná je také interaktivní zkušenost s jazykem, která osvojování posiluje (Fernández, 2014).

Dospělí ve své komunikaci s dítětem používají různé **komunikační strategie** podporující osvojování a užívání jazyka a řeči. Jedná se o strategie typu: scaffolding („stavění lešení“, kdy opora dospělých se zmenšuje s tím, jak rostou schopnosti dítěte); strategie s opakováním; strategie rozvíjení výpovědi dítětem; strategie doplňování a dokončování vět (Saicová Římalová, 2013; Saicová Římalová, 2016).

Rovněž však v amerických výzkumech řeči matek orientované na dítě ve věku 3 až 6 let (např. Lawrence a Shipley, 1996) byly zjištěny jak shody, tak rozdíly v parametrech této komunikace u odlišných sociálních a rasových skupin. Rovněž byl zaznamenán vliv národních kultur a to ve zjištění rozdílů ve výchovných hodnotách (Průcha, 2014).

3.9 Instituce a jejich vliv na jazykové dovednosti dítěte

Učitelky v mateřských školách by se při práci s dětmi měly zaměřovat na rozvoj všech jazykových rovin. Zároveň je nutné, aby měly stále na paměti, že jsou řečovým vzorem, který děti napodobují. Měly by tedy ovládat kultivovanou spisovnou češtinu. Již po přijetí dítěte do mateřské školy (případně po jeho adaptaci) by měla být u každého dítěte sledována jeho úroveň komunikační kompetence (Bytešníková, 2007).

„Termín „komunikační kompetence“ označuje soubor znalostí a dovedností, kterými musí disponovat mluvčí (dítě, dospělý), aby mohl uskutečňovat jednotlivé komunikační akty adekvátně pro různé komunikační potřeby a situace. Jádrem komunikační kompetence je „jazyková kompetence“, tj. znalost příslušného jazyka (lexika, gramatiky) a pravidel jejího fungování“ (Průcha, 2014, s 27).

Oblasti, ve kterých je v komunikační kompetenci zjištěn deficit, by měly učitelky (s ohledem na individuální potřeby jednotlivce) rozvíjet tak, aby dle **RVP PV**¹ (Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání, který je platný od 1. 1. 2008) dítě zvládlo i v této klíčové oblasti, kterou komunikativní kompetence je, dosáhnout svého maximálního možného rozvoje.

¹ Aktuálně platné znění RVP PV (k 1. 1. 2018) lze nalézt na internetových stránkách MŠMT ČR, dostupné na: <https://www.msmt.cz/file/45304/>

Dítě by (a to nejen v této oblasti) mělo být na konci předškolního vzdělávání připraveno na bezproblémový nástup do povinné školní docházky a na požadavky s tím související. Položením základů klíčových kompetencí (počáteční gramotnosti) již v mateřské škole, by mělo být příznivě ovlivněno i celé budoucí vzdělávání i život dítěte. Z hlediska obsahu předškolního vzdělávání (a jeho uspořádání v RVP PV do pěti základních vzdělávacích oblastí) odráží problematiku komunikace v podstatě všech pět oblastí, ovšem oblast, která má největší potenciál pro komunikační kompetence, je oblast „Dítě a jeho psychika“ a její podoblast „Jazyk a řeč“. V RVP PV lze v rámci komunikačních kompetencí rovněž nalézt vymezení toho, co by mělo zvládnout dítě ukončující předškolní vzdělávání. Rozvoj komunikačních kompetencí, včetně osvojování si procesu mluvené řeči, je jedním z velmi důležitých cílů předškolního vzdělávání. Dítě předškolního věku by mělo dosáhnout takové úrovně komunikační kompetence, aby mohlo bezproblémově navazovat kontakty s ostatními osobami v okolí a aby bylo schopné vyjadřovat se srozumitelně a souvisle (Bytešníková, 2007).

Rovněž z výzkumu S. Koťátkové (2006) vyplývá, že v povolání učitelky je stále nutné rozšiřovat její profesní připravenost a posilovat její komunikační kompetence (Koťátková, 2006).

3.10 Shrnutí teoretické části

Osvojování jazyka dítětem musíme považovat za komplexní proces. Podílí se na něm vrozené předpoklady i prostředí, které dítě obklopuje. Vývoj dětské řeči souvisí s věkem dítěte a její aktuální úroveň je ovlivněna stupněm jeho motorického, kognitivního, sociálního i verbálního vývoje. Důležitou úlohu v osvojování řeči hraje i stimulace prostředí a celková socializace dítěte. Zejména rodiče jsou nejen prvním vzorem (jazykovým inputem), který dítě ve své řeči napodobuje, ale důležité jsou jejich interakční projevy a ve svých komunikačních strategiích či ve svém přístupu k řeči (řeč orientovaná na dítě) mohou dítě motivovat a jeho řeč rozvíjet. Prohlubování a rozvoj jazykové kompetence i celé komunikační kompetence (včetně řeči samotné) jsou u dítěte pozitivně podporovány i v první navštěvované instituci (tj. v mateřské škole), kde je na správný rozvoj této oblasti kladen velký důraz. Dokladem jsou již obsah a cíle vzdělávání stanovené v základním dokumentu RVP PV. Osvojování si procesu mluvené řeči (včetně jeho správné gramatiky), je jedním z velmi důležitých cílů předškolního vzdělávání.

Každý jedinec, i když jinak rychle (dle svého individuálního psychického i kognitivního vývoje, schopností i míry osobního jazykového nadání), prochází týmiž stadii vývoje řeči. V detailnějších výzkumech, zaměřených zejména na jednotlivé kategorie podstatných jmen, mnohdy u jednotlivých autorů (zejména pak autorů, kteří se věnují velmi ranému osvojování řeči) pozorujeme odlišnosti v přístupech a rozdílné chápání některých pojmů. Neshoda panuje například v oblastech, odkdy lze u dítěte sledovat počátek flexe, či zda třídit slova podle slovních druhů či (zejména v ranějších věkových obdobích) podle sémantických kategorií, přičemž oba přístupy mají své klady i nedostatky. Zjištění také spějí k tomu, že pořadí osvojování pádů (těch, které nejsou centrální) není zcela možné jednoznačně stanovit. Navíc se ukazuje, že jejich osvojování probíhá velmi individuálně, někdy i v celých komplexech. Vývoj výzkumu osvojování řeči se tak stává stále více prozkoumanou oblastí, i když s přetrvávajícím množstvím nejasností a otázek. Stává se komplexní záležitostí, která zahrnuje všechny jazykové roviny i vliv neverbálních prostředků. Stále častější propojení jednotlivých výzkumů v této oblasti směřuje k vytvoření komplexního modelu ontogeneze řeči.

Osvojování gramatických tvarů probíhá u dítěte nejintenzivněji v období od dvou do čtyř let. Dle slyšeného vzoru z inputu uplatňuje dítě svou vlastní schopnost kreativity, kombinuje a systémově utváří slova i nová spojení. Postupně přejímá gramatická pravidla, která se zpočátku snaží aplikovat analogicky i tam, kde se v řeči dospělých nevyskytují. Tímto jeho aktivním a kreativním přístupem lze v jeho řeči po určité období pozorovat řadu rozdílů oproti řeči dospělých (neologismy, dysgramatismy).

4 Popis analyzovaných dat

4.1. Formulace řešeného problému, cílů a výzkumných otázek

Plánovanými cíli bude zjistit, jak probíhá vývoj řeči u jednoho vybraného slovního druhu, a to u podstatných jmen, u jednoho sledovaného dítěte (bez závažnějších vývojových či řečových vad), v období mezi 33. až 38. měsícem jeho věku (tj. ve věku okolo tří let). Výzkum končí v období těsně před nástupem sledovaného dítěte do mateřské školy. Sledování slovního druhu podstatná jména bylo vybráno z toho důvodu, že dítě již od raného věku potřebuje pro své efektivní vyjadřování užívat právě podstatná jména (která mají v raném věku rostoucí tendenci, což rovněž souvisí s rostoucí slovní zásobou). Jednotlivé kategorie podstatných jmen v tomto období ještě nejsou u dítěte zcela ustáleny, z čehož vyplývají i mnohé gramatické neshody v řeči dítěte s jazykovým systémem dospělých.

Zkoumání ontogeneze řeči u tohoto jednoho dítěte bude zaměřeno na vývoj slovního druhu podstatná jména a na vývoj jeho gramatických kategorií, konkrétně tedy na osvojování kategorií pád, číslo a rod. Pozorovány a porovnávány budou zejména frekvence jejich výskytu a využívání mluvnických kategorií (hledání existence posloupnosti stadií osvojování si těchto kategorií či jiných tendencí v jejich vývoji) ve sledovaném období.

Dalším cílem pak bude sledování přesnějšího vývoje výše zmíněných kategorií s důrazem věnovaným popisu náležitého a nenáležitého užití substantiv dítětem a sledování chyb dítěte (nemající ekvivalent v řeči dospělých), které dítě samo odvodilo na základě prozatímní znalosti (pouhé dílčí části) gramatických pravidel, které se snaží nějakým způsobem při svém používání zobecnit (hypergeneralizovat).

Shrnutí hlavních cílů:

1. Analýza vývoje řeči u jednoho vybraného slovního druhu (konkrétně u podstatných jmen), u jednoho sledovaného dítěte, a to v období mezi 33. až 39. měsícem jeho věku.
2. Popis přesnějšího vývoje jednotlivých gramatických kategorií podstatných jmen (rod, číslo, pád) s důrazem na určení posloupností ve výskytu či určení jiných tendencí (v rámci dílčího vnitřního členění každé této jednotlivé kategorie) ve sledovaném období.
3. Popis náležitého a nenáležitého užití tvarů u podstatných jmen.

Formulace řešených **výzkumných otázek** (vztahujících se k jednotlivým cílům):

- 1 a) Jak se ve sledovaném období v příslušném věku sledovaného dítěte (v jeho mluvním vývoji) mění **frekvence užívání podstatných jmen** (a to počet celkových výskytů substantiv v produkci dítěte i počet lexémů jako samostatných významových jednotek slovní zásoby dítěte)?
- 2 a) Jaké je **zastoupení podílů jednotlivých rodů** u aktivně používaných lexémů v řeči dítěte?
- 2 b) Jaký je, v rámci mluvnické kategorie „**číslo**“, vývoj vzájemného poměru použití **singulárového a plurálového tvaru**, včetně případných odlišností u jednotlivých pádů?
- 2 c) Které **pády** jsou již dítětem (v daném věkovém rozpětí) v jeho řeči používány (sledování možných pořadí osvojování)? Výzkum bude obsahovat i vývoj čtyř nejfrekventovaněji užívaných pádů v průběhu sledovaného období.
- 2 d) Jaká **miniparadigmata**¹ se v řeči dítěte ve sledovaném období objevila a jaký byl jejich vývoj?
- 3 a) Jaké **nenáležitě tvary a gramatické chyby** byly nejčastěji v tomto období sledovány (včetně jejich možné souvislosti s **hypergeneralizací**)?

¹ Miniparadigma je výskyt nejméně tří různých gramatických forem jednoho lexému v rámci jednoho měsíce (Chejnová, 2016 b). Podrobněji viz paradigmata (dle P. Chejnové) v kapitole 3.6.

5 Popis metodologie a realizace vlastního výzkumu

Výzkum byl realizován jako **případová studie**, což je kvalitativní metoda, kdy výzkum osvojování řeči ve zvoleném období je analyzován detailněji na jednom dítěti (tj. na jednom případě). V tomto případě se jednalo o vlastního syna autorky tohoto výzkumu.

Metodou výzkumu bylo pozorování formou audiozáznamu¹. Řeč dítěte se zaznamenávala při rozhovoru s matkou. Cílem bylo pořídit celkem šest audiozáznamů, pravidelně po čtrnáctidenních intervalech, v délce třiceti minut, a to v rodinném prostředí při běžných situacích (při běžných denních aktivitách a hrách). Pořízeno tímto způsobem nakonec ovšem bylo mnohem více než požadovaných šest nahrávek. Pro následné transkripce se tak autorka rozhodla využít šest nahrávek ve vzájemném delším časovém odstupu (čtyř týdnů), než bylo původně plánováno. Vzhledem k tomu, že zpracování všech pořízených dat by pro časovou náročnost nebylo možné, byl nakonec upřednostněn záměr autorky tímto způsobem zachytit delší časové období (zde konkrétně období od 33. do 38. měsíce věku dítěte), kdy mohou být v řeči dítěte zaznamenány významnější změny při osvojování gramatických kategorií.

Pozorování bylo průběžně doplňováno o poznámky v deníkových záznamech. Obsahují výčet dítětem používaných tvarů slov odlišných od řeči dospělých (tj. sledování chyb) vztahujících se vždy k určitému časovému období. Nebyly však přesně zapisovány nově se objevující první výskyty určité gramatické kategorie ani stadium plného osvojení této kategorie (jak tomu bývá u většiny dlouhodobých výzkumů). Pro jejich stanovení čerpá výzkum data z pořízených audionahrávek. Doplnkem k celkovému pohledu na dítě je i přiložená bližší anamnéza dítěte (rodinná, zdravotní a týkající se případných abnormalit v dosavadním vývoji).

Nástrojem pro přepis takto pořízených audiozáznamů dětské řeči se stala transkripce CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts), která je výzkumníky běžně používaná při přepisech týkajících se výzkumů dětské řeči již od roku 1990. Transkripce budou s drobnými obměnami² vycházet z jejích standardů. Jedná se o kódování transkripce do určitého formátu, s cílem především zachovat ortografický ráz transkripce nikoli fonetický.

¹ Pozorování formou audiozáznamu je jedna z nejstarších aplikovaných metod ve zkoumání ontogeneze dětské řeči. Umožňuje zachytit autentickou podobu výskytů jednotlivých hláskových, gramatických, lexikálních a pragmalingvistických jevů v dětských výpovědích při komunikaci s jedním dospělým.

² Nebyla například zaznamenávána gestikulace dítěte při rozhovoru.

Standardy transkripce CHAT¹ jsou součástí systému CHILDES (The Child Language Data Exchange System). Jediným významnějším rozdílem oproti minimálním požadavkům transkripce CHAT bude v této práci u prepisů nahrávek to, že začátky výpovědí (vět) budou pro větší přehlednost označovány velkým písmenem. Důvodem tohoto rozdílu v zápisu transkripce je zachování větší přehlednosti pro čtenáře, neboť v nahrávce často některý ze členů dialogu produkuje více vět za sebou.

Po přepsání audiozáznamů transkripcí CHAT byla v rozhovorech vyhledávána všechna podstatná jména produkovaná dítětem, s cílem analyzovat zejména frekvenci použití slovního druhu podstatná jména (v jednotlivých fázích sledovaného období) a provést další podrobnější analýzy v jednotlivých gramatických kategoriích.

5.1 Anamnéza dítěte

Dítě se narodilo při předčasném spontánním porodu (v gestačním stáří 35. týden plus 1 den), bez větších komplikací, ve středu 24. května 2017, v Praze. Porodní hmotnost činila 2 150 gramů. Po devíti dnech byl chlapec v dobrém zdravotním stavu propuštěn domů. V kojeneckém ani batolecím věku dítě neprodělalo žádné vážné onemocnění či jiné úrazy. V jeho celkovém vývoji (kognitivním, motorickém, psychologickém, komunikačním a řečovém) nebyly pozorovány žádné větší odchylky, vady či anomálie.

Rodina, ve které dítě vyrůstá, je úplná, se vzájemně blízkými vztahy a čítá celkem pět členů (otec s matkou a tři synové). Pavlík je nejmladší dítě v rodině a od svých starších sourozenců je věkově dosti vzdálený, a to devět a dvanáct let. Významnější emocionální a citový vztah preferuje od malička k méně věkově vzdálenému bratrovi, se kterým si i více hraje a dovádí. Z hlediska okolí a řečového vzoru lze konstatovat, že v rodinném prostředí dítěte jsou všichni členové rodiny ve svém řečovém projevu k dítěti na úrovni dospělého, bez jakýchkoli vad řeči. Z hlediska dosaženého vzdělání rodičů dítěte lze doplnit, že jeden z rodičů má středoškolské a druhý vysokoškolské vzdělání.

¹ Jako minimální požadavky pro pořizování transkripce CHAT jsou dle P. Chejnové uváděny: označení věku dítěte ve formátu (rok, měsíc, den); datum pořízení nahrávky; popis situace; další okolnosti se upřesňují znakem %; uvedení zkratk účastníků i dítěte např. (*MOT = matka) pro označení matky; začátky výpovědí se neoznačují velkým písmenem; zachována jsou interpunkční znaménka; výslovnost je zaznamenávána ortograficky nikoli foneticky; specifika mluvené řeči (např. nespisovné výrazy) jsou zachována; zaznamenávají se i nepřesnosti ve výslovnosti; nesrozumitelné úseky jsou značeny (xxx) (Chejnová, 2016 b).

Podrobněji je zde nastíněn vývoj dovedností dítěte, které se mohou vztahovat ke komunikaci a řeči. Ve druhém měsíci dítě se zájmem pozoruje obličej dospělé osoby a otáčí za ním oči, když se někam kousek pohne. Ve druhé polovině třetího měsíce věku se Pavlík poprvé cíleně usmál. Ve čtvrtém měsíci dítě se zájmem pozoruje vše, co se kolem něj v místnosti děje. Usmívá se dokonce i na cizí lidi, když si s ním povídají. Na začátku pátého měsíce chytá věci do ruky. V šestém měsíci se velmi nahlas a opakovaně směje, když s ním někdo laškuje. K takové reakci postačí, i když dospělý třeba jen zajímavě vyslovuje některá slova nahlas, anebo předvádí, jak dělá např. letadlo za zajímavého zvukového doprovodu „bžžžž“. V půl roce se Pavlík už zvládne otáčet sám na bříško přes levý i pravý bok. Až v sedmi a půl měsících se otáčí i z bříška zpátky na záda. Na bříšku se začíná zvedat na napnutých ručičkách. V osmém měsíci opakuje „ma ma ma“ nebo „ba ba ba“, ale neví ještě, co to znamená. V desátém měsíci se už naučil krásně a srozumitelně říkat „táta“, ale ještě tento výraz nepoužívá k oslovování otce. Umí lézt po kolenou a sedět. Po prvních narozeninách již používá svá první slova, kterým i rozumí „ne, ne, ne“, „táta“. Na požádání ukazuje, jak je veliký, anebo předvádí „paci-paci“. Ve třinácti měsících začíná chodit. Ve dvaceti měsících je jeho aktivní slovní zásoba již poměrně rozsáhlá. Z tohoto období uveďme některá písemně zdokumentovaná zaznamenaná slova: „*Máma*“ (používá je i ve tvaru „*mami*“), „*táta*“ (i ve tvaru „*tati*“), „*papa*“, „*tady*“, „*hají*“, „*nána*“, „*pipí*“ – pití, „*kaki*“ – deka, „*nunů*“ – dudlík, „*papí*“ – papír, „*de*“ – dej, „*po*“ – pojď, „*já*“, „*žiži*“ – knížky, „*tá*“ – pták, „*dada*“ – voda (ale také ryba), „*malá*“, „*bá*“ – báb, „*není*“, „*ne*“, „*aí-aí*“ – auto, „*ba*“ – (auto)bus, „*balon*“, „*zi*“ – zip. Hojně využívá onomatopoická citoslovce zejména pro označení zvířat (např. „*bú*“, „*ko-ko*“, „*pí-pí-pí*“, „*sss*“, „*bée*“, „*mée*“, „*ga-ga*“, „*ka*“ – ve významu „*káč*“ i „*kvak*“). Obdobně používá citoslovce i k označení věcí, které se pojí s typickým zvukem (např. „*ššš*“ – mašina). Zvýšený výskyt onomatopoických citoslovců v tomto věku odpovídá i výsledkům pozorování ve výzkumech J. Pačesové (1979).

Výše uvedený jazykový vývoj lze z hlediska teorií odborné literatury a navazujících stadií ontogeneze řeči (tak, jak byly uvedeny v kapitole 3.3.1 a popisovány např. I. Bytešníkovou (2007), J. Klenkovou (2006) nebo D. Kutálkovou (2005)) zhodnotit jako vývoj, který byl zcela v běžné normě. Ve vývoji řeči nebyla zaznamenána žádná významná opoždění ani naopak rychlejší nástup některých stadií ve vztahu k věku dítěte.

V době nástupu do mateřské školy (ve věku tří let a tří měsíců) již dítě bez jakýchkoli větších problémů umí komunikovat a srozumitelně sdělit své potřeby, i když (vzhledem

k běžnému úzu) zatím přetrvávají v řeči dítěte některé zvukové nesrovnalosti či agramatismy, které se ovšem v tomto věku považují za fyziologické (tj. jsou ve shodě s popisem fyziologického dysgramatismu např. dle J. Klenkové (2006), který byl již zmíněn v kapitole 3.6).

6 Vlastní výzkum

6.1 Analýza prvního transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 09, 17)¹

6.1.1 Frekvence užívání podstatných jmen

Během první nahrávky byla celkem dítětem 277krát produkována podstatná jména (počítáno včetně opakování stejných slov i stejných pádů). Zajímavé je, že v tomto počtu bylo 180krát (tj. z 65,0 %) použito slovo „[mami]“ (jedná se o podstatné jméno nesklonné, užívané zvláště v oslovení), z toho 10krát bylo produkováno jako slovo zkrácené ve tvarech „[mam]“, „[ma]“ nebo „[m]“. Naproti tomu podstatné jméno „máma“ bylo zaznamenáno pouze v jenom výskytu, a to v nominativu singuláru ve významu vyprávění o původci děje. Podrobněji lze četnost produkováných substantiv sledovat v Tab. č. 1.1: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 1. transkripci.

V tomto celkovém počtu produkováných substantiv pak bylo nalezeno **46** formálně samostatných významových jednotek slovní zásoby (tzv. lexémů) a dva lexémy nesklonné (Tab. č. 2: Počty lexémů). Každý lexém tedy zahrnuje u konkrétního substantiva všechny jeho tvary. Jako samostatné lexémy byla započítávána i utvořená **deminutiva**² (tedy např. slova „auto“ a „autíčko [outíčko]“ představují dva lexémy). Podíl počtu deminutiv na celkovém počtu významově různých produkováných substantiv (lexémů) tak v první transkripci činil přibližně jednu třetinu (34,8 %).

6.1.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

Dle analýzy výpovědí dítěte v první transkripci bylo zjištěno (Tab. č. 1.1: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 1. transkripci), že dítě užívá ve svých výpovědích (myšleno v počtu všech výskytů včetně opakování, bez započtení nesklonných podstatných jmen) nejčastěji rod mužský (z 55,2 %), méně často rod ženský (32,3 %) a nejméně frekventované je použití substantiv středního rodu (12,5 %).

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

² Dalšími produkovánými deminutivy byly například „svetříček [svetšíček]“, „prstíček [peštíček]“, „[ptáčkové]“, „peřinky [pežinky]“, „[panáček]“, „[Beník]“, „[nožičkama]“, „[pejska]“, „ručičkama [lučičkama]“.

Tab. č. 1.1: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 1. transkripci								
1. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	12	38,7	22	41,5	3	25,0	37	38,5
2. pád sg.	2	6,5	1	1,9	0	0,0	3	3,1
3. pád sg.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád sg.	10	32,3	11	20,8	3	25,0	24	25,0
5. pád sg.	0	0,0	4	7,5	0	0,0	4	4,2
6. pád sg.	0	0,0	1	1,9	2	16,7	3	3,1
7. pád sg.	0	0,0	1	1,9	0	0,0	1	1,0
1. pád pl.	0	0,0	9	17,0	1	8,3	10	10,4
2. pád pl.	0	0,0	1	1,9	0	0,0	1	1,0
3. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád pl.	4	12,9	1	1,9	3	25,0	8	8,3
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7. pád pl.	3	9,7	2	3,8	0	0,0	5	5,2
Celkem sg.	24	77,4	40	75,5	8	66,7	72	75,0
Celkem pl.	7	22,6	13	24,5	4	33,3	24	25,0
Celkem	31	100	53	100	12	100	96	100
Rody v % zastoupení		32,3		55,2		12,5		
Nesklonné "mami"	180							
Nesklonné "tati"			1					
Celkem	211		54		12		277	

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdvojnásoběných tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdvojnásoběných tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

Pokud bychom porovnávali pouze zastoupení jednotlivých rodů v produkované šíři slovní zásoby (dle lexémů), myšlenou jako počet významově různých substantiv (tzn. bez vlivu počtu výskytů, bez vlivu užití slova v různých pádech, rodech či číslech, včetně nesklonných podstatných jmen), pak by z analýzy vyplýval téměř obdobný výsledek jako při předchozím započítávání všech produkovaných výpovědí. Z použité slovní zásoby týkajícího se substantiv činí převážnou část (u více než poloviny slov) rod mužský (52,1 %), přibližně třetinu rod ženský (35,4 %) a nejméně substantiv bylo v rodě středním (12,5 %), jak je patrné z Tab. č. 2: Počty lexémů.

6.1.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárního a plurálního tvaru

Dítě již u substantiv rozlišuje užití singulárního a plurálního tvaru. Zatím však ještě nepoužívá všechny pády. Ve slovním druhu podstatná jména byly zaznamenány nejčetnější výpovědi dítěte v singulárním tvaru (75,0 %). Mnohem menší část dětské produkce byla ve tvarech plurálních (25,0 %). Situaci lze sledovat v Tab. č. 1.1: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 1. transkripci.

Lze shrnout, že (krom jedné výjimky) jsou všechny již dítětem používané pády s větší četností používány v singulárních tvarech než v plurálních. Zmiňovanou výjimkou je instrumentál, který byl dítětem v záznamu hovoru jako jediný použit s větší četností v plurálním tvaru nežli v tvaru singulárním.

6.1.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

V analýze první nahrávky byl v celkovém počtu všech produkováných substantiv ve všech jejich tvarech i opakováních (vyjma podstatných jmen nesklonných) nejfrekventovanějším pádem nominativ singuláru (38,5 %).

U nominativu singuláru více než v polovině případů převládaly tvary rodu mužského (59,5 %), přibližně třetinu tvořily tvary rodu ženského (32,4 %) a nejméně byly zastoupeny tvary rodu středního (8,1 %), jak lze sledovat v Tab. č. 3.1: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů.

Druhým nejčetněji používaným pádem byl akuzativ singuláru (25,0 %), poté nominativ plurálu (10,4 %) a akuzativ plurálu (8,3 %).

Pády, které nebyly v produkci dítěte zastoupeny vůbec, byly dativ singuláru i plurálu, vokativ plurálu a lokál plurálu.

Pro porovnání některých zjištění z první nahrávky bylo využito porovnání s druhou nahrávkou ze dne 26. 3. 2020. Tato druhá nahrávka byla pořízena s časovým odstupem 14 dní a nebyla využita pro žádnou transkripci. V této druhé nahrávce byly vyhledávány pády, které dítětem v první nahrávce nebyly v jeho řečové produkci použity a to pro ověření toho, zda se jednalo pouze o náhodné nepoužití daného pádu, či tento pád dítě ještě opravdu nemá (ani po dalších dvou týdnech) osvojen. V nahrávce ze dne 26. 3. 2020 se u dítěte nevyskytla samostatně utvořená produkce substantiva v dativu singuláru ani v plurálu. V jednom jediném případě bylo zaznamenáno přesné opakování věty po matce „klobouk patří pánovi [*klobouk*

patší pánovi“, kde můžeme odhalit jedno z prvních použití dativu singuláru, zatím pouze jako přesné opakování slyšeného vzoru. Z uvedeného lze usuzovat, že užití dativu není dítětem zatím osvojeno.

Vzhledem k velmi nízké četnosti výskytu instrumentálu singuláru v první nahrávce, byl i tento pád ve druhé nahrávce cíleně vyhledáván a ve druhé nahrávce byl jeho výskyt objeven již třikrát v singuláru a jednou v plurálu: „*[Míčem kopat budeme]*“, kde chybí užití související předložky „s“; „hrabu s lopatičkou *[hlabu s lopatičkou]*“; „hraju rád s maminkou *[hlaju rád s maminkou]*“, kde chybí zvrtné zájmeno „si“; „hrát koníčkama, igráčkama *[hlát koníčkama igláčkama]*“, u kterého opět chybí předložka „s“, chybí i užití spojky „a“. Lze se tedy domnívat, že v první nahrávce lze spatřovat jedno z prvních použití instrumentálu singuláru, který již byl během následujících čtrnácti dnů dítětem plně osvojen (i když v některých případech zatím bezpředložkově).

Tab. č. 3.1: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů

1. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle jedno			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	32,4	59,5	8,1	100
2. pád sg.	66,7	33,3	0,0	100
3. pád sg.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád sg.	41,7	45,8	12,5	100
5. pád sg.	0,0	100,0	0,0	100
6. pád sg.	0,0	33,3	66,7	100
7. pád sg.	0,0	100,0	0,0	100
1. pád pl.	0,0	90,0	10,0	100
2. pád pl.	0,0	100,0	0,0	100
3. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád pl.	50,0	12,5	37,5	100
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
7. pád pl.	60,0	40,0	0,0	100
Celkem sg.	33,3	55,6	11,1	100
Celkem pl.	29,2	54,2	16,7	100
Celkem	32,3	55,2	12,5	100

6.1.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

Výskyt miniparadigmat¹ byl zaznamenán celkem čtyřikrát (viz Tab. č. 4.1: Výskyt miniparadigmat v 1. transkribované nahrávce).

V jednom tříčlenném miniparadigmatu (zařazeném do kategorie speciální) byl tvar v instrumentálu plurálu použit v nespisovném tvaru „drobečkama [*dolobečkama*]“. Dvě miniparadigmata byla tříčlenná. V jednom případě bylo sledováno i čtyřčlenné miniparadigma vztahující se ke slovu „bábovka“, u kterého však byla v akuzativu singuláru dítětem užitá zkrácená podoba slova „[*bábo*]“, bez flektivní koncovky. Toto miniparadigma proto bylo zařazeno do kategorie speciální.

Tab. č. 4.1: Výskyt miniparadigmat v 1. transkribované nahrávce					
Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
bábovka		F		1 sg.	2
bábovky				4 pl.	1
**bábo(vku)	bábo			4 sg.	3
bábovky				2 sg.	1
*drobečkama	dolobečkama	M		7 pl.	2
drobečky	dolobečky			1 pl.	4
drobečky	dolobečky			4 pl.	1
telefon		M		1 sg.	3
telefonem	telefounem			7 sg.	1
telefon				4 sg.	3
na výtahu		M		6 sg.	1
na výtah				4 sg.	1
do výtahu				2 sg.	1
* Použit nespisovný tvar.					
** Užitá zkrácenina slova bez náležité flektivní koncovky.					

6.1.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány

6.1.6.1 Popis chybně užitých tvarů v první transkripci

V první transkripci byly zaznamenány některé chybné tvary substantiv. Ve slovním spojení „[*Musíme kluci vzbudit*]“ došlo k záměně akuzativu za nominativ plurálu u mužského životného rodu. Dítě **nenáležitě změnilo kmenovou souhlásku „k“ na „c“**.

¹ Miniparadigma je výskyt nejméně tří různých gramatických forem jednoho lexému v rámci jednoho měsíce (Chejnová, 2016 b). Podrobněji viz paradigmata (dle P. Chejnové) v kapitole 3.6.

Zaznamenána byla rovněž **záměna** použitého **pádu**, konkrétně nominativu u rodu mužského, který byl chybně nahrazen nesklonným podstatným jménem „[přišel tati]“ namísto „přišel táta“.

K **záměně pádů** došlo i použitím **chybné předložky**. U podstatného jména „snídaně“ byl zamýšlený význam „ke snídani“ (v dativu singuláru) chybně nahrazen formou „[na snídani]“ (akuzativem singuláru). Použitím chybné předložky došlo i k **záměně pádu**. Dítě možná užilo tvaru, který někdy v minulosti zaslechlo od dospělých.

Dítě **přejímá slyšené nespisovné tvary¹ z inputu** a užívá je ve své produkci, např. instrumentál plurálu „drobečkama [dolobečkama]“ namísto spisovného tvaru „drobečky“. Navíc v tomto případě chybí u instrumentálu i použití související předložky „s“.

K chybě došlo rovněž při užití **předložky** „do“ u substantiva v nominativu singuláru „řidič“, kdy dítě užilo spojení „[do židič]“. Lze se domnívat, že dítě ještě nemá osvojeno správné používání předložek ve spojitosti s příslušnými pády podstatných jmen.

V jednom případě dítě **zaměnilo slova s jiným významem** „[nemoc nalazí na nostíka]“ namísto zamýšleného významu „nemocného naloží na nosítka“. Podstatné jméno „nemoc“ zde chybně nahradilo substantivum s jiným významem „nemocného“.

6.1.6.2 Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 12. 3. 2020 do 9. 4. 2020)

Dle deníkových záznamů můžeme v průběhu od 12. 3. 2020 do 9. 4. 2020 pozorovat následující chybné tvary či významy podstatných jmen užívané dítětem:

Podstatné jméno „voják“ bylo použito pro označení helmy. Došlo zde k **záměně slov s jinými významy**. Dítě se tak pokusilo pojmenovat věc, jejíž pojmenování však zatím nezná. Věc pojmenovalo věcí dítěti **asociačně blížkou**, která má s věcí nějakou spojitost. Zde pravděpodobně využilo asociační spojení, voják nosí helmu. (výskyt 22. 3. 2020)

Ve větě „Podívej, mami, zdravotná [Podívej mami, zdlavotná]“ došlo k **vypuštění substantiva** (podnětu „sestřička“), jehož význam dítě chybně přeneslo na přídavné jméno. Zároveň byla použita chybná koncovka přídavného jména, kdy byl zachován ženský

¹ Nespisovné tvary považujeme za tvary osvojené, protože je dítě takto přejalo ze slyšeného inputu (nemělo možnost slyšet tvar spisovný).

rod v nominativu, ale byl chybně použit vzor přídavného jména „mladá“ namísto náležitého vzoru „jarní“. (výskyt 24. 3. 2020)

U **neosvojeného** substantiva ve spojení „Hraje basketbal *[hlaje baskela]*“ byla použita **chybná koncovka** v akuzativu singuláru. (výskyt 26. 3. 2020)

Dítětem byl chybně utvořený tvar v akuzativu singuláru „*[pánevku]*“ ve významu „dát na pánev“. Patrné je použití **ženského rodu** v chybném tvaru koncovky akuzativu a chybně přidaná flektivní koncovka dle **silně produktivního vzoru „žena“**, namísto použití náležitého, avšak méně produktivního vzoru „píseň“. Dítě se zřejmě rovněž brání použít nulovou koncovku. (výskyt 27. 3. 2020)

Zvukovou neshodu s cílovým slovem v nominativu singuláru nalézáme u substantiva „krumpáč *[kumlkáč]*“. Pro dítě se zřejmě jednalo o složité a zatím neosvojené slovo s obtížnou výslovností skupiny souhlásek. (výskyt 27. 3. 2020)

„*[Mami, tady skláda je]*“ s cíleným významem „sklad“ v nominativu singuláru. Došlo zřejmě k **chybnému zařazení podstatného jména k příslušnému rodu**, zde namísto mužského rodu použilo dítě chybně koncovku rodu ženského dle **silně produktivního vzoru „žena“**. Lze se domnívat, že tak se dítě bránilo použít **nulovou koncovku**. (výskyt 1. 4. 2020)

„*[Mami, já hlát s těma klucima]*“ bylo užito ve významu „Mami, já (si chci) hrát s těmi kluky“. U substantiva v instrumentálu plurálu byla u rodu mužského životného **nenáležitě změněna kmenová hláska „k“ na „c“** včetně užití chybné koncovky. (výskyt 5. 4. 2020)

6.2 Analýza druhého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 10, 16)¹

6.2.1 Frekvence užívání podstatných jmen

Ve druhé transkripci (Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci) byla podstatná jména produkována celkem 184krát (včetně opakování i různých flektivních tvarů). Nejfrekventovanější produkové substantivum bylo opět neskloňné podstatné jméno „mami“. Jeho produkce se tak oproti první transkripci snížila, bylo užito „pouze“ 84krát (včetně tří zkrácenin). Ve druhé transkripci činí jeho produkce přibližně polovinu (45,7 %) ze všech produkových podstatných jmen (viz Tab. č. 5: Počty produkových neskloňných podstatných jmen).

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci								
2. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	10	21,3	25	61,0	1	11,1	36	37,1
2. pád sg.	2	4,3	1	2,4	0	0,0	3	3,1
3. pád sg.	1	2,1	1	2,4	0	0,0	2	2,1
4. pád sg.	10	21,3	7	17,1	6	66,7	23	23,7
5. pád sg.	3	6,4	2	4,9	0	0,0	5	5,2
6. pád sg.	4	8,5	0	0,0	0	0,0	4	4,1
7. pád sg.	1	2,1	0	0,0	0	0,0	1	1,0
1. pád pl.	9	19,1	1	2,4	0	0,0	10	10,3
2. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3. pád pl.	0	0,0	3	7,3	0	0,0	3	3,1
4. pád pl.	7	14,9	1	2,4	2	22,2	10	10,3
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Celkem sg.	31	66,0	36	87,8	7	77,8	74	76,3
Celkem pl.	16	34,0	5	12,2	2	22,2	23	23,7
Celkem	47	100	41	100	9	100	97	100
Rody v % zastoupení		48,5		42,3		9,3		
Nesklonné "mami"	84							
Nesklonné "Bení"			3					
Celkem	131		44		9		184	

Tab. č. 5: Počty produkovanych nesklonnych podstatnych jmen						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, věk)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet všech produkovanych substantiv	277	184	134	185	99	76
- z toho počet výskytů nesklonného podstatného jména "mami" (včetně zkrácených tvarů)	180	84	46	47	7	8
"mami" v %	65,0	45,7	34,3	25,4	7,1	10,5
- počet výskytů dalších nesklonných tvarů ("tati, Bení")	1	3	0	5	0	0
Počet výskytů všech nesklonných tvarů ("mami, tati, Bení")	181	87	46	52	7	8
Všechny nesklonné tvary v %	65,3	47,3	34,3	28,1	7,1	10,5
Počet produkovanych substantiv bez nesklonných tvarů	96	97	88	133	92	68
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42

* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.

Produkováno bylo **48** lexémů (významově **různých podstatných jmen**) a dvě substantiva nesklonná (ve třech výskytech). Jejich počet tak zůstává téměř stejný jako v první transkripci (vývoj lze sledovat v Tab. č. 2: Počty lexémů).

V produkováném slovníku dítěte však výrazně přibyl výskyt **deminutiv**. Jejich podíl na celkovém počtu významově různých produkovanych substantiv (bez nesklonných substantiv) činil jednu polovinu (50,0 %).

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdrobnělých tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdrobnělých tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

6.2.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

Ve druhé transkripci v počtu všech výskytů substantiv (bez nesklonných podstatných jmen) užívalo dítě téměř vyrovnaně rod ženský (ze 48,5 %) a rod mužský, který byl produkován jen v nepatrně menším počtu (42,9 %). Nejméně frekventovaná zůstala produkce substantiv rodu středního (9,3 %). Podrobněji viz Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci.

Uvedeno je i následné porovnání jednotlivých slovních druhů z hlediska šířky aktivní slovní zásoby, tedy jako počet významově různých substantiv (tzn. bez vlivu počtu výskytů

a bez vlivu užití slova v různých pádech). Dle takového porovnání pak podstatná jména rodu mužského tvoří celou polovinu (50,0 %) ze všech lexémů (včetně započtení nesklonných substantiv), rodu ženského (38,0 %) a nejméně lexémů substantiv je v rodě středním (12,0 %). Opět lze u lexémů sledovat téměř stejné procentuální podíly u jednotlivých rodů jako u analýzy v první transkripci (viz Tab. č. 2: Počty lexémů).

6.2.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru u každého z pádů

Singulárové tvary substantiv (bez nesklonných substantiv) byly v produkci dítěte zastoupeny ze 76,3 %. Plurálové tvary byly zastoupeny pouze z 23,7 %. Vidíme, že u dítěte stále převažuje používání singulárových tvarů nad tvary plurálovými s obdobným procentním zastoupením, které bylo pozorováno v první nahrávce (viz Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci).

Kromě dativu používá dítě u všech pádů s větší četností singulárový tvar než plurálový. U dativu počet výskytů v plurálu převyšuje (pouze o jeden výskyt) počet výskytů v singuláru.

6.2.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

Nejčastěji vyskytujícím se pádem (viz Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci) byl ve výskytu opět sledován nominativ singuláru (37,1 %). Znovu více jak polovinu přitom tvořily tvary rodu mužského (69,4 %), přibližně třetinu tvary rodu ženského (27,8 %) a nejméně výskytů připadlo na tvary rodu středního (2,8 %). Rozložení lze pozorovat v tabulce Tab. č. 3.2: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů.

Na druhém místě v žebříčku nejprodukovanějších pádů je opět akuzativ singuláru (23,7 %), dále nominativ plurálu (10,3 %) a akuzativ plurálu (10,3 %). Je patrné, že žebříček nejčastěji produkovaných pádů se oproti jeho pozorování v první transkripci nemění. Velmi podobné je i jejich procentní zastoupení na celkové produkci.

Pády, které nebyly v produkci dítěte zastoupeny vůbec, byly vokativ plurálu (nebyl zastoupen ani v první transkripci), **lokál plurálu** (nebyl zastoupen ani v první transkripci) a **genitiv a instrumentál plurálu** (které však v první transkripci zastoupeny byly, lze se tedy domnívat, že tyto pády jsou dítětem již osvojeny, pouze ve druhé transkripci

nemělo dítě příležitost či důvod, je ve své řeči použit). **Oproti první transkripci již v produkci dítěte lze pozorovat výskyty tvarů dativu v singuláru („[tátovi]“ a „[mamince]“) i v dativu v plurálu („[vojákům]“ a „[vojáčkům]“), jak ukazuje tabulka Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen.**

Tab. č. 3.2: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů				
2. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle jedno			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	27,8	69,4	2,8	100
2. pád sg.	66,7	33,3	0,0	100
3. pád sg.	50,0	50,0	0,0	100
4. pád sg.	43,5	30,4	26,1	100
5. pád sg.	60,0	40,0	0,0	100
6. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
7. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
1. pád pl.	90,0	10,0	0,0	100
2. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
3. pád pl.	0,0	100,0	0,0	100
4. pád pl.	70,0	10,0	20,0	100
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
7. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
Celkem sg.	41,9	48,6	9,5	100
Celkem pl.	69,6	21,7	8,7	100
Celkem	48,5	42,3	9,3	100

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

6.2.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

Ve druhé transkripci byla v produkci dítěte pozorována opět čtyři paradigmata, z nichž jedno bylo speciální, dvě byla tříčlenná a jedno čtyřčlenné (Tab. č. 4.2: Výskyt miniparadigmat v 2. transkribované nahrávce).

Miniparadigma s tvarem akuzativu singuláru „bábovičko“ bylo zařazeno do kategorie speciální, neboť toto slovo bylo součástí naučeného a zčásti opakovaného textu.

U substantiva „sedmikráska“ dítě ve většině všech produkcí užívalo zkrácený tvar „[kláska]“, pouze ve dvou případech v nominativu plurálu jej užilo v nezkráceném tvaru, který se ale pouze snažilo opakovat na žádost a po vzoru matky.

Tab. č. 4.2: Výskyt miniparadigmat v 2. transkribované nahrávce					
Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
bábovička		F	1	sg	1
bábovičku			4	sg	1
*bábovičko			5	sg	3
táta		M	1	sg	2
tátovi			3	sg	1
tátu			4	sg	1
kráska	kláska	F	1	sg	1
sedmikrásky	(sed-mi)-klásky		1	pl	5
krásky	klásky		4	pl	3
pampeliška		F	1	sg	1
pampelišku			4	sg	1
pampelišky			1	pl	1
pampelišky			4	pl	4

* Slovo nelze plně započítávat je součástí naučeného a zčásti opakovaného textu.

6.2.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly pozorovány v souvislosti s produkcí podstatných jmen

6.2.6.1 Popis chybně užitých tvarů ve druhé transkripci

Používány byly **zkráceniny** např. u slova sedmikráska v nominativu singuláru „[kláska]“, v nominativu plurálu „[klásky]“ a v akuzativu plurálu „[klásky]“. Kráceno opět bylo i nejvíce produkované substantivum v akuzativu „mami [mam]“. Objevilo se i krácení v lokálu singuláru „na koloběžce“ „[na koběžce]“, kde bylo poprvé zaznamenáno krácení začátku, nikoli konce, slova.

Vyskytla se chybná koncovka u neživotného mužského rodu „[Kde sou, mami, tulipáni?]“. Koncovka je chybně utvořena dle **silně produktivního vzoru mužského životného**, nikoli dle náležitého vzoru neživotného (neboť se v tomto případě jedná o rostlinu).

Některé pády používá dítě zatím bezpředložkově, např. u genitivu singuláru „[klece]“ (chybí předložka „do“). Dativ singuláru rovněž používá bezpředložkově „[leze zpátky mamince]“ (chybí předložka „k“).

Při tvorbě slova zkouší dítě **křížít** dvě slova, např. „*[dloulist]*“ tak používá ve významu „dlouhý list“. Chybně spojuje přídavné jméno s podstatným jménem do jednoho slova.

U pomnožného substantiva používá **chybně číslo** jednotné „*[to vlata]*“ namísto „ta vrata“, což dokládá chybně použité jednotné číslo zájmena.

Podstatným jménem v některých případech dítě chybně nahrazuje přídavné jméno, např. nominativ singuláru „*Kubík* (koloběžka)“ chybně používá pro cílový význam „Kubíkova (koloběžka)“.

6.2.6.1 Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 9. 4. 2020 do 8. 5. 2020)

Z deníkových záznamů jsou vybrány některé příklady chybně použitých substantiv či jejich kategorií.

Dítě v některých případech zaměňuje pádové koncovky, např. u substantiva **v akuzativu plurálu** došlo k chybnému použití koncovky nominativu plurálu „*[Slyšel sem ptáčekové]*“ . (výskyt 23. 4. 2020)

K záměně pádů (a tím i použití chybné koncovky) došlo také u substantiva **v genitivu plurálu** ženského rodu, kde namísto nulové koncovky u ženského rodu u genitivu plurálu byla chybně použita koncovka **lokálu plurálu** „*[Jsem u květinách]*“ . (výskyt 25. 4. 2020)

Vzhledem k zamýšlenému sdělení byl dítětem použit nesprávný pád i u sdělení „*[Z pyžama maminka]*“ , které bylo použito ve významu „maminka je v pyžamu“. Koncovkou genitivu singuláru s předložkou „z“ dítě chybně vyjadřuje význam lokálu singuláru. Chybí zde rovněž produkce slovesa. (výskyt 28. 4. 2020)

„*[Deme na to, na pšiplavení na vysílaček]*“ s významem „Jdeme na to, jsme připraveni na vysílačky“. Pozorujeme zde **záměnu pádů** u feminina **v plurálu**. Namísto koncovky akuzativu plurálu byla u substantiva použita koncovka genitivu plurálu. (výskyt 30. 4. 2020)

Některé **pády bývají použity bez náležité předložky**, např. u „*[Mami, kouknout oblázky]*“ byl **akuzativ použit bezpředložkově**. Chybí předložka akuzativu plurálu „na“. Chybí zvrtné zájmeno „se“ u slovesa. (výskyt 17. 4. 2020)

V jiných případech je naopak určitý **pád spojen s nenáležitou pádovou předložkou**, např. „*„[Šel do cestě]“*“. U substantiva ženského rodu v lokálu byla chybně použita předložka „do“, která se má vázat ke genitivu nikoli k lokálu). (výskyt 21. 4. 2020)

„*[Podívej, hlad]*“. Pojmenováním „hrad [hlad]“ mělo však dítě na mysli „přehradu“. Pravděpodobně proběhla **vizuální asociace s věcí podobnou pro pojmenování věci**, pro kterou ještě dítě nezná její správné pojmenování. (výskyt 3. 5. 2020)

Dítě **zaměnilo substantivum podobně (zvukově) znějícím slovem** avšak **s jiným významem**. „*[S jiným ci hřebíkem]*“ bylo použito ve významu „(Chci se učesat) s jiným hřebínkem“. Místo hřebíku mělo dítě na mysli hřeben. (výskyt 11. 4. 2020)

6.3 Analýza třetího transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 2; 11, 14)¹

6.3.1 Frekvence užívání podstatných jmen

Ve třetí nahrávce dítě podstatná jména celkem produkovalo 134krát (včetně nesklonných podstatných jmen). Podrobněji viz Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci. V kontextu první i druhé transkripce se tak jednalo o další snížení počtu celkových výskytů substantiv. Nesklonný tvar „mami“ včetně jeho zkrácených tvarů byl pozorován ve 46 případech. Znovu tak dochází ke snížení jeho počtu v řadě předchozích transkripcí.

Produkovaná slovní zásoba se snížila, činila 42 lexémů (sklonných podstatných jmen) a jeden lexém nesklonného podstatného jména (Tab. č. 2: Počty lexémů).

Počet použitých **deminutiv** se ve vztahu k předchozím dvěma nahrávkám snížil na 28,6 % z celkového počtu produkováných lexémů (bez započtení nesklonných podstatných jmen).

6.3.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

V počtu všech sledovaných produkcí (bez nesklonných substantiv) byl ve třetí transkripci nejčastěji zastoupen rod ženský (43,2 %), méně častý byl výskyt rodu mužského (31,8 %) a nejméně byly užity substantiva a jejich tvary v rodě středním (25,0 %), u kterého však došlo vzhledem k předchozí transkripci ke značnému nárůstu (více než dvojnásobnému).

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

Podrobnější přehled ukazuje Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci.

Pokud bychom se zaměřili ve svém sledování pouze na poměr jednotlivých rodů u významově různých podstatných jmen, tj. na počet produkováných lexémů (včetně nesklonných substantiv), pak v použité slovní zásobě představovalo 44,2 % lexémů ženský rod, 37,2 % lexémů rod mužský a 18,6 % lexémů rod střední (viz Tab. č. 2: Počty lexémů).

Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci								
3. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	13	34,2	6	21,4	2	9,1	21	23,9
2. pád sg.	3	7,9	0	0,0	0	0,0	3	3,4
3. pád sg.	1	2,6	0	0,0	0	0,0	1	1,1
4. pád sg.	5	13,2	8	28,6	4	18,2	17	19,3
5. pád sg.	1	2,6	3	10,7	0	0,0	4	4,5
6. pád sg.	1	2,6	0	0,0	3	13,6	4	4,5
7. pád sg.	2	5,3	2	7,1	0	0,0	4	4,5
1. pád pl.	2	5,3	3	10,7	1	4,5	6	6,8
2. pád pl.	0	0,0	1	3,6	2	9,1	3	3,4
3. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád pl.	9	23,7	5	17,9	5	22,7	19	21,6
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	0	0,0	0	0,0	4	18,2	4	4,5
7. pád pl.	1	2,6	0	0,0	1	4,5	2	2,3
Celkem sg.	26	68,4	19	67,9	9	40,9	54	61,4
Celkem pl.	12	31,6	9	32,1	13	59,1	34	38,6
Celkem	38	100	28	100	22	100	88	100
Rody v % zastoupení		43,2		31,8		25,0		
Nesklonné "mami"	46							
			0					
Celkem	84		28		22		134	

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdrobnělých tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdrobnělých tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

6.3.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru u každého z pádů

V počtu všech produkováných substantiv u dítěte, oproti předchozím transkripcím, významně narostl poměr používání plurálových tvarů (zhruba o jednu třetinu). V celkovém poměru u třetí transkripce však stále zůstává zachována převaha užívání singulárových tvarů (61,4 %) nad tvary plurálovými (38,6 %). Podrobnější přehled viz Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci.

Zmíněný nárůst počtu plurálových tvarů je způsoben především nárůstem četností výskytů substantiv v akuzativu plurálu. U tohoto pádu byl dokonce zaznamenán jeho větší výskyt (21,6 %) v plurálu než v singuláru (19,3 %). U genitivu a lokálu je užití singulárových a plurálových tvarů vyrovnané. U ostatních produkovaných pádů nadále převládá používání tvarů v singuláru.

6.3.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

Nejprodukovanejším pádem (dle Tab. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci) zůstává nominativ singuláru (23,9 %), ve kterém jsou ale nyní v největší části produkce substantiv zastoupena feminina (61,9 %), v menší míře maskulina (28,6 %) a nejméně neutra (9,5 %), jak lze pozorovat v Tab. č. 3.3: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů).

U druhého nepoužívanějšího pádu však dochází ke změně a poprvé se na toto místo dostává plurálový tvar, a to akuzativ (21,6 %). Na třetí místo se tedy z druhého místa posouvá akuzativ singuláru (19,3 %) následovaný nominativem plurálu (6,8 %). Vývoj lze sledovat v Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci.

Tab. č. 3.3: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů				
3. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle jedno			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	61,9	28,6	9,5	100
2. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
3. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
4. pád sg.	29,4	47,1	23,5	100
5. pád sg.	25,0	75,0	0,0	100
6. pád sg.	25,0	0,0	75,0	100
7. pád sg.	50,0	50,0	0,0	100
1. pád pl.	33,3	50,0	16,7	100
2. pád pl.	0,0	33,3	66,7	100
3. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád pl.	0,0	26,3	26,3	53
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	0,0	0,0	100,0	100
7. pád pl.	50,0	0,0	50,0	100
Celkem sg.	48,1	35,2	16,7	100
Celkem pl.	35,3	26,5	38,2	100
Celkem	43,2	31,8	25,0	100

V řečové produkci dítěte se poprvé objevuje další nový pád, který nebyl dosud dítětem používán. Je jím **lokál plurálu**, který již můžeme pozorovat ve čtyřech výskytech. Dvakrát je tento pád produkován sice se správnou předložkou, ale s chybnou koncovkou pádu „o outíček“. Dvakrát je již ale i produkován s použitím správné koncovky, zatím jako pouhé opakování po matce, jednou s vynecháním předložky „o“ „[outíčkách]“, a podruhé již i s náležitou předložkou „[o outech]“.

Nadále v řeči **chybí vokativ plurálu**. Ve třetí transkripci nenacházíme rovněž **dativ plurálu**, který však již byl (ve třech náležitých výskytech) sledován v minulé transkripci. Všechny ostatní pády byly dítětem produkovány. Podrobněji viz Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen.

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

6.3.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

Ve třetí transkripci můžeme sledovat nárůst počtu nalezených paradigmat na pět (Tab. č. 4.3: Výskyt miniparadigmat v 3. transkribované nahrávce). Nalézáme jedno tříčlenné miniparadigma, dvě čtyřčlenná miniparadigmata a dvě, která byla zařazena jako kategorie

speciální (3-4členná). Speciální kategorie miniparadigmat se zde týká slov „autíčko“ a „babička“, u kterých se nabízí zamyšlení, mezi kolikačlenná paradigmata vlastně tato slova zařadit, jestliže se každé slovo dítě pokusilo užít ve čtyřech různých pádech, ale jeden pád z nich byl vždy produkován v nesprávném tvaru. U slova „autíčko“, s významem lokálu singuláru, použilo dítě nesprávnou koncovku. Na slovo „babička“, použité ve spojení „[dědeček s babička]“, lze nahlížet dvojím způsobem. Buď jako na špatně použitou koncovku instrumentálu singuláru, anebo jako na záměnu spojky "a" předložkou "s", kdy dítě pádovou koncovku použilo náležitým způsobem. Druhé vysvětlení se zde zřejmě jeví jako pravděpodobnější, neboť sledované dítě v tomto věku ještě ve své řeči nepoužívá slovní druh spojky (a snaží se je proto vynechávat nebo nahrazovat).

Tab. č. 4.3: Výskyt miniparadigmat v 3. transkribované nahrávce

Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
autíčko		N		4 sg	1
* autíčko				6 sg	1
autíčka				4 pl	4
autíčkách	2x outíček, 1x outíčkách			6 pl	3
auto		N		4 sg	1
autě				6 sg	1
autech	outech			6 pl	1
autama				7 pl	1
**babička		F		1 sg	1
babičky				2 sg	1
babičce				3 sg	1
babičkou				7 sg	1
cédéčko		N		1 sg	1
cédéčka				1 pl	1
cédéček				2 pl	2
pavouček		M		1 sg	2
pavoučka				4 sg	2
pavoučku				5 sg	3
pavoučky				4 pl	1

* V lokálu sg. použita dítětem chybná koncovka.

** Použito ve spojení "[dědeček s babička]" na které lze nahlížet dvojím způsobem. Buď jako na špatně použitou koncovku instrumentálu sg., a nebo (což se jeví jako pravděpodobnější, neboť dítě v tomto věku ještě ve své řeči nepoužívá slovní druh spojky) jako na záměnu spojky "a" předložkou "s", kdy dítě pádovou koncovku použilo náležitým způsobem.

6.3.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly pozorovány v souvislosti s produkcí podstatných jmen

6.3.6.1 Popis chybně užitých tvarů ve třetí transkripci

Byly pozorovány některé **nesprávně utvořené pádové koncovky**, resp. i jejich záměna u některých pádů. Např. u slova s významem „hledám autíčka“ použilo dítě nesprávnou koncovku **akuzativu singuláru**, kterou nahradilo koncovkou genitivu singuláru „[autíček]“.

Ve významu „o autíčku“ došlo u neutra k chybnému použití koncovky lokálu „[o autíčko]“.

U akuzativu singuláru „dívat se na večerníček“ byla použita chybná koncovka „[dívat se na večerníčka]“. Dítě pravděpodobně chybně použilo koncovku **silně produktivního mužského životného vzoru „pán“**. Míněna však nebyla postava Večerníčka, ale zamýšlené sdělení bylo „dívat se na večerní pohádku“. Tento jev byl popsán rovněž J. Pačesovou (1979), která uvádí, že dítě se (při osvojování gramatického systému) vyhýbá používání nulové koncovky (Pačesová, 1979).

S významem umístění v prostoru „za hračkami“ produkovalo dítě spojení „[na hlačkama]“. Použilo nespisovnou koncovku a nesprávnou předložku. U **instrumentálu plurálu** je silná tendence dítěte **ve všech rodech** používat stejnou **koncovku „-ama“**.

U nenáležitého spojení dvou substantiv „[dědeček s babička]“, kdy víme, že dítě ve své řeči ještě nepoužívá slovní druh spojky, lze tento jev vysvětlit pravděpodobně tak, že došlo k záměně spojky "a" a předložky "s", kdy dítě pádovou koncovku použilo náležitým způsobem.

Lze rovněž konstatovat, že některé pády u některých substantiv jsou dítětem zatím používány **bez náležitých předložek**, např. „[Já mám taky doma autě všechny]“, kde u lokálu singuláru zatím dítě nepoužívá předložku „v“. Obdobně „[bonbónky na zvížata]“, kde u akuzativu plurálu byly zaměněny předložky „pro“ a „na“.

V genitivu plurálu mužského rodu byla použita nenáležitá koncovka „[Jezděj tam moc lidích]“. Dítě ještě **nemá osvojeny nepravidelnosti a výjimky**. Zde se jedná

o nepravidelnosti v určitých tvarech u slova „lidé“, kdy se užívá u plurálu mužského životného rodu ženský vzor „kost“.

U akuzativu plurálu mužského rodu životného, ve významu „pro pavouky“, užilo dítě spojení „[na pavouci]“. **Použilo změnu kmenové hlásky „k“ na „c“** u pádu, kde taková změna být nemá.

Používány jsou někdy **nespisovné/hovorové tvary** substantiv např. „[mlíko]“. Jedná se zřejmě o vliv ze slyšeného inputu.

6.3.6.2. Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 8. 5. 2020 do 9. 6. 2020)

U maskulina v instrumentálu plurálu byla použita nespisovná koncovka¹ „[s panáčkama]“. U **instrumentálu plurálu** je silná tendence dítěte **ve všech rodech** používat stejnou **koncovku „-ama“** (výskyt 21. 5. 2020)

Obdobné použití nespisovné koncovky v instrumentálu plurálu ovšem u feminina sledujeme u slovního spojení „[nabele vodu dílama]“ s významem „nabere vodu dírami“. (výskyt 27. 5. 2020)

Chybné užití koncovky **dativu singuláru** „[chybí to tankovi]“. U neživotného rodu mužského užilo dítě při tvoření koncovky nesprávně **silně produktivní vzor rodu mužského životného „pán“**. (výskyt 29. 5. 2020)

Dítě nerespektuje nepravidelnosti ve změně kmenové hlásky „k“ > „c“ a užívá současně i nesprávnou koncovku u maskulina v lokálu plurálu „[v zoubkách]“ namísto „v zoubcích“. Je možné, že zde dítě nahrazovalo koncovku neživotného maskulina v lokálu plurálu koncovkou (dle rodu ženského) dle **vzoru „žena“**, anebo slyšelo tento nespisovný tvar v inputu. (výskyt 15. 5. 2020)

Nenáležitá alternace „c“ > „k“ u životného maskulina v akuzativu plurálu „[já díval sem na kluci]“ s významem „díval jsem (se) na kluky“. *U slovesa rovněž chybí zvrtné zájmeno „se“*. (výskyt 7. 6. 2020)

Často se vyskytují i **zvukové neshody** s cílovými slovy, zejména u zatím neosvojených podstatných jmen a tam, kde se vedle sebe vyskytuje obtížně vyslovitelná dvojice souhlásek. Např. „[koltejnel]“ ve významu „kontejner“. (výskyt 13. 5. 2020)

¹ Osvojení nespisovného tvaru nepovažujeme za chybu dítěte, neboť dítě ve svém okolí slyší převážně obecnou češtinu. Ve výčtu jsou tyto jevy i v následujícím textu zařazeny pouze z toho důvodu, že se odlišují od spisovných tvarů češtiny.

6.4 Analýza čtvrtého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 00, 16)¹

6.4.1 Frekvence užívání podstatných jmen

Analýza čtvrté transkripce obsahuje celkem 185 dítětem produkováných podstatných jmen (včetně započtení každého opakování stejných tvarů slov i včetně substantiv nesklonných). Použití nesklonného substantiva „mami“ zůstává téměř na stejné úrovni jako v předchozí transkripci tj. 47 výskytů (Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci).

Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci								
4. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	10	11,2	11	28,2	3	60,0	24	18,0
2. pád sg.	4	4,5	1	2,6	0	0,0	5	3,8
3. pád sg.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád sg.	7	7,9	12	30,8	2	40,0	21	15,8
5. pád sg.	47	52,8	5	12,8	0	0,0	52	39,1
6. pád sg.	8	9,0	2	5,1	0	0,0	10	7,5
7. pád sg.	1	1,1	0	0,0	0	0,0	1	0,8
1. pád pl.	1	1,1	5	12,8	0	0,0	6	4,5
2. pád pl.	0	0,0	1	2,6	0	0,0	1	0,8
3. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád pl.	10	11,2	1	2,6	0	0,0	11	8,3
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7. pád pl.	1	1,1	1	2,6	0	0,0	2	1,5
Celkem sg.	77	86,5	31	79,5	5	100,0	113	85,0
Celkem pl.	12	13,5	8	20,5	0	0,0	20	15,0
Celkem	89	100	39	100	5	100	133	100
Rody v % zastoupení		66,9		29,3		3,8		
Nesklonné "mami"	47							
Nesklonné "tati"			5					
Celkem	136		44		5		185	

Nově však v této nahrávce řečového záznamu vzrostla produkce sklonného podstatného jména „maminko“ ve vokativu singuláru (činí rovněž 47 výskytů). I když

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

je zřejmé, že dítě používá slova „mami“ i „maminko“ se stejným účelem (oslovením matky), je zde použité oslovení „maminko“ právoplatným sklonným podstatným jménem a bude nám v dalším rozboru významně ovlivňovat (navyšovat) frekvenci produkovaných substantiv u feminin ve vokativu singuláru.

V transkripci bylo dále u substantiv nalezeno 46 lexémů (plus dvě neskloňná substantiva „mami“ a „tati“). Podíl počtu deminutiv zůstává ve vztahu k předchozí transkripci téměř nezměněn (26,1 %). Výsledky lze sledovat v Tab. č. 2: Počty lexémů.

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez neskloňných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdvojnásobných tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdvojnásobných tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet neskloňných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně neskloňných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez neskloňných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom neskloňné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez neskloňného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom neskloňné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6

* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.

6.4.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

Dítě užívá ve svých výpovědích (počty všech i opakovaných výskytů, bez započtení nesklonných podstatných jmen) nejčastěji rod ženský (z 66,9 %). V porovnání s předchozí transkripcí počet výskytů feminin narostl téměř o třetinu a to především na úkor snížení frekvence slov v rodě středním, kde došlo k významnému poklesu. Rod ženský činí opět téměř třetinu (29,3 %) a nejmenší podíl připadá na substantiva v rodě středním (3,8 %). Podrobněji lze výsledky sledovat v Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci.

Při porovnání podílu jednotlivých rodů v produkované slovní zásobě (lexémů substantiv), včetně nesklonných podstatných jmen, tvoří feminina celou polovinu slovní zásoby (50,0 %), maskulina 39,6 % a neutra pouze 10,4 % (viz Tab. č. 2: Počty lexémů).

6.4.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru

Zaznamenán je výrazný nárůst (téměř o jednu třetinu) singulárových tvarů (85,0 %) na úkor používání tvarů plurálových (15,0 %). Tento vývoj je však ovlivněn významně zvýšeným počtem produkcí sklonného podstatného jména „maminko“ ve vokativu singuláru. Vývoj lze sledovat v Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci.

Všechny používané pády jsou s větší četností používány v singulárových tvarech než v plurálových, kromě instrumentálu (obdobné u první transkripce), kde byly v plurálu zaznamenány dva výskyty a u singuláru pouze jeden.

6.4.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

Nejfrekventovanějším pádem všech produkovaných podstatných jmen (viz Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci) byl poprvé jiný pád než nominativ. Byl jím vokativ singuláru (39,1 %), což bylo způsobeno z 90,4 % zvýšenou frekvencí oslovení „maminko“ a z 9,6 % použitím oslovení „Honzíku“ a „Kubíku“. Poprvé se tu tedy nominativ singuláru (18,0 %) umísťuje až jako druhý nejfrekventovanější pád. U nominativu singuláru v rozdělení dle rodů jsou ve výskytu maskulina (45,8 %) a feminina (41,7 %) téměř vyrovnaná. Menší část pak představují neutra (12,5 %).

Tab. č. 3.4: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů				
4. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle jedno			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	41,7	45,8	12,5	100
2. pád sg.	80,0	20,0	0,0	100
3. pád sg.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád sg.	33,3	57,1	9,5	100
5. pád sg.	90,4	9,6	0,0	100
6. pád sg.	80,0	20,0	0,0	100
7. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
1. pád pl.	16,7	83,3	0,0	100
2. pád pl.	0,0	100,0	0,0	100
3. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád pl.	90,9	9,1	0,0	100
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
7. pád pl.	50,0	50,0	0,0	100
Celkem sg.	68,1	27,4	4,4	100
Celkem pl.	60,0	40,0	0,0	100
Celkem	66,9	29,3	3,8	100

Třetím nejfrekventovanějším pádem byl akuzativ singuláru (15,8 %). V dalším pořadí pak akuzativ plurálu (8,3 %) předstihl v umístění nominativ plurálu (4,5 %). Podrobněji viz Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci.

V produkci dítěte tak zůstává nadále neosvojen vokativ plurálu. Z pádů, které již považujeme z předchozích výskytů za osvojené, se ve čtvrté transkripci neobjevily dativ singuláru, dativ plurálu a lokál plurálu (viz Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen). Některé z těchto pádů však zaznamenáváme v deníkových záznamech, např. dativ singuláru u otázky „*[Co to tátovi zvuky delalo?]*“ s významem „Jaké zvuky to tátovi dělalo?“, nebo ve spojení „*[budu spát do Honzíkovi dáleček]*“ ve smyslu „budu psát (kreslit) Honzíkovi dáreček“. Tvar substantiva v dativu plurálu je možné rovněž spatřit v deníkových záznamech „*[Kde je ptáčkům kamarád?]*“. Podstatné jméno v dativu plurálu tu však nahrazuje přídavné jméno přivlastňovací „Kde je kamarád ptáčků?“. V souvislosti s **genitivem plurálu** je ještě vhodné doplnit, že ač se v této transkripci v jednom výskytu objevil, byl jeho tvar utvořen chybně „*[čajíčkůch]*“.

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

6.4.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

Nalezena byla tři miniparadigmata tříčlenná a jedno, které označíme jako speciální (Tab. č. 4.4: Výskyt miniparadigmat v 4. transkribované nahrávce).

Jako speciální kategorie bylo toto paradigma označeno z toho důvodu, že u něj byly sice dítětem produkovány tři správné pády, ovšem u jednoho užití nemělo být cílovým významem podstatné jméno, nýbrž přídavné jméno. „[Myslíš na mamince počítači]“ s významem „myslíš na mamčině počítači“. Substantivem v náležitě utvořeném lokálu singuláru dítě nenáležitě substituovalo přídavné jméno.

Tab. č. 4.4: Výskyt miniparadigmat v 4. transkribované nahrávce					
Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
maminko		F	5	sg	47
maminka			1	sg	1
*na mamince			6	sg	2
čaj		M	1	sg	1
čaje			1	pl	3
čaje			4	pl	1
Kubík		M	1	sg	2
Kubíka			2	sg	1
Kubíku			5	sg	3
ploutve		F	2	sg	2
ploutve			1	pl	1
ploutve			4	pl	2

* Podstatné jméno zde bylo použito ve významu přídavného jména "Myslíš na mamince počítači".

6.4.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány

6.4.6.1 Popis chybně užitých tvarů ve čtvrté transkripci

Hned v několika produkcích **podstatné jméno chybně substituovalo jméno přídavné**, u substantiva „mamince“ ve spojení „*[na mamince počítači]*“ a u substantiva „táta“ „*[Maminko, kde je, maminko, táta? Já myslím z těch, maminko, čajíčkůch.]*“. U podstatného jména „*[čajíčkůch]*“ dále pozorujeme i **nenáležité utvořenou koncovku maskulina v genitivu plurálu**.

U **genitivu singuláru a lokálu singuláru** se velmi často objevuje **užití předložek náležitých pro jiné pády**. Např. „*[Tati, ukaž mi fotky! Myslím na stanu.]*“. Dítě tak chce vyjádřit význam „ukaž mi fotky stanu“. Užití nenáležitých předložek u sledovaného dítěte je velmi časté. Dokládáme dalšími příklady. „*[Kde mám o Kubíka maminko?]*“ se zamýšleným sdělením „Kde mám (telefon) od Kubíka?“. „*[Tam s chatice]*“ s významem „tam v chatičce“. „*[Musí dýchat tam z laketě]*“ místo „v raketě“.

U **instrumentálu plurálu** se znovu (jako již i v předchozích transkripcích) objevuje silná tendence dítěte **ve všech rodech** používat stejnou **koncovku „-ama“**. „*[S igláčkama]*“ namísto náležitého „s igračky“.

U neosvojených substantiv je patrná jejich **zvuková neshoda** s cílovým slovem. U zatím artikulačně neosvojených hlásek dochází k jejich záměně hláskou jinou. Zde např. „helma“ „[hulma]“, „přihrádky“ „[pšihládky]“.

6.4.6.2 Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 9. 6. 2020 do 4. 7. 2020)

V tomto období pozorujeme například následující chybné tvary produkované dítětem:

Dítě **nenáležitě provádí změnu kmenové hlásky „k“ na „c“** v plurálu u životného maskulina v pádě, kde taková změna hlásky nemá být „[deme za kluci]“ „za kluky“. (výskyt 12. 6. 2020)

„[Chci taky ochutnat hráška]“ – u maskulina v akuzativu singuláru použit **silně produktivní vzor životný „pán“** namísto vzoru neživotného „hrad“. (výskyt 30. 6. 2020)

U neutra v **lokálu singuláru** použilo dítě chybnou koncovku zřejmě dle rodu ženského, **vzoru „žena“** „[v pyžámce pšijedu]“, s významem „přijedu v pyžamku“. (výskyt 28. 6. 2020)

K obdobné záměně došlo u produkovaného „[sem na tvém místecce]“ ve významu „jsem na tvém místečku“. Záměna koncovky maskulina v **lokálu singuláru** za koncovku feminina dle **silně produktivního vzoru „žena“**. (výskyt 30. 6. 2020)

„[Je na lamince, delfínek]“ „na ramínku“. U neutra s významem **lokálu singuláru** byla opět použita koncovka dle silně produktivního **vzoru „žena“**. (výskyt 2. 7. 2020)

Přesmyk souhlásek „m“ a „r“ v následujících slabikách „[polemanč]“ u slova „pomeranč“. (výskyt 3. 7. 2020)

6.5 Analýza pátého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 01, 10)¹

6.5.1 Frekvence užívání podstatných jmen

V páté transkribované nahrávce lze sledovat celkem 99 podstatných jmen a jejich různých tvarů, včetně substantiv nesklonných (viz Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci). Jedná se o další pokles frekvence výskytu podstatných jmen v řečové produkci dítěte, na němž má nejvýznamnější podíl snížení

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

produkce nesklonného substantiva „mami“ (pouze 7 výskytů) a „maminko“ (pouze 17 výskytů).

Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci								
5. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	6	10,7	6	27,3	2	14,3	14	15,2
2. pád sg.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3. pád sg.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád sg.	8	14,3	6	27,3	5	35,7	19	20,7
5. pád sg.	18	32,1	0	0,0	0	0,0	18	19,6
6. pád sg.	6	10,7	0	0,0	0	0,0	6	6,5
7. pád sg.	2	3,6	0	0,0	1	7,1	3	3,3
1. pád pl.	6	10,7	6	27,3	4	28,6	16	17,4
2. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
3. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád pl.	10	17,9	3	13,6	2	14,3	15	16,3
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
7. pád pl.	0	0,0	1	4,5	0	0,0	1	1,1
Celkem sg.	40	71,4	12	54,5	8	57,1	60	65,2
Celkem pl.	16	28,6	10	45,5	6	42,9	32	34,8
Celkem	56	100	22	100	14	100	92	100
Rody v % zastoupení		60,9		23,9		15,2		
Nesklonné "mami"	7							
Celkem	63		22		14		99	

Projev dítěte obsahoval 46 lexémů (včetně nesklonného substantiva „mami“) a jejich počet zůstává od předchozí transkripce téměř nezměněn, stejně jako podíl použitých deminutiv (26,7 %). Podrobněji lze výsledky sledovat v Tab. č. 2: Počty lexémů.

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdrobnělých tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdrobnělých tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

6.5.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

V rozložení použití jednotlivých rodů u substantiv nedochází v porovnání se čtvrtou transkripcí v podstatě k žádné změně. Feminina jsou nejfrekventovanější (60,9 %), maskulina představují 23,9 % a produkce neuter mírně stoupla na 15,2 % (jak ukazuje Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci).

Při vyjádření zastoupení jednotlivých rodů v počtu produkováných lexémů (včetně nesklonného podstatného jména) představují feminina 41,3 % (oproti minulému období

se snižují), maskulina 37,0 % (příliš se nemění) a zastoupení neuter ve slovní zásobě stoupá na 21,7 % (Tab. č. 2: Počty lexémů).

6.5.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárního a plurálního tvaru

Použití singulárních tvarů klesá, ale stále představuje a tvoří téměř dvě třetiny (65,2 %) oproti tvarům plurálním (34,8 %). Výsledky lze sledovat v Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci.

U nominativu, jako u jediného pádu, převládají tvary plurální.

6.5.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

Již podruhé (u doposud analyzovaných nahrávek) se neukazuje jako nejfrekventovanější pád nominativ singuláru, ale zde je jím akuzativ singuláru (20,7 %). Nejčastěji jsou v něm zastoupena feminina (42,1 %), méně maskulina (31,6 %) a nejméně neutra (26,3 %). Podrobnější procentní zastoupení rodů viz Tab. č. 3.5: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů.

Tab. č. 3.5: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů				
5. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle jedno			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	42,9	42,9	14,3	100
2. pád sg.	0,0	0,0	0,0	0
3. pád sg.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád sg.	42,1	31,6	26,3	100
5. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
6. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
7. pád sg.	66,7	0,0	33,3	100
1. pád pl.	37,5	37,5	25,0	100
2. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
3. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád pl.	66,7	20,0	13,3	100
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
7. pád pl.	0,0	100,0	0,0	100
Celkem sg.	66,7	20,0	13,3	100
Celkem pl.	50,0	31,3	18,8	100
Celkem	60,9	23,9	15,2	100

Druhým nejfrekventovanějším pádem je vokativ singuláru (19,6 %) ovlivněný stále poměrně četně opakovaným oslovením „maminko“. Následuje nominativ plurálu (17,4 %), po něm akuzativ plurálu (16,3 %) a až poté konečně nominativ singuláru (15,2 %). Podrobněji viz Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci.

V produkci dítěte nadále nenacházíme vokativ plurálu. Z pádů již dříve osvojených se ovšem v této transkripci neobjevuje ze singulárových pádů dativ a z plurálových pádů pak zaznamenáváme nepřítomnost genitivu, dativu a lokálu (Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen).

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

6.5.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

V páté transkripci lze nalézt pouze dvě miniparadigmata. Jedno tříčlenné a jedno čtyřčlenné. V počtu tříčlenných miniparadigmat se tak jedná, oproti předchozím pozorováním, o značný pokles. Všechny pádové koncovky jsou v nich však utvořeny zcela náležitě (Tab. č. 4.5: Výskyt miniparadigmat v 5. transkribované nahrávce).

Tab. č. 4.5: Výskyt miniparadigmat v 5. transkribované nahrávce					
Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
auto		N	1	sg	1
autem			7	sg	1
auta			4	pl	1
hromádka	hlomádka	F	1	sg	2
hromádku	na hlomádku		4	sg	1
hromádce	na hlomádce		6	sg	1
hromádky	hlomádky		1	pl	3

6.5.6 Jaké nenáležité tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány

6.5.6.1 Popis chybně užitých tvarů v páté transkripci

Nerespektování změny kmenové souhlásky „k“ > „c“ v nominálu plurálu u životného maskulina „[ty ptáčky]“ ve významu „(byli to) ti ptáčci“. U rodu mužského životného dochází k záměně nominativu plurálu za akuzativ plurálu. Obdobně u spojení „[tam se ochladí ty panáčky]“ ve významu „tam se ti panáčci ochladí“. „[Už jedou ti panáčky]“.

Záměnu lokálu singuláru za akuzativ plurálu nacházíme u feminina „[na mžíže]“ s významem „ochlazují se na mříži“.

Patrná je **záměna substantiva za slovo s jiným významem** na základě zvukové podobnosti slov „[s nálepkou]“ ve významu „s lebkou“.

V nespisovném tvaru je užitá **koncovka instrumentálu plurálu** u rodu mužského životného „[za klukama]“.

Dítě někdy užívá hovorové/nespisovné **tvary slov** „[policejti]“, „[ty vlata]“.

Pozorujeme záměnu kategorie čísla nebo rodu u **pomnožných substantiv**, což nenaznačují tvary samotných substantiv ale chybně utvořené tvary přídavných jmen či zájmen, které s nimi souvisí „[klatoučká kalhoty]“.

K odchylce od běžného úzu chápání kategorie čísla došlo u spojení „*kde sou oblečení*“, kde by dospělý použil „kde je oblečení“.

6.5.6.2 Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 4. 7. 2020 do 30. 7. 2020)

Dítě **nerespektuje změnu kmenové souhlásky „k“ > „c“** u životného maskulina v nominativu plurálu. „[jsou to vojáky]“. (výskyt 6. 7. 2020)

Obdobně u feminina v akuzativu plurálu „[Mám plné ruky]“. (výskyt 25. 7. 2020)

V lokálu singuláru u neutra „[o autíčkoví]“ byla zřejmě utvořena koncovka dle **silně produktivního vzoru mužského rodu životného „pán“**. (výskyt 7. 7. 2020)

Užito bylo chybné koncovky u instrumentálu plurálu a rovněž **nenáležitě změny kmenové souhlásky „k“ > „c“** „[ci jít za klucima]“. (výskyt 10. 7. 2020)

Chybně utvořená koncovka genitivu plurálu u neutra „[máme víc zvířátkůch]“ ve smyslu „máme víc zvířat“. (výskyt 14. 7. 2020)

V akuzativu plurálu byla u životného maskulina užita nenáležitá změna kmenové souhlásky „k“ > „c“ „[zavolám kluci]“. (výskyt 17. 7. 2020)

Dítě **utvořilo neexistující podstatné jméno** na základě asociace „[spívačka]“ s významem „básnička“. (výskyt 21. 7. 2020)

Vyskytuje se i přesmyčka souhlásek „db“ „[jako hupdu]“ ve smyslu „jako hudbu“. (výskyt 26. 7. 2020)

6.6 Analýza šestého transkribovaného rozhovoru (věk dítěte: 3; 02, 06)¹

6.6.1 Frekvence užívání podstatných jmen

V poslední šesté transkripci nalézáme pouze 76 výskytů všech produkovaných tvarů substantiv (včetně těch nesklonných). K tomuto snížení dochází vlivem prudkého snížení frekvence slov „maminko“ (pouze 1 výskyt) a nesklonného „mami“ (8 výskytů) ve výpovědích dítěte (viz Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci).

Počet lexémů činil 43 (včetně nesklonného substantiva „mami“). Deminutiva (31,0 %) a jejich podíl se tak významněji nemění (Tab. č. 2: Počty lexémů).

¹ Věk dítěte je zapsán ve formátu: (rok; měsíc, den).

Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci								
6. transkripce	Rod ženský		Rod mužský		Rod střední		Celkem	
	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %	počet výskytů	v %
1. pád sg.	4	17,4	13	35,1	2	25,0	19	27,9
2. pád sg.	1	4,3	0	0,0	0	0,0	1	1,5
3. pád sg.	0	0,0	1	2,7	0	0,0	1	1,5
4. pád sg.	6	26,1	11	29,7	3	37,5	20	29,4
5. pád sg.	1	4,3	0	0,0	1	12,5	2	2,9
6. pád sg.	3	13,0	2	5,4	0	0,0	5	7,4
7. pád sg.	0	0,0	2	5,4	0	0,0	2	2,9
1. pád pl.	0	0,0	0	0,0	1	12,5	1	1,5
2. pád pl.	0	0,0	2	5,4	0	0,0	2	2,9
3. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
4. pád pl.	4	17,4	4	10,8	1	12,5	9	13,2
5. pád pl.	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
6. pád pl.	1	4,3	1	2,7	0	0,0	2	2,9
7. pád pl.	3	13,0	1	2,7	0	0,0	4	5,9
Celkem sg.	15	65,2	29	78,4	6	75,0	50	73,5
Celkem pl.	8	34,8	8	21,6	2	25,0	18	26,5
Celkem	23	100	37	100	8	100	68	100
Rody v % zastoupení		33,8		54,4		11,8		
Nesklonné "mamí"	8							
Celkem	31		37		8		76	

6.6.2 Užití jednotlivých rodů (mužského, ženského a středního)

V porovnání s předešlým sledovaným obdobím lze nalézt v řečové produkci nárůst a převahu frekvence použití maskulin (54,4 %). Frekvence výskytu tvarů feminin poklesla o polovinu (a činí 33,8 %). Použití tvarů neuter mírně klesá (představuje 11,8 %), viz Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci.

V porovnání podílu jednotlivých rodů v produkované slovní zásobě lexémů substantiv (včetně nesklonných podstatných jmen) tvoří substantiva rodu mužského 46,5 % slovní zásoby, podstatná jména rodu ženského se na ní podílí ze 41,9 % a substantiva rodu středního pouze z 11,6 % (Tab. č. 2: Počty lexémů).

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdrobnělých tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdrobnělých tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

6.6.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru

Zaznamenána je změna podílu v používání kategorie, a to ve vyšší četnosti používání singulárových tvarů (73,5 %) oproti plurálovým (26,5 %). Výsledky je možné sledovat v Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci.

Pouze u dvou pádů, genitivu a instrumentálu, převyšuje užití tvarů plurálových výskyt u těchto pádů v singuláru. Substantiva produkovaná dítětem v **genitivu plurálu**, zaznamenáváme však vždy s užitím nenáležité koncovky „-ůch“. I když v první a třetí

transkripci byl již tento pád pozorován dvakrát s vytvořením náležité koncovky, postupem času přibývá výskytů s nadbytečně a chybně přidanou souhláskou „ch“.

6.6.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věku) v jeho řeči používány

Nejčastěji v řeči dítěte zaznamenáváme akuzativ singuláru (29,4 %), který je tvořen z 55,0 % maskuliny, z 30,0 % femininy a z 15,0 % neutry (Tab. č. 3.6: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů).

Tab. č. 3.6: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů				
6. transkripce	Procentní zastoupení každého z pádů dle rodů			
	ženský	mužský	střední	součet
1. pád sg.	21,1	68,4	10,5	100
2. pád sg.	100,0	0,0	0,0	100
3. pád sg.	0,0	100,0	0,0	100
4. pád sg.	30,0	55,0	15,0	100
5. pád sg.	50,0	0,0	50,0	100
6. pád sg.	60,0	40,0	0,0	100
7. pád sg.	0,0	100,0	0,0	100
1. pád pl.	0,0	0,0	100,0	100
2. pád pl.	0,0	100,0	0,0	100
3. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
4. pád pl.	44,4	44,4	11,1	100
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0
6. pád pl.	50,0	50,0	0,0	100
7. pád pl.	75,0	25,0	0,0	100
Celkem sg.	30,0	58,0	12,0	100
Celkem pl.	44,4	44,4	11,1	100
Celkem	33,8	54,4	11,8	100

Následuje nominativ singuláru (27,9 %), akuzativ plurálu (13,2 %) a lokál singuláru (7,4 %). **Poprvé se zde v zastoupení čtyř nejprodukovanejších pádů** setkáváme s jiným pádem než s nominativem, akuzativem či vokativem a je jím právě výše uvedený **lokál singuláru** (Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci).

Nejen v této transkripci, ale i ve všech ostatních sledovaných nahrávkách, nebyl v analýzách zaznamenán ani jeden výskyt užití vokativu plurálu. Zůstává tak jediným zatím

neosvojeným pádem (viz Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen). V této poslední nahrávce nebyl rovněž zaznamenán dativ plurálu, jehož výskyt byl pozorován pouze ve třetí transkripci, a to s tvorbou náležitých tvarů. U této poslední transkripce jeho produkci můžeme sledovat v deníkových záznamech, kde jeho užití nemělo náležitý tvar „[žeknu to klucím]“. Všechny ostatní pády byly v této poslední nahrávce dítětem produkovány, i když u genitivu plurálu byl ve dvou výskytech produkován vždy jen chybný tvar koncovky „policajtůch“.

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

6.6.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte objevila

U čtyř podstatných jmen pozorujeme jejich používání alespoň ve třech různých pádech (Tab. č. 4.6: Výskyt miniparadigmat v 6. transkribované nahrávce). Jedno skloňované substantivum bylo zařazeno do skupiny paradigmát speciálních, neboť ve třech pádech bylo zastoupeno nespisovnými (ve spisovné češtině neexistujícími) tvary skloňovaného substantiva „policajt“ (z toho navíc v jednom případě s nenáležitě utvořenou koncovkou) a pouze v jednom pádě jej zastupuje spisovný náležitě utvořený tvar.

Tab. č. 4.6: Výskyt miniparadigmat v 6. transkribované nahrávce					
Cílové slovo	Odlišná výslovnost od	Gramatická kategorie			Výskyt
		Rod	Pád	Číslo	
*policajt		M	1	sg	3
policistu			4	sg	1
**policajtůch			2	pl	2
*policejty			4	pl	1
autíčko		N	4	sg	1
autíčka			1	pl	1
autíčka			4	pl	1
králíček	klálíček	M	1	sg	3
králíčka	klálíčka		4	sg	1
krajíčky			4	pl	1
most		M	1	sg	1
most	pžes most		4	sg	3
mostem			7	sg	1
* Nespisovné slovo.					
** V příslušném pádě užitá nenáležitá koncovka.					

6.6.6 Jaké nenáležitě tvary a chyby byly nejčastěji u produkováných podstatných jmen pozorovány

6.6.6.1 Popis chybně užitých tvarů ve čtvrté transkripci

Použita byla nenáležitě utvořená koncovka **genitivu plurálu** u maskulina „[u policajtůch]“. Dítě si (i přes náležité tvoření tohoto pádu v minulosti) pro tento pád najednou zafixovalo jeho doplnění **nenáležitou souhláskou „-ch“**. Jedná se zřejmě o interferenci adjektivního skloňování.

U feminina došlo k **záměně pádů akuzativu plurálu za lokál plurálu**. Po otázce matky, kam má dát vláček, odpovědělo dítě spojením „na kolejích“ ve významu „na koleje“.

V **instrumentálu plurálu** byla u feminina opět pozorována unifikace nespisovné koncovky „[s kostičkama]“. U tohoto pádu dítě velmi často zobecňuje své pravidlo a používá (dokonce i pro různé rody) koncovku „-ama“. Patrný je zde rovněž vliv inputu (tj. slyšené obecné češtiny).

U maskulina v instrumentálu plurálu někdy chybí ve větách použití pádové předložky „[igláčky]“ s významem „s igráčky“.

U zatím neosvojených substantiv dochází někdy ke **špatné zvukové podobě** s cílovým slovem „[kasšku]“ a „[kaskus]“ s významem „kaktus“. Chybovost výslovnosti je zřejmě

způsobena i vlivem dvou vedle sebe stojících souhlásek „kt“, které jsou pro dítě špatně artikulačně vyslovitelné.

6.6.6.2 Popis chybně užitých tvarů v deníkových záznamech v období od 30. 7. 2020 do 29. 8. 2020)

V **dativu plurálu** byla užitá nenáležitá změna kmenové souhlásky „k“ > „c“ a chybná koncovka „[žeknu to klucím]“ „řeknu to klukům“. (výskyt 2. 8. 2020)

Obdobně v **akuzativu plurálu** „[kouknout se na kluci]“ „kouknout se na kluky“. (výskyt 5. 8. 2020)

Opětovně se tato chyba vyskytla u nominativu feminina „[dva ruky tam sou]“ „dvě ruce“. (výskyt 16. 8. 2020)

V **akuzativu u maskulina** byl užit chybný tvar „[můžem jet na leva]“ „můžeme jet na lva“. **Nerespektování povinné elize** „e“ ve kmeni slova. (výskyt 8. 8. 2020)

Podobná chyba se vyskytla v nerespektování změny v kmenové hlásce „ů“ > „o“ ve spojení „[potom spadl koň]“ „potom spadl kůň“. (výskyt 11. 8. 2020)

Chybná koncovka u **feminina v instrumentálu singuláru** byla pozorována u spojení „[mávat vltulou]“ „mávat vrtulí“, kde byl užit **silně produktivní vzor „žena“**. (výskyt 22. 8. 2020)

Lokál plurálu u životného maskulina byl nahrazen nenáležitou koncovkou „-ůch“ „[o medvídkůch]“ „o medvídcích“. (výskyt 25. 8. 2020)

Chybně utvořená byla koncovka v **genitivu plurálu** u rodu mužského „[u telefonůch]“ „u telefonů“, kde byla rovněž použita koncovka „-ůch“. (výskyt 26. 8. 2020)

„[Tuštelky]“ „tužky a pastelky“. Spojení dvou samostatných slov „tužky“ a „pastelky“ do jednoho **nově utvořeného neexistujícího slova**. (výskyt 29. 8. 2020)

7 Diskuse, srovnání s dosavadními výsledky

V následující kapitole jsou shrnuty výsledky praktické části. Připojeny jsou i komentáře týkající se vyplývajících závěrů i tendencí ve vývoji řečové produkce dítěte za celé sledované období (včetně případných úvah či domněnek autorky). Uvedeny jsou i případné oblasti nesouladu výsledků (zjištěných touto případovou studií) s obecnou teorií v oblasti zákonitostí a posloupností vývoje řeči publikovanou některými českými a slovenskými autory.

7.1 Frekvence užívání podstatných jmen

Počet všech produkovaných výskytů substantiv (včetně nesklonných podstatných jmen) posuzovaný v řadě jednotlivých transkripcí měl silně klesající tendenci.¹ Jedinou výjimkou je čtvrté analyzované období, kdy se frekvence použití podstatných jmen vrátila zhruba na úroveň druhé transkripce. Následně však opět klesala (viz Tab. č. 5: Počty produkovaných nesklonných podstatných jmen).

Souvislost tohoto jevu nacházíme především v počátečním velmi četném, postupem času však stále se snižujícím, počtu výskytů užívání oslovení matky dítětem ve formě nesklonného podstatného jména „mami“, které bylo u páté transkripce z větší části nahrazeno oslovením „maminko“. Lze se domnívat, že v první transkripci je velmi vysoká četnost tohoto neustálého oslovování způsobena nejspíše tím, že se dítě chtělo ujistit, že komunikační partner (matka) jej poslouchá, nebo že pochopila, co jí chce dítě sdělit. Je také možné, že dítě se cítí v komunikaci nejisté, nebo chce oslovením matky pouze upoutat její pozornost. Rovněž tak je ale možné, že dítě si tímto neustálým oslovováním pouze vytváří čas „na rozmyšlení toho“, jakými prostředky bude vyjadřovat své následující sdělení a udržuje (prodlužuje) tak pouze svou „aktivní“ roli „řečníka“ v dialogu, na kterou ještě není schopno využít dostatek jiných prostředků (např. chybí dostatečná slovní zásoba, myšlenky jsou rychlejší než schopnosti dítěte je v takové rychlosti vyjádřit).

¹ Naproti tomu, při pozorování počtu výskytů substantiv (bez nesklonných podstatných jmen) není tendence v jejich vývoji klesající. Nejvyšší počet je patrný ve čtvrté transkripci (133 výskytů) a nejnižší v šesté transkripci (68 výskytů).

Tab. č. 5: Počty produkovaných nesklonných podstatných jmen						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, věk)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet všech produkovaných substantiv	277	184	134	185	99	76
- z toho počet výskytů nesklonného podstatného jména "mami" (včetně zkrácených tvarů)	180	84	46	47	7	8
"mami" v %	65,0	45,7	34,3	25,4	7,1	10,5
- počet výskytů dalších nesklonných tvarů ("tati, Bení")	1	3	0	5	0	0
Počet výskytů všech nesklonných tvarů ("mami, tati, Bení")	181	87	46	52	7	8
Všechny nesklonné tvary v %	65,3	47,3	34,3	28,1	7,1	10,5
Počet produkovaných substantiv bez nesklonných tvarů	96	97	88	133	92	68
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42

* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.

Naproti tomu počet používaných lexémů (spadajících do slovního druhu podstatná jména) jako významově různých slov, včetně započtení nesklonných podstatných jmen, se v jednotlivých sledovaných období příliš nemění (viz Tab. č. 2: Počty lexémů). Pohybuje se v rozmezí od 43 do 50 pozorovaných jednotek slovní zásoby. V tomto celkovém počtu lexémů (bez započtení nesklonných podstatných jmen) nacházíme významný podíl deminutiv (od 26,1 % až do 50,0 %). Dítětem jsou zřejmě používány s větší frekvencí než v řeči dospělých, a to pravděpodobně pro jejich pravidelné tvary, které dítě ve své slovní produkci a flexi preferuje. Potvrzení preference deminutiv je v souladu s obdobnými zjištěními z výzkumů J. Pačesové (1979).

Tab. č. 2: Počty lexémů						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Věk dítěte (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Počet různých lexémů* u sledovaného slovního druhu podstatná jména (bez nesklonných substantiv)	46	48	42	46	45	42
- v tom zdrobnělých tvarů	16	24	12	12	12	13
- vyjádření zdrobnělých tvarů v %	34,8	50,0	28,6	26,1	26,7	31,0
Počet nesklonných lexémů	2	2	1	2	1	1
Počet všech lexémů substantiv (včetně nesklonných)	48	50	43	48	46	43
Rod mužský bez nesklonných tvarů "tati, Bení"	24	24	16	18	17	20
- v tom nesklonné "tati, Bení, Honzí"	1	1	0	1	0	0
Celkem rod mužský	25	25	16	19	17	20
Rod mužský v %	52,1	50,0	37,2	39,6	37,0	46,5
Rod ženský bez nesklonného tvaru "mami"	16	18	18	23	18	17
- v tom nesklonné "mami"	1	1	1	1	1	1
Celkem rod ženský	17	19	19	24	19	18
Rod ženský v %	35,4	38,0	44,2	50,0	41,3	41,9
Rod střední	6	6	8	5	10	5
Rod střední v %	12,5	12,0	18,6	10,4	21,7	11,6
* Lexém = formálně významová jednotka slovní zásoby zahrnující u ohebných slovních druhů všechny jeho tvary.						

7.2 Zastoupení podílů jednotlivých rodů v řeči dítěte

U **kategorie rod** se v průběhu času zastoupení podílů jednotlivých rodů u lexémů (včetně nesklonných substantiv) mění (viz Tab. č. 2: Počty lexémů). U prvních dvou analýz převládají lexémy rodu mužského, u třetí, čtvrté a páté převládají lexémy rodu ženského a u šesté analýzy opět mírně převládá rod mužský, který je však téměř vyrovnán s rodem

ženským. U všech transkripcí se shodně vyskytuje nejméně lexémů v rodě středním (v rozmezí zastoupení od 10,4 % do 18,6 %).¹

V souvislosti kategorie rodu s jednotlivými pády je možné shrnout, že ve všech transkripcích bylo zastoupeno užití všech rodů pouze u dvou pádů, a to u nominativu singuláru a u akuzativu singuláru (Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen). U akuzativu plurálu chybělo pouze jedno zastoupení (a to neuter) u čtvrté transkripce. V ostatních pádech bylo zastoupení jednotlivých rodů proměnlivé.

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

V kategorii **rod** je rovněž zajímavé pozorovat vývoj záměny rodů v návaznosti na některé pády. Zatímco v první a druhé transkripci lze v některých případech sledovat záměnu maskulin za feminina u nominativu singuláru, v pozdějších transkripcích se pak vyskytují jiné typy záměn rodů, a to především záměna u neuter v lokálu za koncovky silně

¹ Obdobné výsledky pozorujeme i z pohledu poměru zastoupení jednotlivých rodů na celkovém počtu všech výskytů produkce substantiv (bez nesklonných tvarů), kde maskulina převládají u první a poslední transkripce a u ostatních transkripcí převládají feminina. Neutra jsou pak ve všech případech zastoupena s nejnižším podílem.

produktivního vzoru rodu ženského „žena“, anebo za rod mužský životný dle silně produktivního vzoru „pán“.

Problematickou oblastí zůstává pro dítě chápání kategorie rodu např. u **pomnožných** podstatných jmen, jak spatřujeme např. u druhé transkripce v produkci akuzativu „[to vlata]“ namísto „ta vrata“.

7.3 Vývoj vzájemného poměru použití singulárového a plurálového tvaru, včetně případných odlišností u jednotlivých pádů.

U **kategorie čísla** je u všech sledovaných přepisů nahrávek jednoznačná převaha poměru výskytů singulárových tvarů nad plurálovými (viz Tab. č. 7: Procentní poměr výskytu jednotlivých pádů na celkovém počtu výskytů v dané transkripci). Lze tedy souhlasit v tvrzení J. Pačesové, že pro české dítě je daleko **běžnější použití singulárových tvarů** (používá je zpravidla jako první a až později používá rovněž tvary plurálové). Největší vzájemný rozdíl singulárových a plurálových tvarů je patrný ve čtvrté transkripci, nejmenší pak v transkripci třetí.

Tab. č. 7: Procentní poměr výskytu jednotlivých pádů na celkovém počtu výskytů v dané transkripci						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	38,5	37,1	23,9	18,0	15,2	27,9
2. pád sg.	3,1	3,1	3,4	3,8	0,0	1,5
3. pád sg.	0,0	2,1	1,1	0,0	0,0	1,5
4. pád sg.	25,0	23,7	19,3	15,8	20,7	29,4
5. pád sg.	4,2	5,2	4,5	39,1	19,6	2,9
6. pád sg.	3,1	4,1	4,5	7,5	6,5	7,4
7. pád sg.	1,0	1,0	4,5	0,8	3,3	2,9
1. pád pl.	10,4	10,3	6,8	4,5	17,4	1,5
2. pád pl.	1,0	0,0	3,4	0,8	0,0	2,9
3. pád pl.	0,0	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0
4. pád pl.	8,3	10,3	21,6	8,3	16,3	13,2
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6. pád pl.	0,0	0,0	4,5	0,0	0,0	2,9
7. pád pl.	5,2	0,0	2,3	1,5	1,1	5,9
Celkem sg.	75,0	76,3	61,4	85,0	65,2	73,5
celkem pl.	25,0	23,7	38,6	15,0	34,8	26,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Vzhledem k tomu, že dítě již není v nejranějším stadiu používání slovního druhu podstatná jména, můžeme v jeho řečové produkci sledovat i jev, kdy už v četnosti užívání

u jednotlivých pádů převýšil u některých sledování počet užití plurálových tvarů tvary singulárové, a to například u málo produktivního instrumentálu (výskyt u první, čtvrté a šesté transkripce). Koncovky **instrumentálu plurálu** pak bývají tvořeny jak náležitě, tak se v některých případech objevuje užití nespisovné koncovky „-ama“, které se týkalo jak substantiv rodu mužského životného i neživotného, tak substantiv rodu ženského. Je zde tedy patrná určitá tendence dítěte ke generalizaci, která vyplývá z napodobování slyšeného vzoru, tj. z obecné češtiny.

U druhé transkripce se takové převýšení počtu užití plurálových tvarů nad singulárovými objevilo (pouze o rozdíl jednoho výskytu), a to u dalšího málo produktivního pádu, u **dativu**.

Ve třetí transkripci dochází k obdobné převaze poprvé i u silně produktivního pádu, u **akuzativu plurálu**. V páté transkripci pak tentýž jev sledujeme u silně produktivního **nominativu**. V šesté transkripci pak u **genitivu plurálu**, který však ve všech výskytech v této transkripci zaznamenáváme s užitím nenáležité koncovky „-ůch“. U genitivu plurálu se tedy objevuje tendence dítěte k jeho hypergeneralizaci. Lze ji sledovat ve výskytech v celé druhé polovině všech transkripcí. Je rovněž patrné, že při tvoření plurálových tvarů dochází u dítěte k vyššímu počtu nesprávně utvořených tvarů, než je tomu u tvarů singulárových.

Problematické je pro dítě rovněž chápání a rozlišení kategorie čísla u hromadných podstatných jmen. Např. ve čtvrté transkripci lze sledovat substantivum „[nádobí]“ ve spojení „[Mami, sou nádobí, sou už, sou vyplani?]“. Podle tvaru užitého slovesa je však patné, že dítě jej vnímá nikoli jako tvar singulárový, ale jako tvar plurálový.

Obdobný problém nacházíme u pomnožných a látkových podstatných jmen, u kterých mnohdy spatřujeme u dítěte chybné chápání kategorie čísla např. „[klat'oučká kalhoty]“.

7.4 Pády, které jsou již dítětem (v daném věkovém rozpětí) v jeho řeči používány. (Sledování možných pořadí osvojování pádů) včetně vývoje čtyř nejfrekventovaněji užívaných pádů v průběhu sledovaného období).

Vývoj postupného osvojování pádů u sledovaného dítěte je možné sledovat v Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen.

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
2. pád sg.	MF	MF	F	MF	-	F
3. pád sg.	-	MF	F	-	-	M
4. pád sg.	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN	MFN
5. pád sg.	M	MF	MF	MF	F	FN
6. pád sg.	MN	F	FN	MF	F	MF
7. pád sg.	M	F	MF	F	FN	M
1. pád pl.	MN	MF	MFN	MF	MFN	N
2. pád pl.	M	-	MN	M	-	M
3. pád pl.	-	M	-	-	-	-
4. pád pl.	MFN	MFN	MFN	MF	MFN	MFN
5. pád pl.	-	-	-	-	-	-
6. pád pl.	-	-	N	-	-	MF
7. pád pl.	MF	-	FN	MF	M	MF
Výskyt nesklonných podstatných jmen (počet produkcí)						
"mami"	180	84	46	47	7	8
"tati"	1			5		
"Bení"		3				
Vysvětlivky: M (maskulinum), F (femininum), N (neutrum)						

Vokativ plurálu nebyl zaznamenán po celou dobu sledování, a proto se lze domnívat, že nebyl dítětem osvojen¹. V první sledované transkripci ještě nebyl osvojen dativ singuláru ani plurálu (ty se objevují až ve druhé transkripci) a lokál plurálu (který byl zaznamenán až ve třetí transkripci). Od třetí transkripce tedy teprve můžeme hovořit o tom, že kromě vokativu plurálu, se již všechny ostatní pády v řečové produkci dítěte (do této doby v některé nahrávce) vyskytly. I když tyto pády považujeme za osvojené, neboť se několikrát vyskytly ve správném gramatickém tvaru, lze rovněž pozorovat, že u většiny z nich jsou rovněž stále někdy dítětem užívány i tvary nenáležité. To lze pozorovat zejména u tvarů plurálových. **Dativ plurálu** se vyskytl pouze u druhé transkripce ve třech výskytech a všechny tvary byly utvořeny správně dvakrát „vojákům“ a jednou „vojáčkům“.

Lokál plurálu se rovněž vyskytoval s menší frekvencí. Ve třetí transkripci jej nalézáme dvakrát chybně utvořený „outiček“, ve dvou výskytech s náležitými koncovkami „outech“ a „autičkách“. V šesté transkripci již dítě tvoří jeho tvary náležitě „na vojácích“

¹ Naproti tomu však vokativ singuláru byl dítětem osvojen již na začátku celého sledovaného období.

a „na kolejích“, i když „na kolejích“ je nenáležitě užit ve významu akuzativu plurálu „na koleje“.

Genitiv plurálu měl rovněž velmi zvláštní vývoj. V první transkripci jsme jej sledovali pouze jednou se správně utvořenou koncovkou „majáků“. Ve třetí transkripci se objevuje jednou, rovněž náležitě „cédéček“, ale podruhé s koncovkou chybnou „lidích“. Ve čtvrté transkripci jen nalézáme pouze jednou s chybnou koncovkou „čajičkůch“. V šesté transkripci pak u jednoho slova ve dvou výskytech rovněž s chybnou koncovkou „-ůch“. Přidávání nadbytečné hlásky „ch“ lze pak sledovat i v deníkových záznamech. Je podivuhodné, že ač byl tento pád ze začátku celého sledovaného období utvářen s náležitými tvary, postupem času si dítě zafixovalo chybné a nadbytečné připojování koncové hlásky „- ch“. Zřejmě se jedná o interferenci adjektivního skloňování (tj. o záměnu tvaru koncovky substantiva s koncovkou přídavného jména).

Ve srovnání s výsledky prezentovanými v roce 1979 J. Pačesovou (která uvádí **osvojování pádů jako celků, v pořadí:** nominativ; akuzativ; genitiv; lokál; dativ; instrumentál; jako poslední vokativ) nacházíme u námi sledovaného dítěte rozdíly v pořadí osvojování pádů. Instrumentál byl osvojen dříve než dativ a dále vokativ (alespoň v singulárních tvarech) byl dítětem zcela jistě rovněž osvojen dříve než dativ. Dle výsledků jednotlivých analýz se lze v otázce pořadí osvojování jednotlivých pádů přiklonit spíše k názorům J. Kesselové (2014), která tvrdí, že periferní pády se osvojují individuálně a mnohdy i jako komplexy. K obdobným výsledkům ve své studii došla i P. Chejnová (2016), která sledovala, že po nominativu a akuzativu se přidávají další pády, jejichž pořadí je u jednotlivých dětí individuální.

Kategorie pád je pak velmi zajímavá ve svém vývoji. Ve sledování byl kladen důraz zejména na první čtyři nejfrekventovanější pády u každé transkripce (viz Tab. č. 7: Procentní poměr výskytu jednotlivých pádů na celkovém počtu výskytů v dané transkripci). Až do třetí transkripce zaujímaly pády (v pořadí od nejčastěji produkovaného) vždy stejné pořadí: nominativ singuláru; akuzativ singuláru; nominativ plurálu a akuzativ plurálu. Ve třetí transkripci se pouze mění jejich pořadí tak, že akuzativ plurálu „předběhl“ nominativ plurálu. Ve čtvrté transkripci se mění i složení pádů a na první pozici se dostává vokativ singuláru (vlivem čteného oslovování „maminko“). Za ním teprve následují pády ve stejném pořadí jako v předešlé transkripci. V páté transkripci se mění jak složení pádů, tak i jejich pořadí. Nejčastější byl akuzativ singuláru, následovaný vokativem singuláru. Dále nominativ a akuzativ plurálu (až na pátém místě se umístil nominativ singuláru). V šesté transkripci

je sledováno pořadí: akuzativ singuláru; nominativ singuláru; akuzativ plurálu a nově na čtvrtém místě lokál singuláru. Z výčtu uvedených změn lze vyvodit, že postupem času dítě začíná čteněji uplatňovat i jiné pády než pouhý nominativ a akuzativ v singuláru i plurálu a navíc, že i mezi těmito pády se mění podíl zastoupení u kategorie čísla. Dokladem postupného rozvoje používání pádů je (mimo výše zmíněné úvahy) například i to, že nominativ singuláru už není od čtvrté transkripce nejčteněji se vyskytujícím pádem.

Tab. č. 7: Procentní poměr výskytu jednotlivých pádů na celkovém počtu výskytů v dané transkripci						
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
1. pád sg.	38,5	37,1	23,9	18,0	15,2	27,9
2. pád sg.	3,1	3,1	3,4	3,8	0,0	1,5
3. pád sg.	0,0	2,1	1,1	0,0	0,0	1,5
4. pád sg.	25,0	23,7	19,3	15,8	20,7	29,4
5. pád sg.	4,2	5,2	4,5	39,1	19,6	2,9
6. pád sg.	3,1	4,1	4,5	7,5	6,5	7,4
7. pád sg.	1,0	1,0	4,5	0,8	3,3	2,9
1. pád pl.	10,4	10,3	6,8	4,5	17,4	1,5
2. pád pl.	1,0	0,0	3,4	0,8	0,0	2,9
3. pád pl.	0,0	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0
4. pád pl.	8,3	10,3	21,6	8,3	16,3	13,2
5. pád pl.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
6. pád pl.	0,0	0,0	4,5	0,0	0,0	2,9
7. pád pl.	5,2	0,0	2,3	1,5	1,1	5,9
Celkem sg.	75,0	76,3	61,4	85,0	65,2	73,5
celkem pl.	25,0	23,7	38,6	15,0	34,8	26,5
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

7.5 Jaká miniparadigmata se v řeči dítěte ve sledovaném období objevila a jaký byl jejich vývoj.

V řeči dítěte byl rovněž sledován výskyt **tříčlenných a čtyřčlenných miniparadigmat** (viz Tab. č. 8: Miniparadigmata souhrn). Nejvíce jich bylo nalezeno ve třetí transkripci (pět) a nejméně pak v páté transkripci (dvě). V ostatních obdobích se vyskytla vždy čtyři miniparadigmata. Vzhledem ke složitosti stanovování počtu členů některých paradigmat (způsobené užitím nenáležitých koncovek v některých pádech; použitím nespisovných tvarů koncovek; nebo opakováním naučeného textu) bylo přistoupeno ke stanovení speciálních kategorií.

Tab. č. 8: Miniparadigmata souhrn						
Věk (rok; měsíc, den)	2; 09, 17	2; 10, 16	2; 11, 14	3; 00, 16	3; 01, 10	3; 02, 06
Transkripce	1.	2.	3.	4.	5.	6.
Miniparadigmata	výskyt	výskyt	výskyt	výskyt	výskyt	výskyt
Speciální kategorie (3)	⁽¹⁾ 1	⁽⁶⁾ 1		⁽²⁾ 1		
3členná	2	2	1	3	1	3
Speciální kategorie (3-4)	⁽⁴⁾ 1		⁽⁵⁾ 2			⁽³⁾ 1
4členná		1	2	0	1	0
Celkový počet	4	4	5	4	2	4

⁽¹⁾ Ve tříčlenném paradigmatu byl jeden z pádů použit v nespisovném tvaru.

⁽²⁾ V jednom ze tříčlenných paradigmat se objevil u jednoho pádu tvar podstatného jména s jiným zamýšleným významem.

⁽³⁾ Paradigma je ve třech pádech zastoupeno nespisovnými tvary (z toho v jednom případě s nenáležitě utvořenou koncovkou) a pouze v jednom pádě jej zastupuje spisovný, náležitě utvořený tvar.

⁽⁴⁾ Ve čtyřčlenném paradigmatu se vyskytl jeden zamýšlený pád bez náležité koncovky.

⁽⁵⁾ Na dvě paradigmata lze nahlížet jako na speciální kategorii 3-4členných paradigmat, neboť u každého slova v záměru dítěte použít jej ve čtyřech různých pádech, byl vždy jeden ze zamýšlených produkovaných pádů s nenáležitou koncovkou.

⁽⁶⁾ Ve tříčlenném paradigmatu je jeden z pádů zčásti opakováním naučeného textu říkadla.

Vývoj členů ani četnosti paradigmat však nemají vzrůstající tendenci. Důvod tohoto jevu by mohl být vysvětlen například tak, že ve slovní zásobě začala být dítětem používána ve větší míře slova a k nim utvořená deminutiva a synonyma. Např. v poslední nahrávce nacházíme použití synonym „[mašinku]“ a „[vláček]“ a zároveň se ve větší míře objevuje v různých pádech užití slov prostřídané s užitím jejich deminutiv (které jsou však jinými lexémy, a proto tedy nenavýšují počet členů miniparadigmat). Názorný příklad, který by takto navýšil počet členů miniparadigmatu v poslední transkripci můžeme spatřit např. u produkovaných slov „[autíčko]“ (v akuzativu singuláru), „[autíčka]“ (v nominativu plurálu), „[autíčka]“ (v akuzativu plurálu) a „[auto]“ (v vokativu singuláru).¹ V první nahrávce oproti tomu lze nalézt jen jedno použití slova a jeho deminutiva (která by i při případném započítávání nenavýšila počet paradigmat) „[auto]“ (v nominativu singuláru), „[autíčko]“ (opět v nominativu singuláru) a „[autíčko]“ (v akuzativu singuláru). Použití dvou zcela různě znějících slov se stejným významem (synonym) nenalézáme u první transkripce žádné.

¹ Dále byla dítětem v poslední transkripci použita rovněž synonyma u slov „[lod]“ x „[lodičku]“, „[most]“ x „[můstkem]“, „[s kostičkami]“ x „[s kostkami]“, která by ovšem ani při započítávání jako jedno slovo dále nezměnila počet sledovaných paradigmat.

Je ovšem rovněž možné, že u miniparadigmat nezaznamenáváme žádnou významnější změnu v jejich vývoji z toho důvodu, že k největšímu vývoji paradigmat dochází (jak uvádí P. Chejnová) v období od dvou do tří let (Chejnová, 2016 b). V našem případě se již tedy pohybujeme v horním vymezení této věkové hranice, a to by tedy mohl být důvod, proč paradigmata v našem výzkumu nevykazují rostoucí tendenci.

7.6 Jaké nenáležité tvary a gramatické chyby byly nejčastěji v tomto období sledovány (včetně jejich možné souvislosti s hypergeneralizací).

V utváření a používání podstatných jmen pozorujeme u dítěte kreativitu ve všech sledovaných obdobích. Nalézáme utváření neexistujících slov jako spojení či křížení dvou jinak samostatných slov. Příkladem jsou „*pánevka*“ jako spojení slov „pánev a pánvička“, „*dvoulíst*“ spojení slov „*dlouhý a list*“, „*tuštelky*“ jako spojení slov „tužky a pastelky“. Objevují se rovněž neexistující slova utvořená dle asociací dítěte např. „*spívačka*“ označuje „písničku“. Dítě rovněž používá existující slova, ale v jiném významu např. „*[spolt]*“ s významem „sportůlek“, „*[nemoc]*“ ve významu „nemocný“. Pokud dítě dosud nezná správné pojmenování věci, volí někdy její označení dle asociace (slovo podobně zvukově znějící, nebo i obsahově související) např. „*[hlad]*“ pro pojmenování „přeprady“. Obdobné snahy dítěte v jeho kreativě a tvůrčím přístupu k utváření slov jsou patrné i ve všech výzkumech jiných autorů.

Při sledování **chyb v souvislosti s možnými hypergeneralizacemi**, sledujeme u dítěte (v rámci celého sledovaného období nebo jeho převážné části) nejčastěji následující tendence:

- Dítě nerespektuje změny kmenové souhlásky „k“ > „c“ především u substantiv rodu mužského životného v nominativu plurálu a lokálu plurálu. Dále i u rodu ženského v nominativu plurálu.
- Užívá nenáležitou změnu kmenové souhlásky „k“ > „c“ u substantiv rodu mužského životného v akuzativu, instrumentálu ale i v dativu plurálu.
- U genitivu plurálu je tvořena nenáležitá koncovka „-ůch“, a to jak u rodu mužského životného i neživotného, tak u neuter.
- Instrumentál plurálu je nahrazován ve všech rodech (tj. v mužském životném i neživotném, středním i ženském) nespisovnou koncovkou „-ama“.
- Je sledováno chybné užití koncovky dle silně produktivního vzoru rodu ženského „žena“. Vyskytuje se nejčastěji u feminin, která mají být skloňována dle jiných vzorů

(nejčastěji v akuzativu, lokálu a instrumentálu singuláru), rovněž u neuter v lokálu singuláru, a u neživotných maskulin v lokálu plurálu.

- Zaznamenáno bylo rovněž chybné užití koncovky dle silně produktivního vzoru rodu mužského životného „pán“. Výskyt je patrný nejčastěji u rodu mužského neživotného v dativu a akuzativu singuláru a v nominativu plurálu. Dále pak u rodu středního v lokálu singuláru.

U dítěte můžeme během celého období hojně sledovat různé záměny koncovek jednotlivých pádů v rámci jednotlivých rodů (častěji u tvarů plurálních). Časté je také použití substantiva s náležitou koncovkou určitého pádu, ovšem bez použití předložky, nebo s použitím předložky jiného pádu. Objevuje se i záměna substantiva za slovo s jiným významem (na základě zvukové, nebo obsahové podobnosti slov). Podstatné jméno je někdy nahrazeno jiným slovním druhem (zejména přídavným jménem), nebo i naopak. Používány jsou v některých případech i hovorové či nespisovné tvary substantiv, zřejmě dle slyšeného vzoru.

Za povšimnutí stojí i zvuková neshoda se slovy cílovými. Ve výslovnosti je pro dítě zatím nemožné vyslovit hlásky „r“ a „ř“. Na začátku sledovaného období jsou to i dvojhlásky „au“, sykavky (nejčastěji „s“, „c“, „č“ a jejich spojení „čc“) či slabiky „di“, „ti“. Artikulačně obtížné, a tudíž nenáležitě produkováné jsou pro dítě i dvojice souhlásek např. „db“, „nt“, „kt“. V posledních dvou obdobích jsou v produkci dítěte zaznamenány i přesmyčky některých souhlásek („sp“, „mr“, „db“), nebo dokonce i celých slabik.

8 Závěr

Realizovaným výzkumem formou případové studie byl přidán další dílčí kousek k možnému ověření stávajících teoretických poznatků v oblasti osvojování řeči dítěte v daném časovém úseku. Je zřejmé, že výsledky, které byly v tomto sledování jednoho dítěte prezentovány, nelze považovat za obecně platné pro každé dítě v tomto věkovém období. Jsou však možným podkladem ke srovnání se současnými teoriemi uváděnými výzkumníky v této oblasti. Naznačují rovněž různé tendence a zákonitosti, které mohou být v následnosti jednotlivých stadií ve vývoji řeči podobné všem dětem.

Z výsledků pozorování případové studie provedené v této práci vyplývá, že dítě do 33. měsíce věku již rozlišuje u podstatných jmen kategorie čísla, rodu a používá i centrální a některé periferní pády. Během celého sledovaného období (od 33. do 38. měsíce věku) se pak postupně v řečové produkci dítěte začínají objevovat i chybějící periferní pády. Jediným nezaznamenaným pádem zůstal po celou dobu sledování vokativ plurálu.

U kategorie rod je z výsledků analýz patrné, že dítě již ve 33. měsíci věku rozlišuje u substantiv všechny tři rody. Nejméně frekventovaným rodem v mluvní produkci dítěte jsou (v celém sledovaném období) neutra. V řeči dítěte jsou i v této kategorii sice zaznamenávány nenáležité utvoření či chápání příslušnosti k určitému rodu. Chybovost je zde ovšem sledována v mnohem menší míře (než např. u kategorie pád). Jako problémová (při zařazování slov do kategorie rodu) jsou pro dítě zejména slova, která jsou pro něj zatím nová, anebo jsou v řeči méně produkována.

U rozlišení kategorie čísla převládá po celé sledované období užití plurálových tvarů nad tvary singulárovými. V souvislosti s podrobnější analýzou (ve vztahu kategorie čísla k jednotlivým konkrétním pádům) lze sledovat postupné preferenční změny, kdy u jednotlivých pádů dochází k převýšení užití plurálových tvarů nad tvary singulárovými. U centrálních pádů k tomuto jevu dochází u akuzativu až ve věku třiceti pěti měsíců (tj. tedy sledujeme jej až od třetí transkripce). U nominativu jej sledujeme ve věku třiceti sedmi měsíců (tj. u páté transkripce). U genitivu jej nacházíme ve věku třiceti osmi měsíců (tj. v šesté transkripci).

I u kategorie čísla zůstávají pro dítě obtížně uchopitelná některá specifická podstatná jména (např. pomnožná). Rovněž tak u substantiv tvořících plurál nepravidelně často dítě např. ignoruje změnu kmenové souhlásky, nebo odvozuje koncovku plurálu dle nenáležitého (většinou dle silně produktivního) vzoru.

Kategorie pád je z hlediska svého vývoje u dítěte ve sledovaném období nejméně osvojena a sledujeme u ní rovněž největší frekvenci utváření nenáležitých tvarů. Z periferních pádů na začátku sledovaného období ještě nejsou osvojeny všechny pády. V nahrávce není zachycen dativ v singuláru ani v plurálu, lokál v plurálu, ani vokativ v plurálu. U periferních pádů pak lze souhlasit s obecným tvrzením některých autorů, že nelze zcela přesně určit přesné a obecně uplatnitelné pořadí jejich osvojování, které se zdá být zejména u periferních pádů (resp. u posledních čtyř osvojených pádů) u každého jednotlivého dítěte zcela individuální.

Zajímavé je pak sledování složení a pořadí prvních čtyř nejprodukovanějších pádů a jejich změn v průběhu celého sledovaného období, na kterém lze sledovat postupný rozvoj používání pádů. Dítě začíná s větší četností uplatňovat i jiné pády než pouze centrální pády (nominativ a akuzativ v singuláru i plurálu) a navíc, že i mezi těmito pády se mění podíl zastoupení u kategorie čísla (jak už bylo uvedeno výše). Rovněž nominativ singuláru už není od 36. měsíce věku (tj. od čtvrté transkripce) nejčastějším pádem.

U miniparadigmat pak (ve sledovaném období, tj. ve věku okolo tří let) není zaznamenána žádná významná změna v jejich vývoji.

Hypergeneralizace se ve sledovaném období nejvíce projevují v tendenci dítěte upřednostňovat koncovky silně produktivních vzorů (rodu ženského „žena“ a rodu mužského životného „pán“) i tam, kde nemají být tyto vzory užity. U instrumentálu plurálu užívá dítě u všech rodů koncovku „-ama“. U genitivu plurálu pak obdobně koncovku „-ůch“. Dítě také nerespektuje změnu kmenové souhlásky u některých pádů, anebo ji naopak mění tam, kde změněna být nemá.

Seznam používaných zkratk

DOVYKO II (Dotazník vývojové komunikace pro děti ve věku 16 až 30 měsíců) (Smolík, 2017).

F = feminina (rod ženský).

CHAT (Codes for the Human Analysis of Transcripts) = systém transkripce dětské řeči s určitými standardy.

CHILDES (The Child Language Data Exchange System) = systém/databáze obsahující záznamy dětské řeči z různých výzkumů (tvůrci tohoto systému byli Brian MacWhinney a Catherine Snow, 1984). Součástí tohoto systému jsou standardy CHAT.

IPA (International Phonetic Alphabet) = Mezinárodní fonetická abeceda pro zvukovou transkripci slov.

L₁ acquisition = first language acquisition = osvojování řeči dítětem.

LAD (Language Acquisition Devise) = vrozený mentální program pro osvojování jazyka.

MCDI (MacArthur-Bates Communicative Development Inventories: Words and sentences) = mezinárodně rozšířený nástroj pro posouzení jazykové úrovně dětí (publikovaná Lerry Fensonem v roce 2007).

M = maskulina (rod mužský).

MLU (Mean Length of Utterance) = index vyjadřující průměrnou délku jedné výpovědi dítěte.

MLUW (Mean Length of Utterance in Words) = průměrná délka výpovědi ve slovech.

MLUM (Mean Length of Utterance in Morphemes) = průměrná délka výpovědi v morfémech.

(MP) **miniparadigmata** = výskyt minimálně tří různých gramatických forem jednoho slova/lexému.

N = neutra (rod střední).

pl. = plurálový tvar.

RVP PV = Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (naposledy aktualizovaný k 1. 1. 2008).

sg. = singulárový tvar.

Tab. = Tabulka.

TEKOS I. = Test diagnostiky stupně řečového vývoje (určený pro děti od 8 - 16 měsíců, zaměřený na slova a gesta), který sestrojily na Slovensku Kapalková a Slančová.

TEKOS II. = Test diagnostiky stupně řečového vývoje (pro děti ve věku 17 – 30 měsíců, zaměřený na slova a věty), který sestrojily na Slovensku Kapalková a Slančová.

UG (Universal Grammar) = **Univerzální gramatika** jako vrozená jazyková schopnost (nespecifická a univerzální).

Literatura a informační zdroje

BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Rozvoj komunikačních kompetencí u dětí předškolního věku*. Brno: Masarykova univerzita, 2007. ISBN 978-80-210-4454-8.

ČERVENKOVÁ, B.: *Rozvoj komunikačních a jazykových schopností: u dětí od narození do tří let věku*. Praha: Grada, 2019. Pedagogika. ISBN 978-80-271-2054-3.

ČUKOVSKIJ, Kornej Ivanovič. *Od dvou do pěti*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1959.

FERNÁNDEZ, E. M.; CAIRNS, H. S.: *Základy psycholingvistiky*. Praha: Karolinum, 2014.

CHEJNOVÁ, P.: *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of Czech child*. Praha: Karolinum, 2016.

CHEJNOVÁ, Pavla.: Osvojování jmenných kategorií dítětem. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. 54, č. 1 a 2, 2017, s. 39–43. Dostupné rovněž z:

file:///C:/Users/admin/AppData/Local/Temp/2017_1-2.pdf

KAPALKOVÁ, Svetlana, Dana SLANČOVÁ, Iveta BÓNOVÁ, Jana KESSELOVÁ a Marína MIKULAJOVÁ. *Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku*. Bratislava: Slovenská asociácia logopédov v Bratislave, 2010. ISBN 978-80-89113-83-5.

KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ, ed. *Nový encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2016. ISBN 978-80-7422-480-5. Dostupné také z: <http://www.czechency.org/>

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Praha: Grada, 2006. Pedagogika. ISBN 80-247-1110-9.

KOŤÁTKOVÁ, S.: Směr vývoje současné mateřské školy. *Pedagogická orientace*, 16 (1), 2006, 1, s. 57-71.

KUTÁLKOVÁ, Dana. *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Vyd. 4. Praha: Portál, 2005. Speciální pedagogika. ISBN 80-7367-056-9.

NEBESKÁ, Iva. *Úvod do psycholingvistiky*. Praha: H&H, 1992. ISBN 80-85467-75-5.

OHNESORG, Karel. *O mluvním vývoji dítěte*. Praha: Jednota českých filologů, 1948.

OHNESORG, Karel. *Naše dítě se učí mluvit*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1959.

PAČESOVÁ, J.: *Řeč v raném dětství*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.

PRŮCHA, J.: *Dětská řeč a komunikace. Poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha. Grada, 2011.

PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky*. [Sv.] 1, Vývoj člověka do patnácti let. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1963.

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie: *Když začínáme mluvit...: lingvistický pohled na rané projevy česky hovořícího dítěte*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2013. Varia. ISBN 978-80-7308-482-0. Dostupné také z: <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlc13?isbn=9788073086169>

SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. *Osvojování jazyka dítětem*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.

SLANČOVÁ, D. (ed.) *Štúdie o detskej reči*. FF Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov, 2008.

SLANČOVÁ, D. (ed.) *Desať štúdií o detskej reči: Lexika - gramatika - pragmatika*. FF Prešovskej univerzity v Prešove, Bratislava, 2018.

SMOLÍK, F.; SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ, G. *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku*. Praha: Grada, 2014.

SMOLÍK, Filip, Jaroslava TURKOVÁ, Klára MARUŠINCOVÁ a Veronika MALECHOVÁ. *Dotazník vývoje komunikace II: dotazník pro diagnostiku jazykového vývoje ve věkovém rozmezí 16 až 30 měsíců : příručka a normy*. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, 2017. ISBN 978-80-7308-753-1.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Druhé rozšířené a přepracované vydání. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

Elektronické zdroje

CHEJNOVÁ, Pavla: *Jazykový vývoj dítěte* [online]. 1. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 2016 [cit. 2021-04-14]. ISBN 978-80-88176-06-0. Dostupné z: <https://publi.cz/eknihy/?book=462-jazykovy-vyvoj-ditete>

CHEJNOVÁ, Pavla.: Míra osvojenosti gramatických kategorií jmen a sloves u předškolního dítěte. In: *Nová čeština doma a ve světě* [online]. 2. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 2015, s. 90-98. [cit. 2021-04-03]. ISSN 1805-367X. Dostupné z: https://ncds.ff.cuni.cz/wp-content/uploads/sites/109/2015/10/NCDS2-2015_Chejnova_90-98.pdf

KESSELOVÁ, Jana: Ako sa rodí pád. In: *Registre jazyka a jazykovedy II* [online]. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2014, s. 22–34. [cit. 2021-04-03]. ISBN 978- 80 -555 -1160- 3. Dostupné z: <https://www.pulib.sk/web/pdf/web/viewer.html?file=/web/kniznica/elpub/dokument/Kesselova4/subor/9788055511603.pdf>

PRŮCHA, J.. Jazyk dětí předškolního věku a komunikace v mateřské škole. In: *Pedagogická orientace*, [S.l.], v. 19, n. 4, p. 22–37, aug. 2014. ISSN 1805-9511. Dostupné na: <https://journals.muni.cz/pedor/article/view/1326>. Datum přístupu: 15 feb. 2021

Lucie Saicová Římalová (2017): OSVOJOVÁNÍ JAZYKA DÍTĚTEM. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/OSVOJOVÁNÍ JAZYKA DÍTĚTEM](https://www.czechency.org/slovník/OSVOJOVÁNÍ_JAZYKA_DÍTĚTEM) (poslední přístup: 18. 2. 2021)

Lucie Saicová Římalová (2017): DĚTSKÁ ŘEČ. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/DĚTSKÁ ŘEČ](https://www.czechency.org/slovník/DĚTSKÁ_ŘEČ) (poslední přístup: 2. 4. 2021)

VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Morfológia, vývin detskej reči a materská škola. In: *Slovo o slove 15* [online]. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, Katedra komunikačnej a literárnej výchovy, 2009, s. 55–69. [cit. 2021-03-03]. ISBN 978- 80 -8068 - 972- 8. Dostupné z:

<https://www.unipo.sk/public/media/11314/Slovo%20o%20slove%2015%20-%202009.pdf>

Další informace byly čerpány z webových stránek

<http://laboratorium.detskarec.sk> (Virtuální laboratoř pro výzkum dětské řeči na univerzitě v Prešově) [citace 2021-04-14]

<http://childes.psy.cmu.edu/> [citace 2020-12-14]

Internetová jazyková příručka [online] (2008–2021). Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i. Cit. 8. 3. 2021. <<https://prirucka.ujc.cas.cz/>>.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Transkripce audionahrávky ze dne 12. 03. 2020

Příloha č. 2: Transkripce audionahrávky ze dne 09. 04. 2020

Příloha č. 3: Transkripce audionahrávky ze dne 08. 05. 2020

Příloha č. 4: Transkripce audionahrávky ze dne 09. 06. 2020

Příloha č. 5: Transkripce audionahrávky ze dne 04. 07. 2020

Příloha č. 5: Transkripce audionahrávky ze dne 30. 07. 2020

Seznam tabulek

Tab. č. 1.1: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 1. transkripci

Tab. č. 1.2: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 2. transkripci

Tab. č. 1.3: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 3. transkripci

Tab. č. 1.4: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií ve 4. transkripci

Tab. č. 1.5: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 5. transkripci

Tab. č. 1.6: Počet výskytů podstatných jmen dle jednotlivých kategorií v 6. transkripci

Tab. č. 2: Počty lexémů

Tab. č. 3.1: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů v 1. transkripci

Tab. č. 3.2: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů ve 2. transkripci

Tab. č. 3.3: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů ve 3. transkripci

Tab. č. 3.4: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů ve 4. transkripci

Tab. č. 3.5: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů v 5. transkripci

Tab. č. 3.6: Procentní zastoupení každého z pádů dle jednotlivých rodů v 6. transkripci

Tab. č. 4.1: Výskyt miniparadigmat v 1. transkribované nahrávce

Tab. č. 4.2: Výskyt miniparadigmat ve 2. transkribované nahrávce

Tab. č. 4.3: Výskyt miniparadigmat ve 3. transkribované nahrávce

Tab. č. 4.4: Výskyt miniparadigmat ve 4. transkribované nahrávce

Tab. č. 4.5: Výskyt miniparadigmat v 5. transkribované nahrávce

Tab. č. 4.6: Výskyt miniparadigmat v 6. transkribované nahrávce

Tab. č. 5: Počty produkovaných nesklonných podstatných jmen

Tab. č. 6: Osvojování gramatických kategorií u podstatných jmen

Tab. č. 7: Procentní poměr výskytu jednotlivých pádů na celkovém počtu výskytů v dané transkripci

Tab. č. 8: Miniparadigmata souhrn